

VAASAN YLIOPISTO

Filosofinen tiedekunta

Terhi Tuokkola

Intertekstuaalisuus siltana työntekijän äänen, identiteetin ja
työyhteisön tekstien ja diskurssien välillä

Nykysuomen pro gradu -tutkielma

Vaasa 2012

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	3
1 JOHDANTO	5
1.1 Tutkielman aihe	5
1.2 Aikaisempi tutkimus	6
1.3 Tutkimustehtävä ja tavoitteet	8
1.4 Aineisto	9
1.5 Teoreettinen tausta ja menetelmät	10
2 DIALOGISMI JA DISKURSSIANALYYSI	13
2.1 Dialogismi	13
2.1.1 Ääni, vieras puhe ja moniäänisyys	14
2.1.2 Intertekstuaalisuuden ensimmäiset määritelmät	17
2.1.3 Identiteetti ja intersubjektivisuus	18
2.2 Diskurssianalyysi	21
2.2.1 Diskurssi, konteksti ja genre	22
2.2.2 Intertekstuaalisuuden myöhemmät määritelmät	27
2.2.3 Analyysinäkökulmat intertekstuaalisuuteen	30
2.2.4 Identiteetti ja diskurssiyhteisö	32
2.3 Dialogismin ja diskurssianalyysin käsiteverkko	34
3 TYÖNTEKIJÄN ÄÄNI, INTERTEKSTUAALISET SILLAT JA TYÖYHTEISÖN TEKSTIT JA DISKURSSIT	37
3.1 Uskonnollinen strategiateksti	39
3.2 Työntekijän ääni konkretisoi strategiatekstiä	41
3.3 Työntekijän ääni ottaa strategiatekstin sisällön annettuna	47
3.4 Työntekijän ääni suhtautuu kriittisesti strategiatekstiin	50
3.5 Yhteenveto	58

4 TYÖNTEKIJÄN IDENTITEETTI, INTERTEKSTUAALISET SILLAT JA TYÖYHTEISÖN TEKSTIT JA DISKURSSIT	60
4.1 Työntekijä esimiehen, toimeenpanijan ja arvioijan roolissa	60
4.2 Työntekijä työnsä asiantuntijana	65
4.3 Usko osana omaa identiteettiä	68
4.4 Yhteenveto	72
5 TULOKSET JA PÄÄTELMÄT	74
LÄHTEET	79

VAASAN YLIOPISTO**Filosofinen tiedekunta**

Tekijä:	Terhi Tuokkola
Pro gradu -tutkielma:	Intertekstuaalisuus siltana työntekijän äänen, identiteetin ja työyhteisön tekstien ja diskurssien välillä
Tutkinto:	Filosofian maisteri
Oppiaine:	Nykysuomi
Valmistumisvuosi:	2012
Työn ohjaaja:	Esa Lehtinen

TIIVISTELMÄ:

Tämän pro gradu -tutkielman aiheena on intertekstuaalisuus siltana yksilön äänen ja yhteisön tekstien ja diskurssien välillä. Tavoitteena on tarkastella intertekstuaalisuutta keino- ja yhteisön teksteistä ja erilaisista diskursseista. Lisäksi tavoitteena on tutkia, miten yksilö äänellään ilmentää omaa identiteettiään ja sen erilaisia puolia ja millaisessa intertekstuaalisessa suhteessa nämä ovat yhteisön teksteihin ja diskursseihin.

Tutkielman teoreettisena viitekehyksenä on dialogismi ja diskurssianalyysi, joissa kummassakin ääni ja intertekstuaalisuus ovat keskeisiä käsitteitä. Aineistona on erään kirkko-organisaation kehityskeskustelulomakkeet, jotka koostuvat organisaation strategian esittelystä ja työnantajan esittämistä kysymyksistä, joihin työntekijä on vastannut. Lomakkeita tutkitaan diskurssianalyttisin menetelmin erittelemällä kielellisiä rakenteita, joiden kautta intertekstuaalisuus rakentuu teksteissä. Lisäksi tutkitaan, millaisia erilaisia intertekstuaalisia siltoja yksilön äänen ja yhteisön tekstin ja diskurssien välille sekä yksilön identiteetin erilaisten puolien ja yhteisön tekstien ja diskurssien välille rakentuu.

Tutkielma tuottaa lisää tietoa intertekstuaalisuudesta yksilön ja yhteisön välisenä siltana. Intertekstuaalisuus rakentaa yksilön äänen ja yhteisön tekstien välille erilaisia yhteyksiä. Intertekstuaalisuuden avulla työntekijä konkretisoi, toistaa tai kritisoi työyhteisön tekstejä ja laajempia diskursseja. Työntekijä representoi identiteettiään äänellään: hän ottaa itselleen erilaisia rooleja (esimies, toimeenpanija, arvioija), arvottaa omaa työtään ja katsoo uskon olevan osa omaa identiteettiä.

AVAINSANAT: diskurssianalyysi, dialogismi, intertekstuaalisuus, kehityskeskustelu

1 JOHDANTO

Tekstit rakentuvat monista erilaisista äänistä, toisista teksteistä, tyyleistä, diskursseista ja muualta lainatuista sanoista. Mikään teksti ei ole koskaan yksin, vaan tekstit keskustelevat ja ovat kytköksissä toisiinsa, vaikka nämä sidokset eivät aina näkyisikään tekstin pintatasolta. Tekstin kirjoittaja rakentaa kirjoituksessaan omaa ääntänsä, mutta samalla myös lainaa paljon muilta ja käyttää kielen erilaisia resursseja hyväkseen.

1.1 Tutkielman aihe

Tässä pro gradu -tutkielmassa tutkin intertekstuaalisuutta dialogismin ja diskursсияnalyysin näkökulmasta. Tavoitteenani on tarkastella intertekstuaalisuutta eräänlaisena teksteissä ilmenevänä rajapintana yksilön ja yhteisön välillä ja tutkia, miten yksilön ääni ja identiteetti sekä toisaalta yhteisön eri tekstit ja diskurssit tulevat teksteissä esiin ja ovat yhteyksissä toisiinsa. Tutkin aihetta yksilön näkökulmasta: miten juuri yksilö valitsee, tietoisesti tai tiedostamattaan, ne yhteisön tekstit ja diskurssit, joiden kautta hän teksteissään puhuu.

Tutkielman avulla on mahdollista saada lisää tietoa siitä, minkälainen rooli intertekstuaalisuudella, yhdellä tekstien keskeisellä ominaisuudella, on teksteissä ja miten yksilö käyttää toisia tekstejä omassa kirjoituksessaan. Intertekstuaalisuus on tärkeä tutkimusaihe, koska se on usein niin itsestään selvä osa tekstejä, että sitä on vaikeaa havaita.

Käytän tutkielmani aineistona kehityskeskustelulomakkeita, ja siksi aihe on tärkeä myös yhteiskunnallisesti, sillä kehityskeskustelut ovat työelämässä yksi mahdollisuus työnantajan ja työntekijän väliselle vuoropuhelulle. Tarkastelemalla yhden organisaation keskeisiä tekstejä saadaan lisää tietoa siitä, miten työntekijä suhteuttaa omaa ääntään ja työntekijäidentiteettiään työyhteisönsä eri teksteihin ja diskursseihin ja siitä, miten työntekijä käyttää intertekstuaalisuutta teksteissään. Kun saadaan tietoa siitä, miten yksilön oma ääni ja yhteisön diskurssit vuorottelevat ja sekoittuvat teksteissä, voidaan ymmärtää paremmin, minkälainen suhde näillä kahdella tekstin erilaisella osatekijällä on ja mi-

ten niiden välinen vuoropuhelu rakentuu.

1.2 Aikaisempi tutkimus

Intertekstuaalisuutta on tutkittu monista erilaisista näkökulmista, mutta tutkimuskenttä ei ole kovinkaan vakiintunut. Erilaiset tutkimusnäkökulmat poikkeavat paljonkin toisistaan ja tutkimustulokset valottavat intertekstuaalisuuden erilaisia puolia. Nykyisessä diskurssintutkimuksessa intertekstuaalisuuden käsitteellä on kuitenkin keskeinen rooli: vaikka intertekstuaalisuutta ei varsinaisesti analysoidaisikaan, tekstien suhteet toisiin teksteihin otetaan lähtökohtaisesti huomioon (Pälli 2004: 137).

Sari Pietikäisen ja Hannele Dufvan (2006) tutkimus, jossa etnistä identiteettiä ja sen merkitysten muodostumista haastattelutekstissä tarkastellaan äänen ja diskurssin käsitteiden avulla, on vaikuttanut oman tutkimusaiheeni muotoutumiseen. Pietikäinen ja Dufva analysoivat sekä yksilön omaa ääntä että yhteisön diskursseja ja kritisoivat kummankin käsitteen ”yksipuolisuutta” ja sitä, että liika keskittyminen joko äänen tai diskurssien tarkasteluun johtaa usein toisen käsitteen huomiotta jättämiseen. Omassa tutkielmassani tällainen näkemys toimii taustavaikuttajana, mutta tavoitteenani on lähestyä äänen ja diskurssin käsitteitä intertekstuaalisuuden käsitteen avulla. Näen intertekstuaalisuuden eräänlaisena rajapintana yksilön ja yhteisön, äänen ja diskurssin, välillä.

Myös Sirpa Leppänen (1996) on tarkastellut samankaltaisia teemoja kuin Pietikäinen ja Dufva, vaikka käyttääkin asioista erilaisia termejä. Leppänen (1996) on tutkinut, miten seminaarissa opiskelijat ja professori tuovat oman minänsä puheenvuoroihinsa ja ilmentävät näin erilaisia subjektirooleja ja millaisia intertekstuaalisia viittauksia puheenvuoroissa on. Hän katsoo intertekstuaalisuuden olevan lähes vastakkainen asia subjektille, mikä luo uudenlaisen näkökulman intertekstuaalisuuteen. Tällainen näkökulma saattaa toisaalta korostaa liikaa intertekstuaalisuutta ”muiden kuin subjektin äänenä”. Omassa tutkielmassani en määrittele intertekstuaalisuutta näin tiukasti subjektille vastakkaiseksi käsitteeksi; näen pikemminkin intertekstuaalisuuden yhtenä tekijänä yksilön äänen ja yhteisön diskurssien välillä.

Anna Solin (2001) on tutkinut intertekstuaalisuutta ympäristödiskurssissa diskurssijärjestyksen näkökulmasta ja analysoinut intertekstuaalisia suhteita sekä merkitysten muotoutumista teksteistä toisiin siirryttäessä. Solin näkee intertekstuaalisuuden eräänlaisena prosessina. Kun intertekstuaalisuutta tutkitaan tällaisesta näkökulmasta, tutkimuksen keskiössä on intertekstuaalisuus ilmiönä ja esimerkiksi teksteissä esiintyvät merkityskokonaisuudet jäävät vähemmälle huomiolle. Näin saadaan yleistettävämpää tietoa intertekstuaalisuudesta ja sen roolista teksteissä.

Myös esimerkiksi Amy Devitt (1991) on tutkinut intertekstuaalisuutta keskittyen juuri intertekstuaalisuuden prosessiin. Hän on tutkinut intertekstuaalisuuden erilaisia muotoja ja funktioita verolaskentatoimessa keskittyen erityisesti tekstilajien intertekstuaalisuuteen. Hän on tarkastellut, miten intertekstuaalisuus toimii välineenä verolaskentatoimea hoitavissa yrityksissä ja miten eri tavoin intertekstuaalisuutta käytetään apuna tekstien tuottamisen prosesseissa. Devitt tarkastelee lähemmin työyhteisössä käytettäviä erilaisia tekstilajeja ja sitä, miten tekstilajit käyttävät toisia tekstejä hyödykseen ja kuinka tekstilajit ovat vuorovaikutuksessa keskenään.

Intertekstuaalisuutta voidaan tutkia myös keskittymällä aineiston erilaisiin merkityskokonaisuuksiin. Esimerkiksi Juan Li (2009) on tutkinut intertekstuaalisuutta ja kansallista identiteettiä tutkimusaineistonaan Yhdysvaltojen ja Kiinan välisistä konflikteista kirjoitetut sanomalehtitekstit. Merkityskokonaisuuksia analysoimalla pystytään tutkimaan tarkemmin intertekstuaalisuuden käyttöä yksittäisissä teksteissä sekä sen roolia merkitysten välittäjänä. Nämä kaksi erilaista tutkimusnäkökulmaa, intertekstuaalisuus prosessina ja merkitysten välittäjänä, voidaan nähdä toisiaan täydentävinä: kumpaakin näkökulmaa tarvitaan, jotta intertekstuaalisuudesta saadaan monipuolista tietoa.

Intertekstuaalisuus nähdään monissa tutkimuksissa keskeisenä kaikkia tekstejä kuvaavana piirteenä ja sen analysoiminen saattaa limittyä muun analyysin sekaan, vaikka se ei olisikaan varsinaisena tutkimuskohteena. Intertekstuaalisuus nähdään usein itsestään selvänä lähtökohtana ja siksi siitä tarvittaisiinkin lisää tutkimustietoa, jotta voitaisiin saada lisää tietoa intertekstuaalisuuden prosessista ja sen merkityksiä luovasta tehtävästä.

Aiempien intertekstuaalisuus-tutkimusten pohjalta on hahmotettavissa useita tutkimuksellisia aukkoja. Intertekstuaalisia viittauksia on tutkittu muun muassa tarkastelemalla tekstin ja intertekstin suhdetta, mutta esimerkiksi intertekstuaalisuuden ja sen merkityksen ja roolin tarkastelu yhden tekstin sisällä on jäänyt vähemmälle huomiolle. On hyödyllistä saada lisää tietoa siitä, miten yksi teksti rakentuu intertekstuaalisuuden näkökulmasta ja minkälainen suhde intertekstuaalisilla viittauksilla on muuhun tekstiin. Myös subjektin ja intertekstuaalisuuden suhteesta on tehty melko vähän tutkimusta. Näiden tutkimuksellisten aukkojen pohjalta olen muodostanut omat tutkimuskysymykset, joita käsittelen seuraavassa alaluvussa. Tutkielmassani tarkastelen intertekstuaalisuutta sekä prosessina että merkitysten välittäjänä. Tavoitteenani on saada tietoa intertekstuaalisuudesta ilmiönä ja tutkia sen suhdetta yksilön ääneen ja yhteisön diskursseihin. Lähestyn aihetta kuitenkin yksittäisten tekstien kautta, minkä vuoksi myös tekstien merkityskokonaisuudet tulevat analyysissä esiin. Tutkielmani keskiössä ovat äänen, intertekstuaalisuuden ja diskurssin käsitteet.

1.3 Tutkimustehtävä ja tavoitteet

Tavoitteenani on tutkia, miten teksteissä nousevat esiin yksilön ääni ja miten toisaalta yhteisön erilaiset tekstit ja diskurssit ja miten intertekstuaalisuus kytkee nämä tekstissä vuorovaikutuksessa olevat osat yhteen. Tutkin myös sitä, miten yksilö ilmentää identiteettiään omalla äänellään ja miten yksilö liittyy identiteettinsä teksteihin ja diskursseihin. Tutkimukseni aineistona on erään kirkko-organisaation kehityskeskustelulomakkeet, joista tutkin sitä, miten yksilö omassa tekstissään lainaa muilta, yhdistää omaan ja toisaalta näiden kahden edellisen pohjalta tuottaa jotain uutta, yksilön ja yhteisön puolivälissä olevaa. Tarkastelun lähtökohtana on intertekstuaalisuuden näkeminen eräänlaisena rajapintana ja siltana yksilön äänen ja yhteisön tekstien ja diskurssien välillä: millainen rooli intertekstuaalisuudelle muotoutuu ja mikä on sen suhde yksilön ääneen ja yhteisön diskursseihin?

Tutkimukseni alkuoletuksena on, että vastauksissaan kehityskeskustelulomakkeen ky-

symyksiin työntekijät lainaavat merkityksiä työyhteisön eri teksteistä ja diskursseista, mutta saattavat muokata niitä omaan suuntaansa. Työntekijät voivat esimerkiksi laajentaa, kaventaa tai muuttaa alkuperäistä merkitystä intertekstuaalisuuden avulla.

Tavoitteenani ei ole luoda yleiskuvaa kirkko-organisaation työntekijöiden erilaisista rooleista tai työyhteisön diskursseista, vaan tarkastella tämän yhden aineistoesimerkin avulla sitä, miten intertekstuaalisuus toimii suhteessa yksilön ääneen ja yhteisön teksteihin ja diskursseihin. Tutkimusotteeni on laadullinen ja siksi en kiinnitä huomiota erilaisien tapausten määrään, vaan poimin esimerkit tarkasteluun sillä perusteella, miten hyvin ne tuovat esiin tutkimuskohteeni erilaisia puolia.

1.4 Aineisto

Tutkielmani aineistoksi olen valinnut erään kirkko-organisaation kehityskeskustelujen pohjana käytetyt kehityskeskustelulomakkeet. Aineisto on hankittu osana Vaasan yliopiston Nykysuomen ja kääntämisen yksikössä vuosina 2011–2015 toteutettavaa tutkimushanketta *Networks of texts and face-to-face encounters as organizational practices*. Aineisto koostuu kuudesta lomakkeesta, joissa jokaisessa on noin 2–3 sivua kysymyksiä vastauksineen. Lomakkeiden lisäksi tutkimushankkeen aineistona on videoituja kehityskeskusteluja, mutta tässä tutkielmassa rajaan aineiston pelkästään keskustelujen pohjana käytettyihin lomakkeisiin. Kehityskeskustelulomakkeet koostuvat organisaation strategian lyhyestä esittelystä ja kysymyksistä, joihin työntekijä on vastannut ennen varsinaista kehityskeskustelua. Sekä yksilön että yhteisön diskurssit tulevat esiin kehityskeskustelulomakkeissa. Lomakkeen täyttäjät eli työntekijät tuo oman yksilöllisen äänensä esiin ja samalla representoi omaa työntekijä-identiteettiään. Lomakkeen kysymykset on kuitenkin laatinut työnantaja, joka edustaa työyhteisöä ja puhuu työyhteisön diskursseista käsin. Kehityskeskustelulomake on jo tekstilajina mielenkiintoinen yksilö/yhteisökysymysten näkökulmasta: yksilöllä on mahdollisuus tuoda esiin oma äänensä, mutta tämä tapahtuu kuitenkin tietyissä työyhteisön asettamissa rajoissa, suhteessa omaan työhön ja työyhteisöön. Yksilöllä on selkeä rooli, työntekijä-identiteetti, jonka puitteissa hän kysymyksiin vastaa. Kehityskeskustelulomakkeet ovat jo muodoltaan intertekstuaa-

lisiä ja vuoropuhelun omaisia.

Kehityskeskustelulomakkeilla on myös käytännöllinen tehtävä: ne toimivat kasvokkaisen kehityskeskusteluiden pohjana. Lomakkeen kysymykset on laatinut työnantaja, siinä kasvoton taho, mutta varsinaisessa keskustelutilanteessa alainen tapaa esimiehensä, joka edustaa työnantajaa. Vastauksissaan työntekijä suhteuttaa oman äänensä työyhteisön diskursseihin. Aineisto on tutkimuskysymyksiini sopiva: tekstit ovat selvästi jonkun yksilön kirjoittamia ja niissä kirjoittajan oma ääni tulee esiin ja kirjoittaja joutuu myös suhteuttamaan vastauksiaan työyhteisön diskursseihin.

1.5 Teoreettinen tausta ja menetelmät

Tutkielmani teoreettinen tausta muodostuu dialogismista ja diskurssianalyysistä. Näillä kahdella teoreettisella suuntauksella on paljon yhteistä ja siksi monet käyttämäni käsitteet (esimerkiksi intertekstuaalisuus ja identiteetti) ovat osa kummankin teorian käsitteistöä. Sovellan teorioita niiltä osin, kun ne käsittelevät intertekstuaalisuutta ja soveltuvat sen tutkimiseen. Teorioiden avulla pyrin hahmottelemaan intertekstuaalisuuden roolia suhteessa yksilön ääneen ja yhteisön diskursseihin.

Dialogismin keskeisimmät teoreetikot ovat Mihail Bahtin ja Valentin Vološinov. Heidän teoreettisiin ajatuksiinsa kuuluu käsitys, jonka mukaan sanat ovat aina sekä uniikkeja että jaettuja. Äänen käsite viittaa siihen, että sanat sanoo aina joku ”puhuva tietoisuus”. (Pietikäinen & Dufva 2006: 205, 209)

Diskurssianalyysissä tärkeimpänä laajana tutkimuskohteena on kielenkäytön ja sosiaalisen toiminnan välinen suhde. Kielenkäytön mikrotasoa tutkitaan suhteessa laajaan yhteiskunnalliseen makrotasoon ja tarkastellaan samalla merkitysten sosiaalista rakentumista. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 7)

Termi *intertekstuaalisuus* on peräisin Julia Kristevalta. Hänen mukaansa tekstit ovat osa kirjoitusten dialogia ja tähän vuoropuheluun osallistuvat kirjoittava subjekti, vastaanot-

taja ja kulttuurikonteksti. (Makkonen 1991: 18) Intertekstuaalisuus jaetaan *avoimeen intertekstuaalisuuteen* ja *interdiskursiivisuuteen*. Avoimella intertekstuaalisuudella tarkoitetaan tekstissä selkeästi ilmeneviä viittauksia toisiin teksteihin. Interdiskursiivisuus ei ole yhtä helposti erotettavissa, koska sillä viitataan erilaisiin konventioihin, kuten esimerkiksi genreihin ja tyyleihin. (Solin 2006: 74, 83)

Lähestyn tutkimusaihetta yksilön näkökulmasta ja tarkastelen, miten yksilö käyttää yhteisön tekstejä, erilaisia diskursseja ja omaa ääntään muodostaen niistä tekstin. Tarkastelen tutkimusaineistoksi valitsemiani tekstejä kokonaisuuksina ja tutkin, miten intertekstuaalisuus toimii juuri yhden tekstin sisällä.

Tutkimusmenetelmänä käytän diskurssianalyysia. Erittelen analyysissa teksteistä kohdat, joissa työntekijä puhuu ”omalla äänellään” ja kohdat, joissa hän yhdistää omalla äänellään tekstiinsä muita työyhteisön tekstejä tai laajempia diskursseja. Tarkastelen näitä kahta osapuolta, yksilöä ja yhteisöä, intertekstuaalisuuden käsitteen avulla.

Diskurssianalyysissa on olemassa erilaisia näkökulmia intertekstuaalisuuden tutkimiseen. Tässä tutkielmassa keskityn erityisesti tarkastelemaan sitä, miten työntekijä omassa tekstissään tuo esiin muita tekstejä ja diskursseja lainaamalla niistä tai viittaamalla niihin. Näin kiinnitän huomioni erilaisiin representoimisen tapoihin ja samalla siihen, missä määrin yksilön äänessä saavat tilaa muiden tuottamat tekstit ja diskurssit. Työntekijän ääntä ja siinä ilmeneviä erilaisia esitystapoja tutkimalla pystyn tarkastelemaan lähemmin työntekijän identiteetin erilaisia puolia ja työntekijän ja työyhteisön väliseen suhteeseen liittyviä kysymyksiä. Analyysissa tulevat esiin myös tekstilajin määrittelyyn liittyvät asiat, vaikka ne eivät varsinaisen tutkimuskohteeni olekaan, sillä analyysissa sivuan lomakkeen rakenteen ja muodon vaikutusta erilaisten intertekstuaalisten kytkentöjen syntymiseen.

Käytän tutkielmassani analyysitapaa, jota nimitetään interdiskursiiviseksi: tutkin, miten yksittäisissä teksteissä yksilön oma ääni ja diskurssit rakentavat merkityksiä ja analyysini pohjaa omille tulkinnoilleni diskursseista ja genreistä. En pyri analyysissa hahmottamaan yleiskuvaa eri diskursseista, vaan tavoitteenani on tutkia yksittäisissä teks-

teissä ilmenevää intertekstuaalisuutta ja tarkastella sen suhdetta yksilöön ja yhteisöön.

2 DIALOGISMI JA DISKURSSIANALYYSI

Tutkielmani teoreettisena viitekehyksenä on dialogismi ja diskurssianalyysi. Teorioiden avulla hahmottelen intertekstuaalisuuden käsitteen suhdetta äänen ja diskurssin käsitteisiin. Intertekstuaalisuuden käsitteellä on vahva sidoksensa kirjallisuustieteisiin, mutta tutkielmassani keskityn käsitteeseen kielitieteellisestä näkökulmasta. Seuraavassa esittelen aluksi dialogismin teoriaa ja keskeisiä käsitteitä sekä Kristevan määrittelemän intertekstuaalisuuden käsitteen. Sitten käsittelen diskurssianalyysin teoriaa ja jatkan intertekstuaalisuuden määrittelyä diskurssianalyysin näkökulmasta. Lopuksi tarkastelen tämän luvun keskeisten käsitteiden muodostamaa käsiteverkkoa ja käsitteiden suhteita toisiinsa.

Vaikka dialogismilla ja diskurssianalyysilla on melko erilaiset taustat, dialogismi on vaikuttanut pääasiassa kirjallisuus- ja kulttuuritieteissä ja diskurssianalyysi kieli- ja yhteiskuntatieteissä, on niissä silti paljon yhdistäviä tekijöitä, mikä mahdollistaa niiden yhdistämisen tässä tutkimuksessa. Pietikäinen ja Dufva (2006: 205–208) ovat määritelleet teorioiden yhteisiä piirteitä seuraavasti. He katsovat, että dialogismissa ja diskurssianalyysissa käsitteellistetään kieltä funktionalistisen termin, mikä tarkoittaa sitä, että kieli nähdään välineenä merkitysten luomisessa (eikä esimerkiksi muodollisena rakenteena kuten formalistit asian näkevät). Kummassakin teoriassa nähdään kielenkäytön analysointi ja konteksti tärkeinä. Lisäksi teorioissa nähdään tarpeellisenä tutkia kielenkäyttöä sosiaalisena ja yhteiskunnallisena ilmiönä. Dialogismin teoria ja diskurssianalyysi täydentävät toisiaan ja dialogismin vaikutus näkyikin diskurssianalyysin käsitteissä (esim. dialogisuus ja intertekstuaalisuus).

2.1 Dialogismi

Kielen dialoginen filosofia perustuu Mihail Bahtinin ja Valentin Vološinovin töihin. Dialogismin keskeisiin ajatuksiin kuuluu käsitys, jonka mukaan yksilöiden äänet ja yksilölliset tavat puhua on omaksuttu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa – sanat ovat sekä uniikkeja että jaettuina. (Pietikäinen & Dufva 2006: 205–208) Bahtinin piirin ajatukset

löydettiin länsimaissa 1970-luvulla kirjallisuuden- ja kulttuurintutkijoiden piirissä, mutta sen jälkeen ne ovat vaikuttaneet myös kielentutkimuksessa (Nieminen & Dufva 2009: 46).

Abstrakteimmalla tasolla bahtinilaisella filosofialla viitataan pragmaattisesti orientoituneeseen tietoteoriaan, joka tarkastelee ihmisten käyttäytymistä kielenkäytön kannalta. Bahtinin ajatuksissa keskeisintä on kielen dialogisuuden näkeminen perustavanlaatuisena asiana. Dialogin käsite toistuu Bahtinin kaikissa töissään. (Holquist 1990: 14–15) Niin kutsutun Bahtinin piirin vaikutus näkyy monilla eri tieteenaloilla humanistisissa tieteissä ja sosiaalitieteissä, vaikka alun perin piirin työ kielifilosofian, venäläisen formalismin ja romaaniteorioiden aloilla vaikuttikin kirjallisuus- ja kulttuuritieteissä. Yksi syy Bahtinin ajatusten leviämiseen muille tieteenaloilla on hänen käyttämänsä terminologia, johon liittyy paljon erilaisia konnotaatioita. Bahtin antaa keskeisille käsitteilleen, kuten esimerkiksi monologin ja dialogin käsitteille, paljon sosiologista ja filosofista painolastia. (Brandist 2002: 1–2)

Dialogisuudella viitataan tiettyihin ominaisuuksiin, jotka ovat dialogismin mukaan perustava osa ihmisten kognitioita ja viestintää ja siten myös dialogia. Nämä dialogisuuden piirteet (jaksottainen järjestäytyminen, yhteinen rakenne ja toimien välinen riippuvuusuhde) ovat yhteydessä diskurssien ja kontekstien välisiin refleksinomaisiin suhteisiin. Dialogismissa korostetaan diskurssin, ajattelun ja toiminnan vuorovaikutuksellisia ja kontekstuaalisia ominaisuuksia. (Linell 1998: 8–9, 36) Nämä ominaisuudet ovat keskeisiä myös diskurssianalyysissä.

2.1.1 Ääni, vieras puhe ja moniäänisyys

Äänen käsite on keskeinen dialogismissa, sillä muiden dialogismin käsitteiden (vieras puhe, moniäänisyys) perustana on käsitys äänestä yksilön ilmaisun muotona. Äänen käsitteellä viitataan siihen, että sanat sanoo aina joku ”puhuva tietoisuus” (Pietikäinen & Dufva 2006: 209). Bahtinin (1986: 91) mukaan mikä tahansa lausuma on yksi linkki kommunikaatiossa ja lausumat heijastelevat toisiaan. Jokainen lausuma on nähtävä ensisijaisesti vastauksena aiempiin. Jokainen lausuma olettaa edelliset lausumat tiedetyiksi

ja kumooa, vahvistaa, täydentää ja nojaa niihin.

Bahtinin (1981: 293) mukaan ei ole olemassa mitään neutraaleja sanoja tai muotoja, eivätkä sanat ja muodot voi myöskään koskaan olla kenenkään omia. Kielen sanat ovat aina puoliksi jonkun toisen ja sanasta tulee tietyllä tavalla ”jonkun oma” ainoastaan silloin, kun puhuja lausuu sen omalla tarkoituserälläan, murteellaan, lisäten samalla siihen omat semanttiset ja ilmaisuvoimaiset tarkoituseränsä. Kieli tavallaan ”sijaitsee” yksilön ja muiden välimaastossa. Bahtin katsoo myös, että yksilölle kieli näyttäytyy kielellisten variaatioiden moninaisuutena – ei normatiivisista muodoista koostuvana abstraktina systeeminä.

Valentin Vološinov on tarkastellut samoja teoreettisia kysymyksiä kuin Bahtin. Vološinov (1990: 138–147) pohtii käsitettä *vieras puhe*, joka tulee melko lähelle äänen ja intertekstuaalisuuden käsitteitä. Vološinovin mukaan puhuja ymmärtää lainatessaan toisen puhetta, vieraan puheen toisen subjektin lausumaksi, mutta kun vieras puhe siirtyy puhujan kontekstiin, säilyttää vieras puhe samalla alkuperäisen sisältönsä ja ainakin jäänteitä kielellisestä eheydestään ja alkuperäisestä konstruktiiivisesta riippumattomuudesta. Vieras puhe kuitenkin myös osittain assimiloituu – se muuttuu ja mukautuu.

Vieras puhe -käsitettä voidaan verrata äänen käsitteeseen. Yksilö voi lainata toisten sanoja ja täten sanat siirtyvät uuteen kontekstiin. Äänen käsite korostaa pikemminkin sitä, että kaikki sanat ovat lainattuja ja yksilön oma ääni koostuu paljolti vieraasta puheesta. Vieraan puhe -käsite lähestyy intertekstuaalisuuden käsitettä, sillä se kiinnittää huomion itse lainaamisen prosessiin.

Kun teksti on moniääninen, on tekstissä mukana myös useampia konteksteja. Moniäänisyys saattaa tuoda tekstiin mukanaan useampia erilaisia näkökulmia tai ideologioita, jotka aktivoituvat tekstissä kielellisten valintojen seurauksena. Toisten tekstien suora referoiminen on moniäänistä, mutta usein moniäänisyys ei ole näin selvästi nähtävissä, vaan se on huomattavissa kielellisistä valinnoista sekä prosodisista ja typografisista merkeistä. Moniäänisyys toteutuu teksteissä muun muassa vapaana epäsuorana esityksenä. Tällöin tekstistä välittyy myös jonkun toisen kuin kirjoittajan ääni. Puheesta puo-

lestaan voidaan yhdellä osallistujalla havaita olevan useita erilaisia rooleja. (Kalliokoski 2005: 33–34) Kun tekstissä on monia ääniä, siitä muodostuu moniääninen kokonaisuus. Äänen käsite kiinnittää huomion juuri siihen seikkaan, että kaikki puhe tai teksti on aina lopulta jonkun yksilön tuottamaa. Moniäänisyyden näkökulma puolestaan tuo esiin sen, miten teksti ja puhe usein pitävät sisällään useamman kuin yhden äänen. Nämä muut äänet eivät ole aina selvästi nähtävissä, sillä ne suodattuvat tekstiin yksilön äänen kautta. Moniäänisyys liittyy myös intertekstuaalisuuteen. Kun näkökulma on tekstilähtöinen, voidaan nähdä selkeämmin myös intertekstuaalisuuden rooli, sillä tekstit rakentuvat monista muista teksteistä ja ovat siten monikerroksisia ja intertekstuaalisia.

Dialogisuus perustuu puhujan ja vastaajan väliseen vuoropuheluun. Bahtin (1986: 69) määrittelee dialogisuuden perustavaa luonnetta vastaanottavaisen ymmärryksen pohjalta. Hänen mukaansa kaikki aito ja olennainen ymmärrys on aktiivisesti vastaanottavista. Myös puhuja on orientoitunut odottamaan vastausta, joka ei ole passiivinen vaan joka jollain tavalla kommentoi puhujan sanomaa. Kukaan ei ole ”ensimmäinen puhuja”, vaan puhuja aina olettaa kielisysteemin ja aiempien lausumien olemassaolon ja täten lausuma on aina jonkinlaisessa suhteessa aiempiin lausumiin.

Kristeva (1993: 24–26) määrittelee Bahtinin ajatusten pohjalta dialogin käsitettä seuraavasti.

Bahtinin mukaan dialogi voi olla monologinen ja se mitä kutsutaan usein monologiksi on usein dialogista. -- Bahtinille -- dialogi ei ollut ainoastaan subjektin käyttämää kieltä vaan se oli kirjoitusta, jossa toinen on luettavissa. Bahtinilainen dialogi siis kuvaa kirjoitusta samanaikaisesti subjektiivisena ja kommunikatiivisena tai paremmin sanottuna pitää sitä intertekstuaalisuutena.

Dialogin käsite liittyy täten läheisesti intertekstuaalisuuteen ja Kristeva katsookin, että Bahtinin määritelmän mukaan kirjoitus on aina dialogista ja siten myös intertekstuaalista. Myös tämän tutkielman näkökulma lähtee siitä oletuksesta, että kirjoitus on subjektiivista, jonkin yksilön tuottamaa, mutta samaan aikaan se on myös kommunikatiivista, vuorovaikutteista, niin ettei mikään teksti voi olla täysin yksin, ilman yhteyksiä muihin teksteihin, tekstilajeihin, diskursseihin tai tekstin vastaanottajiin.

Äänen ja dialogin käsitteet ovat lähellä toisiaan. Dialogin voi nähdä äänen yläkäsitteenä, sillä Bahtinin mukaan kaikista sanoista on luettavissa toinen. Äänen käsite kuvaa yksilön käyttämää kieltä, mutta dialogin käsite kuvaa kielenkäyttöä laajemmassa mittakaavassa. Teksti ja puhe koostuvat dialogista, joka jakautuu pienempiin osiin, yksilöiden omiin ääniin.

2.1.2 Intertekstuaalisuuden ensimmäiset määritelmät

Termi *intertekstuaalisuus* on peräisin Kristevalta, filosofilta ja kirjallisuusteoreetikolta, joka teki lännessä tunnetuksi Bahtinin ajattelua. Bahtin loi analyysimallin, jonka avulla tekstiä voidaan tarkastella kehkeytyvänä prosessina ja useiden kirjoitusten mosaiikkina. Kristeva loi intertekstuaalisuuden käsitteen, jota hän käyttää Bahtinin ”sanan dialogisuus” -käsitteen rinnalla. Intertekstuaalisuudella tarkoitetaan tekstien välisiä suhteita: kaikissa teksteissä on vaikutteita toisista teksteistä. Tekstit koostuvat sitaateista ja ovat myös usein muunnoksia toisista teksteistä. Tekstit ovat rakenteeltaan monikerroksisia ja niissä on loputtomasti jälkiä toisista teksteistä. Tämän vuoksi tekstejä on luettava toisten tekstien lävitse. Intertekstuaalisuuden käsite vakiintui kirjallisuustieteisiin, mutta osittain se pelkistyi merkitsemään vain kirjailijan käyttämiä viittauksia tai lainauksia toisista teksteistä, vaikka Kristeva halusikin korostaa siirtymistä merkkijärjestelmästä toiseen. (Sivenius 1993: 8; Kristeva 1993: 23) Kristevan intertekstuaalisuuden määritelmä pitää täten sisällään interdiskursiivisuuden käsitteen, vaikka kirjallisuustieteissä Kristevan käsite toisinaan nähdäänkin lähes pelkkänä avoimena intertekstuaalisuutena.

Intertekstuaalisuuden käsitteen juuret ovat Bahtinin töissä, vaikka ensimmäisenä intertekstuaalisuuden käsitettä käyttikin Kristeva. Bahtin näkee intertekstuaalisuuden teksteissään joskus hyvinkin käytännönläheisesti, mikä toisaalta osoittaa Bahtinin näkevän intertekstuaalisuuden perustavana osana kaikkea vuorovaikutusta. Hän esimerkiksi toteaa, että todellisen elämän vuorovaikutuksessa kaikki sanat ovat lainattuja ja puheessa suuri osa on sen toistoa mitä muut ovat sanoneet (Bakhtin 1981: 338). Edellä esittelemäni Bahtinin käyttämät keskeiset käsitteet, ääni ja moniäänisyys, ovat keskeistä taustaa Kristevan määrittelemälle intertekstuaalisuuden käsitteelle. Yhteistä näissä eri käsitteiden määritelmässä on se, miten sekä Kristeva että Bahtin näkevät kaikkien lausumien

olevan jaettu ja tekstien olevan pohjimmiltaan vuoropuhelun ja intertekstuaalisuuden kyllästämiä. Täten kummatkin näkevät intertekstuaalisuuden perustavana osana tekstejä – eivät vain suorina lainauksina toisten puheista tai kirjoituksista.

Kristevan (1993: 23) mukaan tekstuaalisella tilalla on kolme ulottuvuutta, jotka muodostavat vuoropuhelun kolme elementtiä: kirjoittava subjekti, vastaanottaja ja ulkopuoliset tekstit. Tekstin sanoja voidaan tarkastella horisontaalisesti ja vertikaalisesti. Horisontaalisesti katsottuna sana kuuluu samanaikaisesti sekä kirjoittavalle subjektille että vastaanottajalle. Vertikaalisesti katsottuna sana on suuntautunut kohti edeltävää tai samanaikaista kirjallista perinnettä. Horisontaalinen akseli (subjekti-vastaanottaja) ja vertikaalinen akseli (teksti-konteksti) ovat samanaikaisia: ”jokainen sana (teksti) on sanojen (tekstien) risteytymä, josta on luettavissa vähintäänkin toinen sana (teksti)”. Bahtin nimittää näitä kahta akselia dialogiksi ja ambivalenssiksi, joskaan käsitteet eivät ole Bahtinin teoksissa aina selvästi toisistaan erotettavissa.

Kristeva (1993: 26) toteaa, että ”termi ”ambivalenssi” merkitsee historian (yhteiskunnan) sisällyttämistä tekstiin ja tekstin sisällyttämistä historiaan.” Ambivalenssin käsite tuo esiin tekstin ja ympäröivän yhteiskunnan vuoropuhelun. Teksti osaltaan sisällyttää itseensä ympäröivän yhteiskunnan, mutta toimii myös aktiivisena jäsenenä tuossa yhteiskunnassa.

Tässä tutkielmassa analysoin intertekstuaalisuutta sekä horisontaalisesta että vertikaalisesta näkökulmasta. Analysoin aineistosta vuoropuhelua kirjoittavan subjektin ja vastaanottajan välillä (horisontaalinen akseli). Tähän vuoropuheluun liittyvät kuitenkin olennaisesti työyhteisössä aiemmin kirjoitetut ja tulevaisuudessa kirjoitettavat tekstit (vertikaalinen akseli).

2.1.3 Identiteetti ja intersubjektiivisuus

Identiteetin käsite liittyy läheisesti käsitteisiin yksilö ja yksilön ääni. Käytän identiteetin käsitettä tässä tutkielmassa yksilön ääni -käsitteen vastinparina. Vaikka käsitteet ovatkin lähellä toisiaan, on niiden välillä selvä ero. Yksilö ilmentää identiteettiään omalla äänel-

lään, mutta hän voi puhua äänellään asioista myös laajemmin, esimerkiksi koko oman työyhteisönsä näkökulmasta. Identiteetti on tekstin ulkopuolisen maailman käsite, kun taas yksilön ääni on subjektin tuottamaa tekstiä tai puhetta kuvaava käsite. Käytän identiteetin käsitettä selventämään sitä teksteissä esiintyvää ”minää”, joka vastauksissaan luo omaa ääntänsä työntekijänä ja samalla representoi omaa työntekijäidentiteettiään. Identiteetistä puhuessaan yksilö puhuu rajatusti vain itsestään, vaikka voikin liittää identiteettiinsä esimerkiksi työntekijäidentiteettinsä, joka puolestaan on sidoksissa työyhteisöön.

Identiteettiä on määritelty eri tavoin eri aikoina ja Stuart Hall (2005: 21–23) erottaakin kolme erilaista käsitystä identiteetistä: valistuksen subjekti, sosiologinen subjekti ja postmoderni subjekti. Valistuksen aikana subjekti nähtiin pysyvänä: ihminen nähtiin yhtenäisenä yksilönä, jonka identiteetti pysyy olemukseltaan samana koko ihmisen elämän ajan. Sosiologisessa subjektikäsitetyksessä nähdään, että yksilön identiteetti muodostuu minän ja yhteiskunnan välisessä vuorovaikutuksessa, mutta identiteetillä on kuitenkin jonkinlainen yhtenäinen olemus. Identiteetti on yhdistävä side sisäpuolen ja ulkopuolen (omien henkilökohtaisten maailmojensa ja julkisten maailmojen) välillä. Postmoderniin subjektikäsitetykseen kuuluu pirstoutuneisuus ja identiteettien moninaisuus. Subjektilla ei nähdä olevan yhtä yhtenäistä ja vakaata identiteettiä, vaan useita identiteettejä, jotka voivat olla ristiriidassa keskenään.

Tässä tutkielmassa yhdistän sosiologisen ja postmodernin identiteettikäsitetyksen toisiinsa. Katson, että yksilöllä on yhtenäinen minuus, johon voi kuitenkin kuulua useitakin erilaisia identiteettejä, jotka voivat myös muuttua. Katson myös, että identiteetin muodostumisessa minän ja yhteiskunnan välisellä vuorovaikutuksella on keskeinen rooli. Yksilön identiteettiin kuuluu siis erilaisia puolia, jotka kuitenkin muodostavat kokonaisuuden.

Dialogismissa minuuden katsotaan rakentuvan kolmesta elementistä: keskuksesta, ei-keskuksesta ja näiden välisestä suhteesta. Keskuksella tarkoitetaan yksilön minää ja ei-keskuksella puolestaan minän ulkopuolisia asioita, jotka kuitenkin ovat osa yksilöä. Bahtinin mukaan mikään suhde ei ole staattinen, vaan aina tekemisen tai tekemättä jät-

tämisen prosessissa. (Holquist 1990: 29) Tällaisen näkemyksen mukaan myös yksilön minuus on vuoropuhelun kaltaisessa prosessissa, jossa ovat mukana yksilön keskus ja ei-keskus.

Dialogismin minuuden määritelmään liittyy läheisesti *intersubjektiivisuuden* käsite, joka kuvaa prosessia, jossa yksilö rakentaa ei-keskustaansa. Valentin Vološinovin määritelmä intersubjektiivisuuden käsite pitää sisällään sekä yksilön oman yksilöllisyyden että sosiaalisuuden. Vološinov (1990: 39) määrittelee intersubjektiivisuuden seuraavasti:

”Ideologinen teema on aina sosiaalisesti aksentoitu. Tietysti kaikki nämä ideologisten teemojen sosiaaliset aksentit tunkeutuvat myös yksilölliseen tietoisuuteen joka on siis läpeensä ideologinen. Niistä tulee ikään kuin yksilöllisiä aksentteja, kun yksilöllinen tietoisuus kasvaa niiden kanssa yhteen ikään kuin ne olisivat sen omia; mutta niiden lähteenä ei ole yksilöllinen tietoisuus. Aksentti sellaisenaan on intersubjektiivinen.”

Vološinov käyttää aksentin käsitettä, jolla hän viittaa jonkin asian arvottamiseen. Hän puhuu ideologisista teemoista ja niiden arvostuksesta, mutta edellä oleva on laajennettavissa kaikkiin merkkeihin ja niiden merkityksiin. Yksilö ottaa äänellään omakseen joi-tain merkityksiä, jolloin niistä tulee ikään kuin omia, vaikka niiden lähde olisikin jossain yksilön ulkopuolella. Vološinovin mukaan yksilöllinen tietoisuus kasvaa näiden merkitysten kanssa yhteen, mikä viittaa siihen, että tässä prosessissa merkitykset eivät pysy muuttumattomina, vaan ne muokkautuvat yksilön ja yhteisön välisessä vuorovaikutusprosessissa.

Schiffirin (1994: 387) näkee intersubjektiivisuuden olevan keskeinen käsite kommunikaation tutkimuksessa: kommunikaation osallistujat ovat kykeneviä jakamaan tietoa ja kokemuksia tai ainakin saavuttamaan samankaltaisia tulkintoja. Kommunikaatiomallit kuitenkin eroavat toisistaan siinä, miten laajasti niissä nähdään osallistujien nojaavan intersubjektiivisuuteen ja missä kommunikaation prosessin vaiheessa intersubjektiivisuudella nähdään olevan keskeinen merkitys.

Intersubjektiivisuudella on nähty olevan keskeinen merkitys kommunikatiivisen tapahtuman kummassakin päässä, sekä alussa että lopussa. Kommunikaatioprosessiin kuuluu

jonkinlainen yhteinen tietopohja sekä informaation lähettäminen. Intersubjektiivisuudella nähdään olevan kahtalainen rooli, sillä se mahdollistaa kommunikaation, mutta se myös saavutetaan kommunikaation kautta. (Schiffrin 1994: 389–390)

Näen intertekstuaalisuuden yhtenä keinona ylläpitää ja tuottaa yksilön omaa intersubjektiivisuutta. Intertekstuaalisuuden avulla yksilö yhdistää teksteissään itsensä ympäröivään yhteiskuntaan, sosiaalisiin verkostoihin ja diskursseihin. Yksilö poimii osaksi omaa identiteettiään tietyt tekstit ja diskurssit, mutta samalla hän myös sulkee joitain pois. Yksilön ja yhteisön välille tarvitaan intertekstuaalista siltaa, jotta intersubjektiivisuus voi toteutua. Yksilön sosiaalinen puoli ei kuitenkaan ole yksioikoisesti suoraan ympäröivistä diskursseista lainattua, vaan käyttäessään intertekstuaalista siltaa hän samalla muokkaa lainaamaansa omaan identiteettiinsä ja ääneensä sopivaksi. Intersubjektiivisuus on siis yksilön ominaisuus, kun taas intertekstuaalisuus on tekstin ominaisuus ja yksilö voi käyttää intertekstuaalisuutta välineenä oman intersubjektiivisuutensa rakentamiseen ja ilmentämiseen.

2.2 Diskurssianalyysi

Diskurssintutkimus on monitieteinen tieteenala, joka kehittyy jatkuvasti. Diskurssintutkimusta tehdään humanististen tieteiden lisäksi yhteiskuntatieteissä sekä kasvatustieteissä ja terveystieteissä. Vaikka näkökulmat vaihtelevat, keskeisimpänä tarkastelukohteena on kielenkäytön ja sosiaalisen toiminnan välinen suhde. Diskurssintutkimuksessa ollaan kiinnostuneita merkityksen sosiaalisesta rakentumisesta sekä kielenkäytön mikrotason ja laajemman yhteiskunnallisen makrotason yhtäaikaisesta läsnäolosta. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 7)

Tutkielmani näkökulma perustuu diskurssintutkimuksen konstruktionistiseen suuntaukseen: analysoin diskurssia osana laajempaa sosiaalista kontekstia. Konstruktionistisen näkökulman perusoletuksia on, että kielenkäyttö on keskeinen osa yhteisöjen toimintaa ja että kielenkäyttö rakentaa yhteisöjä ja niille ominaisia tapoja hahmottaa maailmaa. Konstruktionistista suuntausta edustavissa tutkimuksissa tarkastellaan diskurssia yle-

sä yhteisön näkökulmasta. Suuntauksen perustana toimii funktionaalinen kielikäsite, jonka mukaan kielen keskeinen ominaisuus on merkitysten luominen. Kielitieteellisessä kuvauksessa keskitytään tällöin pikemminkin kielellisten valintojen systematiikkaan kuin kielijärjestelmän sisäiseen rakenteeseen. (Luukka 2000: 138, 144, 151) Vaikka konstruktionistiseen näkökulmaan perustavissa tutkimuksissa tarkastellaankin diskurssia yleensä yhteisön näkökulmasta, niin tässä suhteessa tutkielmani tekee poikkeuksen. Lähestyn tutkimusaiheeni dialogismin äänen käsitteen avulla ja tarkastelen tekstejä erityisesti yksilön näkökulmasta.

Jokinen, Juhila ja Suoninen (2000: 17–18) vetävät yhteen diskurssianalyysin keskeisimmät lähtökohta-oletukset. Heidän mukaansa diskurssianalyysissä nähdään, että kielenkäytöllä on sosiaalista todellisuutta rakentava luonne ja että kielenkäyttö myös tuottaa seurauksia. Diskurssianalyysiin kuuluu myös näkemys siitä, että on olemassa useita rinnakkaisia ja keskenään kilpailevia merkityssystemeja, joihin toimijat ovat kiinnittyneet ja että merkityksellinen toiminta on kontekstisidonnaista.

Norman Fairclough (1995a: 188–189) katsoo kielellisen analyysin ja intertekstuaalisen analyysin olevan kaksi erilaista tapaa tutkia kieltä diskurssianalyytisesti. Kielellisessä analyysissä tarkastellaan sitä, miten tekstit rakentuvat kielisysteemien pohjalta, mukaan lukien perinteinen kielitieteellinen analyysi ja tekstuaalisen järjestyksen analyysi. Intertekstuaalisessa analyysissä puolestaan osoitetaan, miten tekstit rakentuvat erilaisista diskursseista, genreistä ja narratiiveista. Intertekstuaalisessa analyysissä kiinnitetään huomio tekstien riippuvuuteen ympäröivästä yhteiskunnasta ja historiasta. Intertekstuaalinen analyysi toimii välittäjänä kielen ja sosiaalisen kontekstin välillä ja kaventaa niiden välistä kuilua. Tekstin intertekstuaaliset ominaisuudet realisoituvat kielellisissä piirteissä.

2.2.1 Diskurssi, konteksti ja genre

Diskurssianalyysin keskeisin käsite on *diskurssi*. Diskurssi on käsitteenä monitulkintainen, sillä sitä on käytetty useilla eri tieteenaloilla, eri aikoina, toisistaan poikkeavissa merkityksissä. Alun perin sana diskurssi tarkoitti juttelua, mutta ns. kielellisen käänteen

myötä sana sai teoreettisemman merkityksen. Kielellinen käänne tapahtui 1960- ja 1970-luvuilla, jolloin monilla tieteenaloilla tapahtui muutoksia ja uudistuksia, joiden seurauksena painopiste siirtyi kielen ja yhteiskunnan välisen suhteen tutkimiseen. Kielenkäyttö nousi keskeiseksi tutkimuksen ja teoretisoinnin kohteeksi humanistisessa ja yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. Tutkimuskohteeksi nousivat lausetta pidemmät kokonaisuudet ja diskurssi-termillä viitattiinkin usein lausetta pidempään aineistoon. Näistä lähtökohdista diskurssi-käsite on versonut moneen suuntaan. Erilaiset määritelmät pohjaavat kuitenkin suurelta osin diskurssin käsitteen kaksoisfokukseen: diskurssilla viitataan lausetta suurempiin kokonaisuuksiin sekä varsinaiseen kielenkäyttöön tilanteissa. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 22–24)

Tässä tutkielmassa pohjaan Faircloughin määritelmiin diskurssista. Fairclough (1997: 31) yhdistää omassa diskurssin määritelmässään kielitieteellisen ja jälkistrukturalistisen yhteiskuntateorian näkemyksen diskurssista. Kielitieteissä vallitsevan näkemyksen mukaan diskurssi nähdään sosiaalisena toimintana ja vuorovaikutuksena todellisissa sosiaalisissa tilanteissa. Jälkistrukturalistisessa yhteiskuntateoriassa diskurssi on todellisuuden sosiaalinen konstruktio, tiedon muoto. Fairclough (1995b: 63) täsmentää määritelmäänsä diskurssista seuraavasti: kielenkäyttö on pikemminkin yksi sosiaalisen käytännön muoto kuin yksilöllistä toimintaa tai reagoitua vaihtuville tilanteille. Diskurssi on yksi toiminnan muoto ja diskurssin ja sosiaalisen rakenteen välillä on vuorovaikutteinen suhde.

Faircloughin määritelmää diskurssista täydentää Deborah Schiffrinin, Deborah Tannenin ja Heidi E. Hamiltonin (2001: 1) kuvaus siitä, millaisena käsitteenä kriittiset diskurssianalyttikot tarkastelevat diskurssin käsitettä. Kriittiset diskurssianalyttikot näkevät diskurssin käsitteen laajasta näkökulmasta, jossa diskurssilla viitataan isoon rykelmään kielellisiä ja kielenulkopuolisia sosiaalisia käytänteitä ja ideologisia oletuksia. Nämä käytänteet yhdessä muodostavat diskurssin, esimerkiksi vallan diskurssin tai rassistisen diskurssin. Kriittisten diskurssianalyttikoiden määritelmä siis vastaa edellä esittelemääni Faircloughin määritelmää diskurssista todellisuuden sosiaalisena konstruktiona.

Faircloughin (1995b: 4) näkemys diskurssista on kolmiulotteinen: mikä tahansa diskursiivinen tapahtuma nähdään sekä ”tekstinä” että esimerkkinä diskursiivisesta ja sosiaaliivisesta käytännöstä. Tekstin ulottuvuuteen kuuluu kielellinen analyysi, diskursiivisten käytäntöjen ulottuvuuteen puolestaan tekstin tuottamisen ja tulkinnan analysointi (esimerkiksi millaisia diskursseja tapahtumaan kuuluu ja miten niitä yhdistellään) ja sosiaalisten käytäntöjen ulottuvuuteen kuuluu puolestaan diskursiivisen tapahtuman institutionaalisten ja organisatoristen olosuhteiden ja diskurssin perustavien vaikutusten analysointi.

Fairclough (1995b: 64–65) katsoo, että diskursseilla on kolmenlaisia rakentavia vaikutuksia. Ensinnäkin diskurssit osallistuvat sosiaalisten identiteettien ja subjektipositioiden rakentamiseen. Toiseksi diskurssit helpottavat sosiaalisten suhteiden solmimista ihmisten välillä. Kolmanneksi diskurssit osallistuvat tieto- ja uskomusjärjestelmien rakentamiseen. Fairclough kutsuu näitä vaikutuksia kielen identiteetti- ja suhdefunktioksi sekä ideationaaliseksi funktioksi. Nämä funktiot näkyvät kaikissa diskursseissa.

Diskursiiviset käytännöt ovat sekä konventionaalisia että uutta luovia, sillä ne sekä tuottavat uudelleen yhteiskuntaa että muuttavat sitä. Näitä prosesseja voidaan tarkastella diskurssin kolmen erilaisen rakentavan vaikutuksen (identiteetit, sosiaaliset suhteet ja tieto- ja uskomusjärjestelmät) kautta. Diskurssin ja sosiaalisten rakenteiden suhde nähdään vuorovaikutteisena. Diskurssit eivät ole sosiaalisesti määrääviä ja toisaalta sosiaaliset rakenteet eivät muodostu pelkästään diskursseissa. Diskurssit ovat mukana erilaisissa järjestelmissä, kuten poliittisissa ja taloudellisissa järjestelmissä, mutta järjestelmiä ei kuitenkaan voi pelkistää diskursseiksi. (Fairclough 1995b: 65–66).

Käytännössä diskurssia ja sen suhdetta sosiaaliisiin rakenteisiin tarkastellaan usein mikrotason ja makrotason piirteiden analyysillä ja kurotaan näiden eri tasojen välistä aukkoa teoreettisesti yhteen. On olemassa useita erilaisia tapoja, joiden avulla analysoidaan kaksisuuntaisen vuorovaikutuksen ääripäitä ja niiden välistä vuorovaikutusta. Ensinnäkin yksi tarkastelun kohde on yksilön ja ryhmän välinen suhde: kielenkäyttäjät osallistuvat diskursseihin erilaisten ryhmien jäseninä ja ryhmät puolestaan toimivat jäsentensä kautta. Toiseksi toimien ja prosessin suhde rakentuu siitä, että yksilöiden toimet ovat

ryhmien toimien ja sosiaalisten prosessien keskeisiä osia. Kolmanneksi kontekstin ja sosiaalisen rakenteen suhde rakentuu siten, että kontekstit ovat aina osa jotain laajempaa sosiaalista struktuuria. Neljänneksi yksilöillä on aina sekä henkilökohtaisia että sosiaalisia kognitioita, jotka kummatkin vaikuttavat yksilöiden vuorovaikutukseen ja toisaalta sosiaaliset representaatiot vaikuttavat ryhmän kollektiivisiin toimiin. (van Dijk 2001: 354)

Diskurssianalyysissa nähdään kielenkäytön ja yhteiskunnan suhde edellä kuvatun kaltaisena dialektisena prosessina ja huomio kiinnitetäänkin usein kahteen perustavanlaatuisen sosiaaliseen prosessiin: maailman hahmottamiseen ja vuorovaikutukseen. Kaikki tekstit osallistuvat ympäröivän maailman ja sen rakenteiden rakentumiseen. On kuitenkin olemassa kielenkäyttöä rajoittavia tekijöitä ja rakenteita. Nämä rajoitteet näkyvät tekstien homogeenisyydessä ja heterogeenisyydessä. Homogeeniset tekstit ovat yhdenmukaisia ja heterogeeniset tekstit puolestaan intertekstuaalisia, ne sisältävät sekoituksen erilaisia näkemyksiä. (Pietikäinen 2000: 198–199)

Erilaiset diskurssit kilpailevat vallasta ja välillä jokin diskurssi saattaa nousta vallitsevaksi, kun taas toiset diskurssit ovat syrjemmässä. Koska kielenkäytön nähdään olevan vuorovaikutteisessa suhteessa yhteiskuntaan, voidaan nähdä myös, miten diskurssit osallistuvat muutosprosesseihin ja valtasuhteisiin, mutta myös samanaikaisesti kuvaavat niitä. (Pietikäinen 2000: 199)

Vaikka diskurssianalyysissa lähdetään usein yhteisön näkökulmasta, on tärkeää huomioida, miten yksittäiset tekstit ovat rakentamassa diskursseja ja miten yksittäiset tekstit ovat yksilöiden kirjoittamia. Tämän tutkielman analyysiosassa paneudun tarkastelemaan vuorovaikutteisuutta yksilön ja yhteisön välillä. Katson, että myös tämä suhde on edellä kuvatun kaltaisessa kaksisuuntaisessa vuorovaikutusprosessissa. Pietikäinen (2000: 199) mukaan tällainen dialektinen näkemys estää liian yksipuolisen tulkinnan kielenkäytön ja yhteiskunnan suhteesta: vuorovaikutus ei ole yksisuuntaista esimerkiksi siten, että diskurssit määräytyisivät suoraan yhteiskunnallisesti (ilman yksilön mahdollisuuksia vaikuttaa) tai siten, että kaiken sosiaalisen nähtäisiin muodostuvan ainoastaan kielenkäytöstä.

Konteksti on keskeinen käsite diskurssintutkimuksessa: se nähdään laaja-alaisena ja monikerroksisena käsitteenä. Kontekstilla tarkoitetaan asiayhteyttä ja tilannekontekstikäsitteellä viitataan johonkin tiettyyn sosiaaliseen tilanteeseen, jonka osana kielenkäyttö on. Pienemmissäkin konteksteissa on kuitenkin aina taustalla myös laajemmat kontekstit, kuten kulttuuri ja yhteiskunta. Kontekstiin sisällytetään laajimmillaan kaikki tekijät, jotka vaikuttavat merkityksen muodostumiseen, käyttöön ja tulkintaan. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 29–31)

Genren käsitettä on määritelty eri tavoin eri tieteenaloilla. Fairclough (1995a: 14) määrittelee genren sosiaalisesti hyväksytyksi tavaksi käyttää kieltä jossain sosiaalisessa toiminnassa (esimerkiksi haastattelussa tai uutisessa). Swales (1990: 45–55) puolestaan määrittelee genren käsitettä seuraavien piirteiden kautta: Genre on joukko kommunikatiivisia tapahtumia, joiden ilmeneminen vaihtelee erittäin yleisestä erittäin harvinaiseen. Swales katsoo, että tärkein kriteeri, joka tekee joukosta kommunikatiivisia tapahtumia genren, on jokin yhteisesti jaettu näkemys genren kommunikatiivisista tarkoituksista. Erilaiset esimerkit jostakin genrestä vaihtelevat prototyyppisyyden suhteen: jotkin luokan jäsenet ovat tyypillisempiä kuin toiset. Eri genreillä on myös omat rajoituksensa sisällön ja muodon suhteen. Diskurssiyhteisöillä on omat nimityksensä omille tekstilajeilleen ja yhteisön eri jäsenillä on erilaiset mahdollisuudet tekstilajien nimeämiseen.

Solin (2001: 36–37) täsmentää genren käsitettä vertaamalla sitä diskurssin käsitteeseen: genret ovat konkreettisempia ja selvärajaisempia kuin diskurssit. Genret ovat objekteja, joita käytetään ja tietoisesti kehitetään erilaisissa diskurssiyhteisöissä. Kielitieteessä tekstejä kategorisoidaan genreihin tekstin sisäisten piirteiden tai tekstin ulkoisten piirteiden perusteella. Kun tarkastellaan tekstin sisäisiä piirteitä, voidaan esimerkiksi keskittyä tekstin rakenteen analysointiin. Kun tekstejä kategorisoidaan tekstin ulkoisten piirteiden perusteella, tarkastellaan muun muassa tekstin kommunikatiivista tarkoitusta.

Konteksti ja genre toimivat tässä tutkielmassa eräänlaisina taustakäsitteinä ja ne vaikuttavat tutkielman lähtöoletuksien taustalla. Esimerkiksi analyysissa lähtöoletuksenani on, että kontekstilla on keskeinen merkitys työntekijän esittämien väitteiden tulkinnassa. Kehityskeskustelu ja kehityskeskustelulomake ovat tässä tutkielmassa keskeisiä kon-

tekstejä, joita vasten analyysin huomioita peilataan. Genren käsite näkyy työssäni liittyen intertekstuaalisuuteen. Kehityskeskustelulomakkeen rakenne ja funktiot ovat olennaisia tekijöitä tarkastellessani työntekijän äänessä ilmenevää intertekstuaalisuutta. Ne mahdollistavat ja ohjaavat työntekijän ääntä ja intertekstuaalisia kytkentöjä.

2.2.2 Intertekstuaalisuuden myöhemmät määritelmät

Luvussa 2.1.2 esittelin intertekstuaalisuus-käsitteen ja sen syntyhistorian. Tässä luvussa tarkastelen käsitettä diskurssianalyysin näkökulmasta. Intertekstuaalisuuden perusmääritelmä ei poikkea Kristevan alkuperäisestä määritelmästä, mutta esimerkiksi *interdiskursiivisuuden* käsite tuo paremmin esiin intertekstuaalisuuden abstrakteja muotoja.

Intertekstuaalisuuden käsite tuli diskurssianalyysiin Kristevan kautta. Neuvostoliitossa 1920-luvulla toimineiden ajattelijoiden, Bahtinin, Vygotskin ja Vološinovin, teokset tulivat länessä tunnetuksi vasta 1970–1980-luvuilla. Tällöin ymmärrettiin, että intertekstuaalisuudella ja interdiskursiivisuudella on perustavanlaatuinen rooli kaikissa teksteissä. (Scollon & Wong Scollon 2001: 540)

Intertekstuaalisuudessa on siis kyse teksteissä ilmenevästä ”toiseudesta”. Kaikissa lausahduksissa on eri määrä toiseutta: toisten sanoja, joita on sulautettu ja muokattu uudessa kontekstissa. Toisten lausahdukset voivat olla uudessa kontekstissa joko sellaisenaan tai muokattuina. (Solin 2001: 17) Teksteihin on kutoutunut sitaatteja, viitteitä ja kulttuurin kieltä: intertekstuaaliset viittaukset ovat osaltaan muokkaamassa kirjoituksesta tekstiä ja kutomassa sitä kokoon (Makkonen 1991: 19).

Tekstit eivät ole olemassa itseään kannattavina kokonaisuuksina eivätkä ne siksi myöskään toimi suljettuina järjestelminä. Intertekstuaalisuus nähdään laajana käsitteenä – ei pelkästään tekstien välisinä suorina viittauksina. Kaikki kielenkäyttö on intertekstuaalista, koska kieli edeltää yksilöä ja koska merkityksellistämiseen tarvitaan olemassa olevia konventioita ja koodeja. (Lehtonen 2000: 180–181)

Intertekstuaalisuus ilmenee kielellisinä merkityssuhteina. Teksteillä on lukuisia erityypp-

piisiä suhteita toisiin teksteihin. Kun tutkitaan intertekstuaalisuutta, voidaan kiinnittää huomiota siihen, millainen suhde tekstillä on luonnollisen kielen systeemiin, rekistereihin eli tietyissä kielenkäyttötilanteissa tyypillisiin kielellisiin valintoihin, toisiin teksteihin, diskursseihin ja tekstilajeihin. Myös tekstin suhdetta itseensä voidaan analysoida, sekä tekstin suhdetta tyyliin ja ideologiaan. (Heikkinen, Hiidenmaa & Tiililä 2000: 71–72) Intertekstuaalisuus ei ole täten yksiselitteisesti vain tekstin sisällä vaikuttavia muita tekstejä, vaan intertekstuaalisuuteen sisältyy monia eri merkitystasoja, jotka ilmevät kielellisesti.

Intertekstuaalisuus jaetaan *avoimeen intertekstuaalisuuteen* ja *interdiskursiivisuuteen*. Avoimella intertekstuaalisuudella tarkoitetaan tekstin pinnassa näkyviä merkkejä muista teksteistä. Viittaukset ovat joko eksplisiittisiä tai implisiittisiä. Eksplisiittisiä ovat viittaukset, joissa tekstin lainaaminen osoitetaan selvästi esimerkiksi lähdeviitettä tai lainausmerkkejä käyttämällä. Implisiittisistä viittauksista ei puolestaan suoraan ilmene, että ne ovat lainauksia. Esimerkiksi jonkin tutun fraasin käyttäminen ilman lähdeviitettä on implisiittinen viittaus. (Solin 2006: 74, 83)

Interdiskursiivisuus on abstraktimpaa kuin avoin intertekstuaalisuus: sillä viitataan yhteisön konventioihin, mm. genreihin ja tyyliin. (Solin 2006: 74, 83) Interdiskursiivisuuden käsitteellä viitataan tekstien heterogeenisyyteen, joka on luonnollinen osa tekstejä, sillä tekstit muodostuvat erilaisista ja monimuotoisista genrejen ja diskurssien yhdistelmistä. Interdiskursiivisuus on perustavanlaatuisia intertekstuaalisuutta – se on diskursiivisten tapahtumien taustalla. (Fairclough 1995a: 134; Fairclough 1995b: 68, 85)

Tässä tutkielmassa käsitän intertekstuaalisuuden käsitteen laajasti ja lasken siihen kuuluvaksi kaikenlaiset viittaukset muihin teksteihin, mutta myös viittaukset diskursseihin, tyyliin ja genreihin. Lasken siis intertekstuaalisuuden käsitteeseen sekä avoimen intertekstuaalisuuden että interdiskursiivisuuden.

Kun tarkastellaan intertekstuaalisuutta, nähdään tekstit usein historiasta lähtevinä ja menneisyyttä muokkaavina asioina. Tämä voi tapahtua joko perinnettä säilyttäen tai uutta luoden. Perinnettä ylläpitävissä teksteissä lainataan perinteestä ja tekstit ovat rutii-

ninomaisia. Uutta luovissa teksteissä rakennetaan uudenlaisia yhdistelmiä diskurssijärjestyksistä ja käytetään uudenlaisia avoimen intertekstuaalisuuden muotoja. (Fairclough 1995b: 85)

Intertekstuaalisuudella on keskeinen rooli yhteiskunnallisessa kamppailussa vallasta ja johtoasemasta. Diskursiivisilla rakenteilla ja tapahtumilla on vuorovaikutuksellinen suhde ja siksi yhteiskunnassa käydäänkin kamppailua johtoasemasta mielipiteiden ilmaisun ja argumenttien esittämisen avulla. Intertekstuaalisuus on yksi keino, jonka avulla perustellaan argumentteja toisten tekstien ja erilaisten konventioiden perusteella. Tekstien tuottaminen, jakaminen ja lukeminen ovat osa tätä kamppailua. Intertekstuaalisuuden ja hegemonian suhde on tärkeä, sillä intertekstuaalisuuden määritelmään liittyy tekstien tuottaminen. Kaikilla ihmisillä ei ole kuitenkaan pääsyä tekstien tuottajiksi, vaan tekstien tuottaminen on rajoitettua ja siihen liittyy erilaisia valtasuhteita. (Fairclough 1995b: 93, 102–103)

Intertekstuaalisuutta voidaan lähestyä myös kontekstin käsitteen kautta. Linell (1998: 86, 154–156) puhuu uudelleenkontekstualisoinnista, millä hän viittaa prosessiin, jossa pala diskurssia otetaan sen alkuperäisestä kontekstista ja siirretään uuteen kontekstiin. Samalla siirrettävästä diskurssin palasesta saatetaan keskustella ja sitä voidaan kommentoida. Kielenkäytön mikrotasolla tällaiset tapaukset ilmenevät rutiininomaisesti. Linell katsoo kommunikaatiotilanteiden olevan yhteydessä toisiinsa monin eri tavoin ja siksi diskurssit ja niiden sisällöt liikkuvat tilanteesta toiseen. Hän katsoo myös, että uudelleenkontekstualisoinnissa voivat siirtyä monet erilaiset diskurssin puolet, kuten esimerkiksi kielelliset ilmaukset, argumentit, tarinat, arvot, tiedot ja näkökulmat. Uudelleenkontekstualisointi ei kuitenkaan ole koskaan pelkästään diskurssin siirtämistä ”puhtaana”, sillä merkitykset muuttuvat matkalla usein monimutkaisellakin tavalla. Uudelleenkontekstualisointia voi tapahtua intratekstuaalisesti yhden tekstin sisällä sekä intertekstuaalisesti tai interdiskursiivisesti tekstien ja diskurssien välillä.

Intertekstuaalisuutta voidaan tarkastella myös lukijan näkökulmasta. Tällöin keskeisiksi nousevat kysymykset siitä, miten lukija ymmärtää ja on oppinut ymmärtämään erilaisia tekstien välisiä suhteita. Miten lukija tunnistaa jonkin tietyn tekstilajin tai osaa käyttää

sitä? Mikko Lehtosen (2000: 180) mukaan lukijoilla on intertekstuaalista tietämystä, jonka avulla lukija oppii käyttämään tekstejä tietyillä tavoilla ja lukemaan niihin tiettyjä merkityksiä.

Yksi osa lukijan taitoa ymmärtää intertekstuaalisuutta on tekstilajitietoisuus, jolla tarkoitetaan genrekonventioiden omaksumista sekä genrejen tunnistamisen ja tuottamis sääntöjen oppimista. Tekstilajitietoisuuden omaksumisella on usein keskeinen rooli ammatilliseen yhteisöön sosiaalistumisessa. Yksilö tarvitsee erilaisia taitoja ollessaan lukijan tai kirjoittajan roolissa. Lukijan on opittava erottelemaan yhteisön eri tekstilajeja, niiden tehtäviä ja niihin sopivia lukutapoja. Kirjoittajan on puolestaan opittava tuottamaan erilaisia tekstilajeja (Solin 2006: 81). Genre-tietouden tasot vaihtelevat diskurssiyhteisöjen sisällä. Henkilöillä, jotka työskentelevät rutiininomaisesti ja ammattimaisesti jonkin genren parissa, on parempi tuntemus genren konventioista kuin henkilöillä, jotka työskentelevät kyseisen genren parissa satunnaisesti. Diskurssiyhteisön aktiiviset jäsenet nimeävät genrejä ja nimitykset saattavat levitä aluksi muihin läheisiin diskurssiyhteisöihin ja vähitellen yhä laajemmalle. (Swales 1990: 54–55)

Lehtonen (2000: 182) täydentää intertekstuaalisuuden käsitettä ajatuksella *intermediaalisuudesta*, joka viittaa siihen, että nykyihminen on monien erilaisten medioiden vaikutuspiirissä ja siksi ihmiset saavat myös erilaisia kulttuurisia valmiuksia eri medioista. Nämä valmiudet puolestaan vaikuttavat siihen kokemukseen, miten ihmiset katsovat ja käyttävät eri medioita.

2.2.3 Analyysinäkökulmat intertekstuaalisuuteen

Diskurssianalyysissä on kolme erilaista aspektia intertekstuaalisuuden tutkimiseen: diskurssin representaatio, diskurssityyppien genret sekä teksteissä esiintyvät diskurssit. Diskurssin representaation analyysissä tarkastellaan sitä, miten tekstiin on lainattu muiden puhetta ja kirjoitusta. Kun tekstin kirjoittaja lainaa jonkun muun puhetta tai kirjoitusta, hän samalla representoi omassa tekstissään jonkun toisen diskurssin. Yksi tärkeä tarkastelukohde on se, missä määrin tekstissä pidetään yllä representoivan diskurssin ja representoidun diskurssin rajaa. Kielellisellä tasolla tämä toteutuu mm. suorana ja epä-

suorana esityksenä. (Fairclough 1997: 100, 105, 107)

Diskurssityyppien genrejen analyysissa keskitytään genren määrittelyyn ja kerrontaan. Analyysissa voidaan tarkastella genreä skemaattisen näkemyksen pohjalta, jonka mukaan genre on skemaattinen struktuuri, joka koostuu pakollisista ja valinnaisista vaiheista ja nämä vaiheet esiintyvät säännöllisessä tai osin säännöllisessä järjestyksessä. Tekstin vaiheita voi analysoida myös hieman toisenlaisesta näkökulmasta: eri vaiheita voidaan pitää tekstissä olevina jaksottaisina tai upotettuina intertekstuaalisuuden muotoina. Jaksottaisessa intertekstuaalisuudessa erilaiset genret vuorottelevat tekstissä, kun taas upotetussa intertekstuaalisuudessa teksti tai tekstilaji on upotettuna toisen sisään. Teksteissä voi olla myös eri genrejen yhteensulautumia, intertekstuaalista sekoitusta, jossa genret ovat sekoittuneet toisiinsa vaiheiden sisällä, eikä niitä pysty tarkasti erottamaan toisistaan. (Fairclough 1997: 100, 112, 117).

Diskurssityyppien genrejen analyysissa tarkastellaan myös kerrontaa, johon kuuluvat tapahtumajaksot ja esitystapa. Tapahtumajaksot ovat tarinan perusta ja ne muodostavat varsinaisen tarinan. Esitystavalla tarkoitetaan tapaa, jolla tarina on järjestetty ja tuotettu tekstiksi. Tapahtumajaksoja tarkasteltaessa tulevat esiin representaatioon liittyvät kysymykset, kun taas esitystapaa tarkasteltaessa tulevat esiin identiteetteihin ja suhteisiin liittyvät kysymykset. (Fairclough 1997: 120).

Teksteissä esiintyvistä diskursseista analysoidaan sitä, miten säännönmukaisia tai metaforisia ne ovat. Säännönmukaisuudella tarkoitetaan diskurssin tavanomaista käyttöä ja metaforisuudella diskurssin laajentamista sille epätavanomaiseen käyttöön. (Fairclough 1997: 124)

Tutkielmassani keskityn diskurssin representaation analyysiin sekä kerronnan analyysiin, mutta myös genren määrittelyyn ja diskurssin säännönmukaisuuteen liittyvät kysymykset näkyvät analyysissa välillisesti. Tarkastelen siis erityisesti työntekijän erilaisia tapoja lainata muista teksteistä, viitata muihin teksteihin sekä liittää tekstinsä laajempiin diskursseihin. Tässä tarkastelussa tulee esiin myös representoivan ja representoidun diskurssin raja. Kerronnan analyysi limittyy representaation analyysiin ja se näkyy analyysi-

sisä erityisesti silloin, kun tarkastelen sitä, miten intertekstuaalisuus ilmenee teksteissä ja sitä, millaisia erilaisia identiteettinsä puolia työntekijä ilmentää ja miten työntekijä intertekstuaalisesti muodostaa erilaisia suhteita työyhteisöönsä ja sen teksteihin ja diskursseihin. En erityisesti tutki diskurssien säännönmukaisuutta tai metaforisuutta, mutta tämäkin analyysinäkökulma tulee esiin, kun pohdin niitä keinoja, joilla työntekijän on mahdollista muuttaa kehityskeskustelulomakkeen sisältöä ja rakennetta. En myöskään tarkastele kehityskeskustelulomaketta tekstilajina, mutta tekstilajiin liittyvät seikat tulevat analyysissä välillisesti esiin.

2.2.4 Identiteetti ja diskurssiyhteisö

Luvussa 2.1.3 määrittelin identiteetin ja intersubjektivisuuden käsitteitä. Tässä luvussa jatkan identiteetin käsitteen tarkastelua diskurssianalyysin näkökulmasta ja määrittelen myös diskurssiyhteisön käsitteen.

Fairclough (1995a: 39) näkee, että ”diskurssi tekee ihmiset, yhtä lailla kuin ihmiset tekevät diskurssin”. Subjekteilla on erilaisia puolia, esimerkiksi institutionaalisia ja sosiaalisia. Instituutiot luovat subjektinsa, sillä ne määräävät ideologiset ja diskursiiviset rajoitteet, joiden mukaan subjektin on toimittava. Erilaisiin subjektiasemiin liittyy erilaisia diskursiivisia ja ideologisia normeja.

Diskurssianalyysissa katsotaan, että identiteetit konstruoidaan suurelta osin diskursseissa ja että jokaisella ihmisellä on useampia identiteettejä, jotka vaihtelevat eri tilanteissa. Identiteettiä ilmenetään kielenkäytössä ja vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Informaatio, mitä henkilö antaa itsestään ja samalla identiteetistään riippuu paljon kontekstista, tilanteesta ja diskurssin tarkoituksesta. Identiteetti ei ole kuitenkaan pelkästään yksilön omaa ”tuotosta” – myös muut vuorovaikutuksen osapuolet tunnistavat ja vaikuttavat identiteetin ilmenemiseen. (Paltridge 2006: 24) Nämä asiat pitävät paikkaansa myös tässä tutkielmassa. Työyhteisö vaikuttaa siihen, miten, missä määrin ja missä rajoissa työntekijällä on mahdollisuus tuoda esiin identiteettiään vastauksissaan työnantajan esittämiin kysymyksiin. Kehityskeskustelulomakkeissa konteksti, tilanne ja tekstien funktio ovat selkeitä ja ne on osittain myös lausuttu julki lomakkeen tehtävänannossa.

Kuten edellisessä luvussa totesin, Fairclough (1995b: 64–65) luokittelee diskurssin rakentavat vaikutukset kolmeen ryhmään. Identiteettifunktio ja suhdefunktio ovat keskeisiä käsitteitä pohdittaessa identiteettiä ja diskurssiyhteisöä. Analysoidessani yksilön äänen ilmenemistä nousevat nämä funktiot esiin. Yksilö representoi omaa työntekijäidentiteettiään oman äänensä kautta ja samalla myös ilmentää suhdettaan työyhteisöönsä.

Oma näkökulmani identiteetin, äänen ja diskurssin käsitteiden tarkasteluun pohjautuu Pietikäisen ja Dufvan (2006: 206) näkemykseen siitä, että äänen käsitettä voidaan laajentaa identiteetin yksilöllisten aspektien analysoimiseen ja lisäämällä tähän diskurssien analysoimisen on mahdollista ymmärtää identiteetin sosiaalisia Aspekteja. Oma näkökulmani kohdistuu intertekstuaalisuuteen, tekstin ilmiöön, jonka katson olevan äänen ja diskurssin välissä. Katson, että tekstin tarkastelu sekä äänen että diskurssin käsitteiden avulla on mahdollista tekstissä vaikuttavien erilaisten osapuolien ja niiden välisten suhteiden tutkimisessa ja että tällaisen näkökulman avulla tekstistä voidaan tarkastella kokonaisvaltaisemmin ilman kummankaan käsitteen painoarvon liioittelua tai vähättelyä.

Diskurssiyhteisöllä tarkoitetaan ihmisryhmää, joita yhdistää jokin yhteinen aktiviteetti ja jotka tapaavat toisiaan säännöllisesti. Diskurssiyhteisön jäsenillä on samanlaisia arvoja ja uskomuksia. Ihmiset kuuluvat useimmiten useampiin diskurssiyhteisöihin ja siten myös heidän kommunikaatiotapansa ja tavoitteensa saattavat vaihdella näissä eri yhteisöissä. (Paltridge 2006: 24)

Swales (1990: 24–27) määrittelee diskurssiyhteisön seuraavien kuuden piirteen avulla: Ensinnäkin diskurssiyhteisöllä on useita laajasti hyväksytyjä, yleisiä ja julkisia tavoitteita, jotka on saatettu kirjata muodollisiin dokumentteihin tai jotka saattavat olla epäsuorempia. Toiseksi diskurssiyhteisön jäsenet ovat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa erilaisin tavoin, jotka vaihtelevat yhteisöstä toiseen. Kolmanneksi diskurssiyhteisö käyttää osallistumisen keinoja tarjotakseen informaatiota ja palautetta. Neljänneksi diskurssiyhteisöllä on yksi tai useampia genrejä, joita se hyödyntää tavoitteiden kommunikatiivisessa edistämisessä. Viidenneksi diskurssiyhteisö on omaksunut jonkin erityisen sanaston. Kuudes Swalesin määrittelemä diskurssiyhteisön piirre on se, että yhteisöllä on riittävä määrä jäseniä, joilla on sopiva määrä oleellista sisällöllistä ja diskursiivista asi-

antuntemusta.

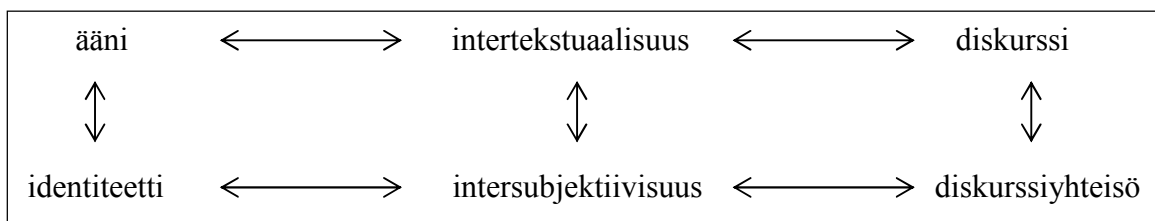
Kun tarkastellaan sosiaalisten instituutioiden ideologioita ja diskurssijärjestyksiä, voidaan todeta, että sosiaaliset instituutiot ovat pluralistisia. Ideologiat ja diskurssijärjestykset vaihtelevat erityisesti ajasta ja paikasta toiseen, mutta myös instituutiosta toiseen. Jo yhdenkin instituution sisällä voi olla muutamia toisistaan erotettavissa olevia ideologisia muodostelmia, mikä on seurasta siitä, että instituution sisällä on ollut erilaisten voimien välisiä kamppailuja. (Fairclough 1995a: 40)

Diskurssiyhteisöjen sisällä ja niiden välillä on monenlaista asiantuntijuutta. Intertekstuaaliset ja interdiskursiiviset prosessit ja käytännöt leikkaavat ammatillisia rajoja eri tavoin. Esimerkiksi ammattilaisten ja maallikoiden välisessä vuorovaikutuksessa törmäävät usein erilaiset näkökulmat, mutta yhteentörmäyksiä tapahtuu myös eri alojen ammattilaisten välillä. Tämä johtuu ammattilaisten erilaisesta tietopohjasta ja erilaisista ideologisista ja ammattialakohtaisista lähestymistavoista samaan aiheeseen. (Linell 1998: 158)

2.3 Dialogismin ja diskurssianalyysin käsiteverkko

Tässä luvussa tarkastelen ja hahmotan edellä esittelemieni tutkielman keskeisimpien käsitteiden (ääni, intertekstuaalisuus, diskurssi, identiteetti, intersubjektiivisuus ja diskurssiyhteisö) muodostamaa käsiteverkkoa (Kuvio 1). Erotan käsitteet kahteen ryhmään, tekstiä määrittelevät käsitteet (yksilön ääni, intertekstuaalisuus ja diskurssi) sekä yksilöä ja yhteisöä määrittelevät käsitteet (identiteetti, intersubjektiivisuus ja diskurssiyhteisö). Katson, että tekstejä määrittelevät käsitteet kuvaavat juuri tekstien erilaisia ominaisuuksia, vaikka niillä onkin olemassa omat vastinparinsa tekstien ulkopuolisessa maailmassa, johon ne liittyvät kiinteästi. Kaikkiin tekstiä määritteleviin käsitteisiin liittyy kiinteästi myös kontekstin käsite, sillä ne toteutuvat aina jossain yksittäisessä konkreettisesti tekstissä ja ovat siten sidoksissa myös tekstissä ilmeneviin tilannekonteksteihin ja muihin laajempiin konteksteihin. Yksilöä ja yhteisöä määrittelevät käsitteet puolestaan käsitteellistävät tekstin ulkopuolista maailmaa, mutta ne myös ilmenevät ja

konkretisoituvat tekstin tasolla.

Kuvio 1. Dialogismin ja diskurssianalyysin käsiteverkko

Käsitteet yksilön ääni ja identiteetti ovat toistensa vastinpari. Yksilö representoi äänellään omaa identiteettiään ja sen eri osia – käsitteet keskittyvät siis tekstin ja todellisen maailman yksilöihin, subjekteihin, joilla on minuus ja jotka ilmaisevat itseään tekstissä mm. kutsumalla itseään *minäksi*. Yksilö voi käyttää ääntään toki myös laajemmin. Hän voi esimerkiksi puhua koko työyhteisönsä puolesta tai liittää itsensä erilaisiin diskurssiyhteisöihin, mutta tällaisetkin lausumat ovat silti yhden yksilön äänellä lausuttuja.

Käsitteet intertekstuaalisuus ja intersubjektiiivisuus ovat myös vastinpari. Intertekstuaalisuus on keino, jonka avulla yksilö osittain rakentaa omaa ääntään muun muassa lainaamalla muista teksteistä ja diskursseista ja viittaamalla niihin. Intertekstuaalisuus ilmenee yksilön äänessä myös interdiskursiivisuutena, sillä yksilö kirjoittaa erilaisten tekstilajien konventioiden mukaan ja hän äänellään myös toisintaa erilaisia diskursseja. Intersubjektiiivisuus puolestaan kuvaa yksilön ja yhteisön välissä olevaa prosessia, jossa yksilö ottaa itselleen asioita yhteisöstä muokaten niitä samalla. Intertekstuaalisuus on keino, jota yksilö voi käyttää tekstissä oman intersubjektiiivisuutensa ilmentämiseen ja rakentamiseen.

Käsitteet diskurssi ja diskurssiyhteisö muodostavat kolmannen vastinparin. Diskurssit ilmenevät teksteissä, mutta ne muodostuvat myös ei-tekstuaalisessa maailmassa, erilai-

sisä diskurssiyhteisöissä. Erilaiset tekstit ja tekstilajit ovat monille diskurssiyhteisöille tärkeitä välineitä, joilla vahvistetaan diskurssiyhteisöä ja joita käytetään diskurssiyhteisön toiminnassa.

Vaikka vastinparien näkeminen onkin olennaista, vielä keskeisempää on hahmottaa, miten käsitteet ovat vuorovaikutuksessa omalla tasollaan ja miten koko käsiteverkko rakentuu. Tekstiä määrittelevät käsitteet kuvaavat tekstin ominaisuuksia, jotka ilmenevät usein rinnakkain ja päällekkäin. Tästä syystä niiden erottaminen toisistaan ei ole aina helppoa. Yksilön ääni, intertekstuaalisuus ja diskurssi voivat ilmentyä tekstissä samoissa sanoissa ja rakenteissa, mutta käsitteiden avulla voidaan ottaa erilaisia näkökulmia tekstiin ja tarkastella, miten ne ilmentävät tekstin ulkopuolisen maailman asioita. On mielenkiintoista tarkastella, miten esimerkiksi yksilö ilmentää identiteettiään omalla äänellään ja miten diskurssiyhteisön yhteisissä teksteissä rakennetaan erilaisia diskursseja.

Käytän tässä tutkielmassa käsitettä intertekstuaalinen silta, jonka avulla on mahdollista kiinnittää huomio intertekstuaalisuuden rooliin yksilön äänen ja diskurssin välissä. Katson, että intertekstuaalisuus kuroo yksilön äänen ja diskurssin välisen tyhjän tilan umpeen ja että intertekstuaalisuus on yksi väline, jolla yksilö voi ilmentää omaa intersubjektiivisuuttaan teksteissä. Dialogismin ja diskurssianalyysin perusperiaatteissa korostuu vuorovaikutus monin eri tavoin ja teorioiden tarjoamat käsitteet muodostavat vuorovai-
kutteisen käsiteverkon, jonka avulla voidaan tarkastella niin tekstien kuin niiden ulkopuolisen maailman ilmiöitä.

3 TYÖNTEKIJÄN ÄÄNI, INTERTEKSTUAALISET SILLAT JA TYÖYHTEISÖN TEKSTIT JA DISKURSSIT

Olen jakanut analyysin kahteen lukuun. Tässä luvussa tarkastelukohteena on työntekijän ääni ja sen intertekstuaalinen suhde työyhteisön teksteihin ja diskursseihin. Seuraavassa luvussa tarkastelukohteena on puolestaan työntekijän identiteetti ja sen intertekstuaalinen suhde työyhteisön teksteihin ja diskursseihin. Vaikka käsitteet yksilön ääni ja identiteetti ovatkin lähellä toisiaan, on niiden analyysin jaottelu eri lukuihin perusteltua. Yksilö tuo äänellään esiin omaa identiteettiään, mutta hän voi äänellään puhua myös esimerkiksi koko oman työyhteisönsä puolesta. Tässä luvussa keskeisintä on se, miten yksilö käyttää ääntään ja suhteuttaa sitä yhteisön teksteihin ja diskursseihin. Seuraavassa luvussa keskeisintä on se, miten yksilö tuo esille omaan identiteettiinsä kuuluvia erilaisia puolia ja miten ne puolestaan intertekstuaalisesti liittyvät yhteisön teksteihin ja diskursseihin. Käsitteet toimivat eri tasoilla ja ilmenevät eri tavoin tekstissä, vaikka osittain ne toki risteävätkin. Joissain esimerkeissä kyse on vain näkökulman muuttamisesta: näin pyrin tuomaan esiin käsitteiden erilaista ilmenemistä teksteissä. Äänen ja identiteetin intertekstuaaliset suhteet teksteihin ja diskursseihin ovat kuitenkin erilaisia.

Analyysin aineistona käytettävät kehityskeskustelulomakkeet rakentuvat organisaation strategian lyhyestä esittelystä ja työnantajan esittämistä kysymyksistä ja työntekijän vastauksista. Analyysissa tarkastelun lähtökohtana on lomakkeiden rakenteellisen intertekstuaalisuuden huomioiminen. Lomakkeet rakentuvat kysymysten ja vastausten vuoropuhelulle ja jotta työntekijä ylipäättään voisi vastata kysymyksiin, hänen on otettava huomioon strategiatekstiin sisältyvät tavoitteet ja muodostettava vastauksensa liittäen se kysymykseen ja sitä edeltävään strategiatekstiin.

Esimerkkien kirjoitusasu noudattaa kehityskeskustelulomakkeiden alkuperäistä kirjoitusasua, mutta olen lisännyt kursiivilla huomautuksen siitä, milloin on kyse varsinaisesta strategiatekstistä ja milloin strategisesta suuntaviivasta ja työntekijän vastauksesta. Työntekijöiden vastauksia käsittelevissä esimerkeissä on lihavoidulla fontilla lomakkeessa esitetty kysymys, jonka jälkeen on työntekijän vastaus. Suurinta osaa kysymyksistä ei ole esitetty kysymysmuodossa, vaan kysymykset ovat strategiasta otettuja suun-

taviivoja, jotka esitetään samassa toteamismuodossa kuin itse strategiassakin. Työntekijät ovat vastanneet ”suuntaviiva-kysymyksiin” pääasiassa siten, että he ovat kertoneet, miten strategian tavoite toteutuu omassa työssä. Tutkimusaineistoni koostuu kuudesta kehityskeskustelulomakkeesta ja näin ollen myös kuuden eri työntekijän vastauksista. En kuitenkaan analyysissä erottele eri työntekijöiden vastauksia tai nosta erityisesti esiin työntekijöiden äänien eroavaisuutta, sillä tutkimuskohteenani on intertekstuaalisuus, ei äänien erilaisuus.

Tässä analyysiluvussa keskeisimpänä tarkastelukohteenani on siis se, miten kehityskeskustelulomakkeissa nousee esiin yksilön ääni ja miten yksilö äänellään rakentaa intertekstuaalisia siltoja strategiatekstiin ja laajempiin diskursseihin. Millainen rooli intertekstuaalisuudelle muotoutuu ja mikä on sen suhde yksilön ääneen ja yhteisön diskursseihin? Analyysi rakentuu ensisijaisesti yksilön äänen tarkastelusta: miten yksilö omassa tekstissään yhdistää äänellään oman vastauksensa strategiaan sekä muihin teksteihin ja diskursseihin.

Olen jakanut aineiston ryhmiin sen mukaan, millainen intertekstuaalinen silta äänen ja strategiatekstin tai laajempien diskurssien välille muodostuu. Luku koostuu seuraavista alaluvuista. Ensimmäisessä alaluvussa esittelen työyhteisön strategiatekstin, jonka keskeisimpiä piirteitä analysoin. Teksti on tärkein konteksti, johon työntekijä omalla äänellään liittyy vastauksensa. Toisessa alaluvussa esimerkit muodostuvat tapauksista, joissa työntekijän ääni konkretisoi strategiatekstissä esitettyjä asioita. Kolmannessa alaluvussa käsittelen tapauksia, joissa työntekijän ääni ottaa strategiatekstin sisällön annettuna. Neljännessä alaluvussa tarkastelen tapauksia, joissa työntekijän ääni suhtautuu kriittisesti strategiatekstiin. Ryhmittely ei ole tiukkarajainen, sillä jotkin piirteet toistuvat useammassa ryhmässä. Pääpaino analyysissä on kuitenkin aina tiettyssä näkökulmassa ja tällaisen ryhmittelyn avulla pystyn tuomaan esiin tutkimuskohteeni erilaisia ulottuvuuksia. Tutkielmani alkuoletuksena on näkemys siitä, että intertekstuaaliset sillat ovat erilaisia ja että ne ovat yksilön keino rakentaa omaa ääntään ja suhdettaan työyhteisön teksteihin ja diskursseihin.

3.1 Uskonnollinen strategiateksti

Tässä luvussa esittelen lyhyesti uskonnollisen strategiatekstin, johon seuraavissa analyysiluvuissa suhteutan yksilön ääntä. Tässä käsittelemäni teksti, kehityskeskustelulomakkeiden alussa oleva tiivistelmä kirkko-organisaation strategiasta, ei luonnollisesti-kaan ole koko kuva uskonnollisen strategiatekstin eri muodoista, vaan yksi esimerkki siitä. Katson kuitenkin, että se on olennaisin teksti ja konteksti, johon työntekijät vastauksiaan suhteuttavat ja siksi merkityksellinen yksilön äänen ja tekstin välisissä suhteissa ja intertekstuaalisissa silloissa.

Kehityskeskustelulomakkeen strategiateksti on muodoltaan kuin minkä tahansa yrityksen strategiateksti. Tekstissä luetellaan kirkko-organisaation arvot, visio ja missio sekä toiminnan suuntaviivat ja niiden kärkihankkeet. Lomakkeen alussa on työnantajan tervehdys (esimerkki 1), jossa ilmenevät tämän strategiatekstin keskeiset piirteet.

(1) *Strategia:*

Hyvä työtoveri.

Strategia näyttää meille suunnan tulevaisuuteen. Vaikka tuleva on korkeammassa käsissä, meistä työntekijöistä, Sinusta ja minusta sekä muista vastuunkantajista riippuu paljon se, miltä kirkko näyttää kotikaupungissamme v. 2015.

Haastan Sinut rakentamaan yhteistä tulevaisuutta. Yhtenä välineenä on tämä johtamiskeskustelu. Sen avulla voimme tarkentaa sitä, miten oma työ liittyy kokonaisuuteen. Voimme myös etsiä keinoja motivaation säilyttämiseen ja työhyvinvoinnin ylläpitämiseen.

Esimerkissä (1) korostuu yhteisöllisyys, jota ilmennetään puhumalla *yhteisestä tulevaisuudesta*, käyttämällä monikon 1. persoona sekä mainitsemalla yksilön työn liittymisestä kokonaisuuteen (*miten oma työ liittyy kokonaisuuteen*). Esimerkissä näkyy myös eksplisiittisesti tulevaisuuteen suuntautuminen: puhutaan siitä, miten *strategia näyttää suunnan tulevaisuuteen* ja haastetaan työntekijä *rakentamaan yhteistä tulevaisuutta*. Muutoksen teema ei näy yhtä eksplisiittisesti, mutta se tulee ilmi *suunta ja rakentaminen* -sanoissa. Strategia ohjaa tulevaisuuden suunnan valitsemisessa – työssä siis suunataan johonkin eikä pysytä paikoillaan. Tekstissä tulevat esiin myös työntekijän oman

työn kannalta keskeiset teemat – motivaation säilyttäminen ja työhyvinvoinnin ylläpitäminen. Työnantaja esittää näiden teemojen olevan jo jollakin tasolla, toisin sanoen työntekijällä katsotaan olevan motivaatiota ja työpaikassa työhyvinvointia. Lisäksi työnantaja näkee näiden olevan sellaisella tasolla, mikä kannattaa säilyttää myös jatkossa. Hän ei esimerkiksi puhu motivaation ja työhyvinvoinnin lisäämisestä. Työnantaja kuvaa näin tilannetta melko myönteisesti, eikä tuo esiin ongelmakohtia.

Strategian visioon kuuluvat seuraavat suuntaviivat (esimerkki 2). Suuntaviivat esittelevät organisaation tavoitteet hyvin yleisellä tasolla. Tavoitteiden toteuttamistapoja ei tarkenneta muuten kuin neljän erilaisen kärkihankkeen avulla. Strategian visiossa esitetyt suuntaviivat ovat myös työntekijöiden täyttämien kehityskeskustelulomakkeiden ”kysymyksiä”. Vaikka suuntaviivoja ei esitetäkään kysymysmuodossa, toimivat tavoitteet kysymyksinä siten, että työntekijöiden on lomakkeessa määriteltävä oma tapansa toteuttaa tavoitetta omassa työssään.

(2) *Strategia:*

Visio

Vuonna 2015 olemme merkittävin x-läisten hengellinen yhteisö, joka on avoin ja läheinen. Annamme apua, tukea ja turvaa. Sanomamme on vahva, se tavoittaa x-läiset sekä kutsuu kirkon uskoon ja jäsenyyteen. Toteuttaesamme visiota ovat toimintamme suuntaviivat seuraavat:

- 1. Sitoudumme tukemaan uskon syntymistä ja siinä kasvamista
- 2. Mahdollistamme monimuotoisen seurakuntayhteyden
- 3. Edistämme yhteiskuntaa uudistavaa elämäntapaa
- 4. Tavoitamme ja vaikutamme

Esimerkissä (2) ilmenevät tämän uskonnollisen strategiatekstin keskeisimmät piirteet. Kieli on yhteisö-keskeistä – tavoitteet ilmaistaan monikon 1. persoonassa niin, että ne koskettavat jokaista yhteisön jäsentä. Strategian luonteeseen kuuluu luonnollisesti myös suuntautuminen tulevaan ja tavoitteet esitetään preesenssissä, mutta niiden ajoitusta ei määritellä tarkemmin. Suuntautuminen tulevaisuuteen on myönteistä, sillä tavoitteissa ei esimerkiksi mainita ongelmia, vaan tavoitteissa ja ylipäätään koko strategiatekstissä keskitytään siihen, mitä tavoitellaan ja mitä tehdään, ei siihen mitä ei tavoitella ja minkä tekemistä vältetään. On toki mahdollista, että suuntaviivoilla pyritään ratkaisemaan joihtain ongelmia, mutta niitä ei ainakaan tekstissä tuoda esiin. Keskeistä tavoitteissa on

niiden yleisluonteisuus – tavoitteiden toteuttamistapoja ei kerrota ja tavoitteet ovat hyvin laajoja. Esimerkiksi käsitteitä (*monimuotoinen seurakuntayhteys, yhteiskuntaa uudistava elämäntapa*) ei selitetä ja neljännen tavoitteen (*tavoitamme ja vaikutamme*) kohteita ei määritellä. Suuntaviivojen yleisluonteisuudesta johtuen ne myös soveltuvat koko työyhteisön tavoitteiksi ja jokainen työntekijä on vastuussa tavoitteiden toteuttamisesta. Kehityskeskustelulomake on yksi tapa auttaa työntekijää löytämään tavat, joilla hän voi omassa työssään toteuttaa tavoitetta.

Keskeisimmät tätä strategiatekstiä kuvaavat piirteet ovat siis yhteisöllisyys, suuntautuminen tulevaan, muutos, myönteisyys sekä tavoitteiden laajuus ja yleisluonteisuus. Seuraavissa analyysiluvuissa otan nämä strategian keskeiset piirteet huomioon analysoidesani tarkemmin työntekijän ääntä ja työyhteisön tekstejä yhdistäviä intertekstuaalisia siltoja.

3.2 Työntekijän ääni konkretisoi strategiatekstiä

Aineistossa toistuvat tapaukset, joissa työntekijä omalla äänellään konkretisoi työnantajan esittämää strategiatekstiä. Tämä lienee melko luonnollinen siirtymä, sillä kehityskeskustelu on yksi väline, jolla pyritään kehittämään työtä ja on luonnollista, että työntekijä tarkastelee strategian tavoitteita omien konkreettisten työtehtäviensä näkökulmasta.

Esimerkissä (3) työntekijä tekee oman määrittelynsä yhteiskuntaa uudistavalla elämäntavalle.

(3) *Strategia:*

Arvot

Vastuullisuus

- huolehdimme lähimmäisistämme
- varjelemme luomakuntaa
- käytämme kaikkia voimavaroja vastuullisesti
- tavoittelemme kohtuullisuutta elämäntavoissa

Missio

Tehtävämme on lähetyskäskyn mukaisesti elää ja toimia lähellä

armollista Jumalaa, lähimmäistä palvelen ja luomakuntaa varjellen.

Strategian suuntaviiva ja työntekijän vastaus:

3. Edistämme yhteiskuntaa uudistavaa elämäntapaa

Lapsityön toiminnassa otetaan huomioon

1. ekologisuus
2. vapaaehtoistoiminnan mahdollistaminen lasten ja perheiden parissa tehtävässä työssä
3. lähetyskasvatus ja lähetystyön tukeminen

Esimerkissä (3) työntekijä viittaa ekologisuudella strategiassa mainittuihin arvoihin, joista yksi on vastuullisuus ja sen alakohtana luomakunnan varjeleminen ja kohtuullisuuden tavoittelemisen elämäntavoissa. Vastauksessaan työntekijä käyttää juuri käsitettä ekologisuus – hän näyttää tulkinneen työnantajan nimeämän arvon konkreettisemmallalla tasolla. Työntekijän toinen ja kolmas tavoite ovat puolestaan selvärajaisempia ja liittyvät suuremmin tiettyyn kirkon toiminnan osa-alueeseen. Kolmannessa tavoitteessa mainitaan lähetyskasvatus ja lähetystyön tukeminen, jotka liittyvät strategian missiossa mainittuun lähetyskäskyyn. Kolmas tavoite on mission konkretisoimista, sillä työntekijä näkee mission tavoitteen (*tehtävämme on lähetyskäskyn mukaisesti elää ja toimia*) toteuttamisen tapahtuvan lapsityössä lähetyskasvatuksen ja lähetystyön tukemisen kautta. Strategiassa viitataan Raamatun lähetyskäskyyn ja työntekijä puolestaan konkretisoi lähetyskäskyä liittämällä siihen kirkon toiminnon osa-alueita (*lähetyskasvatus ja lähetystyön tukeminen*). Näin työntekijä liittää oman vastauksensa tekstien verkostoon intertekstuaalisen sillan avulla. Työntekijä yhdistää vastauksensa äänellään strategiatekstiin ja strategiatekstissä puolestaan viitataan Raamatun lähetyskäskyyn.

Intertekstuaalisuuden käsitteen näkökulmasta työntekijän äänen ja työyhteisön strategiatekstin välille muodostuu silta, jonka toisessa päässä ovat työyhteisön laajat ja abstraktit tavoitteet ja toisessa päässä työntekijän kapea-alaisemmat ja konkreettisemmat tavoitteet. Samankaltaiset merkitykset ja sanat yhdistävät näitä kahta tekstissä ilmenevää tasoa, mikrotasoa ja makrotasoa eli yksilön ja hänen työyhteisönsä tasoa. Esimerkissä (3) tasoilla on kuitenkin selviä eroja, joita nähdäkseni konkretisoinnin näkökulma kuvaa parhaiten. Konkretisointi toteutuu tekstissä työntekijän äänellä ja kielellisillä resursseilla.

Esimerkissä (3) työntekijä siis konkretisoi ja toistaa työnantajan esittämiä strategiaan kuuluvia arvoja. Hän konkretisoi vastuullisuuden ja luomakunnan varjelemisen ekologisuudeksi. Myös kaksi seuraavaa kohtaa konkretisoivat työnantajan esittämää strategista suuntaviivaa – ne ovat työntekijän tulkintoja yhteiskuntaa uudistavasta elämäntavasta. Työntekijä myös puhuu osittain oman pienemmän työyhteisönsä, lapsityön, äänellä. Hän ei puhu koko kirkon työyhteisön puolesta kuten strategiatekstissä tehdään. Työntekijä esittää asian passiivissa, yleisenä toiminnan jo olemassa olevana periaatteena (*lapsityön toiminnassa otetaan huomioon*), mikä viittaa siihen, että työntekijä konkretisoi tavoitteen liittämällä siihen oman pienemmän työyhteisönsä tavoitteita, jotka ovat jo olemassa. Toisin sanoen työntekijä ei tee konkretisointia pelkästään työnantajan laatimien tavoitteiden pohjalta.

Esimerkissä (4) työntekijä konkretisoi työyhteisön tekstiä muokkaamalla strategista suuntaviivaa eteenpäin.

(4) *Strategia:*

Visio

Vuonna 2015 olemme merkittävin x-läisten hengellinen yhteisö, joka on avoin ja läheinen. Annamme apua, tukea ja turvaa. Sanomamme on vahva, se tavoittaa x-läiset ja kutsuu kirkon uskoon ja jäsenyyteen.

Strategian suuntaviiva ja työntekijän vastaus:

4. Tavoitamme ja vaikutamme

Lapsityöntekijät pitävät työtään esillä kaikkialla, missä liikkuvat. Jokainen työntekijä on työmme käyntikortti.

Esimerkissä (4) työntekijän vastauksessa yhdistyy käytäntö ja strategian tavoite: tavoittaminen ja vaikuttaminen nähdään konkreettisena esillä olemisena ja lapsityöntekijät rinnastetaan käyntikorttiin metaforisesti. Käyntikortit helpottavat yhteystietoineen ihmisten tavoittamista ja työntekijöistä puhuminen ”käyntikortteina” viittaa työn esillä pitämiseen ja ylipäättään tavoitettavissa olemiseen. Intertekstuaalinen silta rakentuu laajan ja abstraktin sekä pienen ja konkreettisen välille, siten että työntekijä muokkaa strategian tavoitteen lähemmäksi konkretiaa käyttämällä samoista asioista käytännönläheisempiä nimityksiä ja esittämällä tarkennuksia. Työnantajan esittämä tavoite ei nimeä toimijoita, jotka tavoittavat ja vaikuttavat, mutta työntekijä määrittelee tekemisen sub-

jekteiksi lapsityöntekijät ja työntekijät. Työntekijä ei määrittele tavoittamiselle ja vaikuttamiselle objektia, mutta hän konkretisoi ja täsmentää tavoitetta määrittelemällä tavalla (*pitävät työtään esillä*), jolla tavoitetta toteutetaan sekä paikan (*kaikkialla*), missä tavoittaminen ja vaikuttaminen tapahtuu.

Vastaus kytkeytyy ensisijaisesti strategian suuntaviivaan, mutta myös strategian visiossa puhutaan tavoittamisesta ja näin työntekijän vastaus kytkeytyy strategian eri alakohtiin. Strategian visiossa kuvaillaan juuri kirkon sanoman olevan se sisältö, jota tavoittamisessa välitetään. Työntekijäkin viittaa kirkon työhön, mutta puhuu konkreettisemmin lapsityöntekijöiden työstä, ei kirkon työstä ja sanomasta laajemmin.

Myös esimerkissä (5) työntekijä konkretisoi tavoittamisen ja vaikuttamisen, mutta hieppoisella tavalla kuin esimerkissä (4).

(5) *Strategia:*

Visio

Vuonna 2015 olemme merkittävin x-läisten hengellinen yhteisö, joka on avoin ja läheinen. Annamme apua, tukea ja turvaa. Sanomamme on vahva, se tavoittaa x-läiset ja kutsuu kirkon uskoon ja jäsenyyteen.

Strategian suuntaviiva ja työntekijän vastaus:

4. Tavoitamme ja vaikutamme

Pyrin luomaan parempia suhteita julkisiin viestimiin tilan saamiseksi kasvatustyön asioille. Tavoitamme ja vaikutamme suunnitelmallisesti ja tarkasti kohdennetulla vistinnällä.

Esimerkissä (5) työntekijä muotoilee tavoitteen intertekstuaalisesti: hän lähtee työnantajan antamasta tavoitteesta ja toistaa sen myös sanasta sanaan omassa vastauksessaan (*tavoitamme ja vaikutamme*). Työntekijä kuitenkin tulkitsee tavoitteen oman työnsä (kasvatustyö) näkökulmasta ja näkee sen konkretian kautta. Tavoittaminen ja vaikuttaminen tapahtuu työntekijän näkökulmasta suhteiden luomisena ja parantamisena julkisiin viestimiin. Kirjoittaja mainitsee *tilan saamisen* tavoitteena: tavoittaminen ja vaikuttaminen ovat hänen mielestään mahdollisia medianäkyvyyden kautta. Strategian visiossa puhutaan siitä, miten kirkon sanoman halutaan tulevaisuudessa välittyvän kaupunkilaisille (*sanomamme on vahva, se tavoittaa x-läiset*). Työntekijän vastaus liittyy myös

strategian visioon, jossa tavoittamisessa keskeisintä on välitettävä sisältöä ja sen laatua (*sanomamme on vahva*), kun taas työntekijän vastauksessa korostuu tavoittaminen ja sen tavat toimintana.

Esimerkissä (4) työntekijä konkretisoi tavoitetta lisäämällä tavan ja paikan, mutta esimerkissä (5) työntekijä lisää tavoitteeseen kohteen (*julkiset viestimet*), joka toisaalta on yksi tapa esimerkiksi kaupunkilaisten tavoittamiseen. Työntekijä myös täsmentää tapaa, millaista tavoittamisen ja vaikuttamisen tulisi olla (*suunnitelmallista ja tarkasti kohdennettua*). Hän luo näin konkreettisen määritelmän abstraktille tavoitteelle. Koska työyhteisön tavoite on laaja ja melko abstrakti, on työntekijällä mahdollisuus konkretisoida ja tarkentaa tavoitetta omalla tavallaan.

Esimerkissä (6) työntekijä esittää oman tavoitteensa. Kyseessä ei ole siis työnantajan valmiiksi esittämä strateginen tavoite, vaan työntekijän ääni suhteutuu laajempiin uskonnollisiin diskursseihin.

(6) *Työntekijän oma tavoite:*

Tavoite 5

-- Pysin löytämään oman paikkani jatkossakin tässä Jumalan valtakunnan työssä, olkoon se sitten maakunnassa x tai muualla.

Esimerkissä (6) näkyy mielenkiintoisesti eri tasojen risteäminen. Virkkeessä yhdistyy uskonnollinen (*Jumalan valtakunnan työ*) ja arkinen sanasto (*olkoon se sitten; paikannimet*) ja samalla myös abstrakti yhdistyy konkreettiseen. Jumalan valtakunnan voisi tulkita yksistään ilmaistuna pelkäksi hengelliseen elämään liittyväksi metaforaksi, mutta koska lauseessa mainitaan tarkat paikannimet, liittyy siihen myös työn konkreettinen puoli. Uskonnollinen strategiateksti on yksi osa työntekijän mainitsemaa *Jumalan valtakunnan työtä*, johon voi nähdä kaiken uskonnollisen työn liittyvän. Esimerkki osoittaa, miten monet tasot voivat kerrostua ja limittyä jo yhdenkin virkkeen sisällä. Kun esimerkkiä tarkastelee suhteessa strategiatekstin keskeisiin piirteisiin (ks. luku 3.1), voi huomata, että työntekijän vastaus toisaalta liittyy laajempiin uskonnollisiin diskursseihin ja toisaalta on kuitenkin melko konkreettinen. Työntekijän vastaus on konkreettinen siltä osin, että hän liittyy itsensä suurempaan hengelliseen yhteisöön, jossa oma konk-

reettinen paikka voi löytyä omasta kotimaakunnasta tai kauempaakin. Toisaalta työntekijän vastaus laajenee uskonnollisiin diskursseihin yhdistyväksi siten, että työntekijä liittyy itsensä laajempaan uskonnollisten työyhteisöjen joukkoon ja katsoo, että voisi työskennellä myös jossain toisessa seurakunnassa. Vaikka strategiatekstissä puhutaankin yhteisöllisesti monikon 1. persoonassa, niin työnantaja viittaa tekstissä pääasiassa omaan seurakuntaan ja siellä tehtävään työhön. Työntekijä puolestaan viittaa laajempaan työhön ja laajempiin työyhteisöihin, joista oma paikka voisi löytyä.

Esimerkissä (7) työntekijä viittaa intertekstuaalisesti Raamatun Vuorisaarnaan ja kontekstualisoi strategisen tavoitteen omaan työhönsä.

(7) *Strategia:*

Arvot

Vastuullisuus

- huolehdimme lähimmäisistämme
- varjelemme luomakuntaa
- käytämme kaikkia voimavaroja vastuullisesti
- tavoittelemme kohtuullisuutta elämäntavoissa

Strategian suuntaviiva ja työntekijän vastaus:

1. Sitoudumme tukemaan uskon syntymistä ja siinä kasvamista

Sairaalasielunhoito toteuttaa Vuorisaarnan kehotusta mennä ja olla siellä, missä ihminen kärsii. Tukiessamme kriisissä olevaa perustamme toimintamme armonvälineisiin ja sielunhoidon ammatilliseen käyttämiseen.

Esimerkissä (7) työntekijä näkee sairaalasielunhoidon liittyvän uskon syntymiseen ja siinä kasvamiseen. Vastauksessaan työntekijä yhdistää monia konteksteja, sillä hän viittaa Raamattuun, mutta samalla myös vastaa suoraan strategiseen tavoitteeseen. Lisäksi hänen vastauksensa liittyy strategian arvoihin, vastuullisuuden ”huolehdimme lähimmäisistämme” -alakohtaan. Työntekijä viittaa Raamatun Vuorisaarnaan tiivistämällä sen keskeisen sisällön omalla äänellään (*mennä ja olla siellä, missä ihminen kärsii*). Työntekijä ei vastauksessaan tarkemmin erittele, miten strateginen suuntaviiva tarkalleen näkyy hänen työssään, vaan hän vastaa tavoitteeseen toisen tekstin avulla. Hän katsoo, että sairaalasielunhoidossa uskon syntymistä ja siinä kasvamista tuetaan auttamalla kriisissä olevaa ihmistä (*tukiessamme kriisissä olevaa*). Työntekijän vastauksessa tiivistyy strategian yksi laaja tavoite (*huolehdimme läheisistämme*) konkreettiseen kirkon toimintaan

auttamisen ja huolenpidon teemojen kautta.

Esimerkin intertekstuaaliset sillat ovat osittain päällekkäisiä: ne rakentuvat työntekijän vastauksen, Raamatun ja strategian välille. Keskeistä on, että työntekijä omalla äänellään yhdistää nämä kolme eri ulottuvuutta ja siten tekee omat määrittelynsä siitä, miten strateginen tavoite toteutuu omassa työssä. Hän myös kertoo, mihin toiminta perustuu (*perustamme toimintamme armonvälineisiin ja sielunhoidon ammatilliseen käyttämiseen*). Näin työntekijä liittää strategian tavoitteen oman työnsä keskeisiin perusteisiin: taustalla vaikuttavaan Raamatun tekstiin ja ammatillisiin periaatteisiin.

Intertekstuaalisuus muodostaa sillan abstraktista konkreettiseen. Työnantajan strategiasa esittämät tavoitteet ja arvot ovat laajoja ja abstrakteja ja työntekijä omissa vastauksissaan konkretisoi ne. Vaikka yhteisön teksti ja yksilön ääni ovatkin eri abstraktius-tasoilla, on niillä silti selvä yhteys – intertekstuaalisuuden kautta yksilö lainaa yhteisön tekstistä asioita, aiheita ja keskeisimpiä arvoja, joita hän toistaa omissa vastauksissaan konkreettisemmalla tasolla ja liittää ne omaan työhönsä. Konkreettisella tasolla työntekijä tarkentaa strategian tavoitteita tekemällä niihin lisäyksiä, jotka kuvaavat tavoitteen toteutumista omassa työssä. Hän voi myös yhdistää uudella tavalla abstraktin ja konkreettisen tai konkretisoida tekstiä toisten tekstien avulla. Konkretisoiminen näkyy erityisesti sanastossa, mutta työntekijä käyttää usein myös persoonamuotoja, joilla hän viittaa tarkemmin rajattuun joukkoon kuin strategian tavoitteissa. Työntekijä on usein itse toimijana tai sitten toimijana on koko oma pienempi työyhteisö.

3.3 Työntekijän ääni ottaa strategiatekstin sisällön annettuna

Työntekijät voivat strategian konkretisoimisen sijaan tai sen lisäksi ottaa strategian sisällön tai sen osia vastaan lähes sellaisenaan, ilman niiden kehittämistä ja muokkaamista eteenpäin. Myös tämän luvun esimerkeissä ilmenee jonkin verran konkretisoimista, mutta tarkastelun keskiössä on intertekstuaalisuuden käyttö siten, että toinen teksti tai diskurssi otetaan vastaan itsestäänselvyytenä. Tämän luvun esimerkeissä työntekijä lainaa intertekstuaalisesti suoraan työyhteisön teksteistä tai viittaa kokonaisuun tekstilajei-

hin ottamalle ne eräänlaisina itsestään selvinä lähtökohtina omille vastauksilleen.

Esimerkissä (8) työntekijä ottaa strategiatekstin annettuna ja viittaa strategian suuntaviivaan lähtökohtana, josta voidaan keskustella työyhteisössä.

(8) *Strategian suuntaviiva ja työntekijän vastaus:*

1. Sitoudumme tukemaan uskon syntymistä ja siinä kasvamista

--

Tavoitteen toteuttaminen

Miten aiot toteuttaa tavoitteesi?

--

Keskustelemme toiminnan suunnitteluprosessin kuluessa toukoelokuussa 2010 tästä strategisesta suuntaviivasta koko työyhteisömme kesken.

--

Työyhteisömme kehittämissuunnitelma 2011-2013 tehdään lokakuuhun 2010 mennessä.

Tavoitteemme toteutuminen arvioidaan toimintakertomuksessa.

Esimerkissä (8) työntekijä viittaa eksplisiittisesti strategian sisältöön (*strateginen suuntaviiva*) ja *kehittämissuunnitelmaan* sekä *toimintakertomukseen*. Näin työntekijä yhdistää oman työnsä omalla äänellään koko työyhteisön keskeisiin teksteihin suoran intertekstuaalisen sillan avulla. Hän ei muokkaa tai kommentoi tavoitteen sisältöä, vaan hän katsoo tavoitetta yhtenä kokonaisuutena, jonka sisältöön otetaan myöhemmin uudestaan kantaa ja jota kenties konkretisoidaan oman työyhteisön kokouksissa. Intertekstuaalinen silta on siis suora siten, ettei työntekijä muokkaa tai kommentoi viittauskohdetta, vaan ottaa sen annettuna ja kertoo lisää vain siitä, miten tavoitetta työstetään eteenpäin työyhteisössä. Työntekijä osoittaa samalla omaa tietämystään työyhteisössä käytetyistä tekstilajeista ja tuo esiin omaa rooliaan esimiehenä, toimeenpanijana ja työn arvioijana. Näitä työntekijän identiteettiin liittyviä rooleja käsittelemme tarkemmin luvussa 4.1.

Esimerkki (9) poikkeaa esimerkistä (8) siten, että siinä työntekijä viittaa suoraan strategiaan. Viittaus kohdistuu strategian sisältöön, ei strategiaan tai muihin teksteihin tekstilajeina.

(9) *Strategia:*

Arvot:

Pyhän kunnioitus

--

Vastuullisuus

--

Oikeudenmukaisuus

--

Totuudellisuus

--

*Strategian suuntaviiva ja työntekijän vastaus:***3. Edistämme yhteiskuntaa uudistavaa elämäntapaa****Tavoite:**

Pidämme selkeästi esillä arvojamme ja teemme niiden pohjalta yhteistyötä muiden varhaiskasvattajatahojen kanssa lasten ja lapsiperheiden parhaaksi, niin kotimaassa kuin rajojen ulkopuolellakin.

Esimerkissä (9) työntekijä viittaa strategiassa esitettyihin arvoihin kokonaisuutena. Strategiategistissä on arvoiksi määritelty *pyhän kunnioitus, vastuullisuus, oikeudenmukaisuus ja totuudellisuus* sekä useita täsmentäviä alakohtia näiden arvojen alle. Työntekijä ottaa arvot valmiiksi annettuna lähtökohtana: *teemme niiden pohjalta yhteistyötä*. Esimerkissä suora intertekstuaalinen silta rakentuu työntekijän äänestä strategian arvoihin. Hän ottaa strategiassa esitetyt arvot vastaan annettuina. Vastauksen loppuosa (*teemme niiden pohjalta yhteistyötä*) on tavoitteen konkretisointia (ks. luku 3.2).

Viittaukset toisiin teksteihin ja sitaattien käyttö ja kommentointi kuuluvat tyypillisesti uskonnolliseen kielenkäyttöön (kuten myös esimerkiksi tieteelliseen ja juridiseen kielenkäyttöön) (Kalliokoski 2005: 35). Edellä olevissa esimerkeissä työntekijät viittaavat työyhteisön muihin tekstilajeihin ja niiden sisältöihin ja kommentoivat niitä vain vähän. Viitatessaan suoraan strategiategistiin työntekijä ottaa jonkin sisällön annettuna, eikä konkretisoi tai muokkaa sitä eteenpäin. On kuitenkin huomioitava, että vaikka yhteys näyttäisikin näin suoraviivaiselta ja yksinkertaiselta, työntekijä on silti saattanut ymmärtää tavoitteen omalla tavallaan konkretisoiden sitä. Suora viittaus saattaa olla myös helppo tapa viitata johonkin tekstin kohtaan ytimekkäästi, kun on tarpeen esimerkiksi kertoa siitä, miten strategiaa työstetään eteenpäin omassa työyhteisössä.

Tämän alaluvun esimerkkejä voidaan tarkastella informaatorakenteen käsitteen avulla.

Informaatorakenteella tarkoitetaan lauseen jakautumista temaattiseen ja remaattiseen osaan. Temaattinen osa ilmaisee lauseen puheenaiheen eli sen, mihin sanottu ensisijaisesti liittyy ja se on kontekstin perusteella tiedossa tai pääteltävissä. Lauseen remaattinen osa puolestaan kertoo lauseen puheenaiheesta jotain lisää. (Iso suomen kielioppi 2005 § 1476) Esimerkeissä työntekijät ottavat jonkin asian lähtökohdaksi (temaattinen osa), josta he sanovat jotain uutta (remaattinen osa).

Informaatorakenteen kaltaisilla valinnoilla työntekijät ovat mukana uusintamassa strategiaa ja sen sisältöjä sekä vahvistamassa niiden merkitystä. Työnantajan esittämä asia hyväksytään sellaisenaan ja näin vastauksessa ei synny vuoropuhelua ainakaan strategiaa muuttavaan suuntaan. Valinta on ainakin työnantajan näkökulmasta selkeästi odotetumpi kuin esimerkiksi seuraavassa luvussa esittelemäni tapaukset, joissa työntekijä suhtautuu kriittisesti strategiatekstiin. Toisaalta myös monia edellisen alaluvun ”työntekijän ääni konkretisoi strategiatekstiä” -esimerkkejä voisi tarkastella teema-remaarakenteen avulla, sillä vastauksissa on luonnollisesti aina joitain peruslähtökohtia, joista sanotaan jotain uutta. Tämän luvun esimerkeissä joidenkin strategiatekstin osasten ottaminen itsestäänselvyyksinä on kuitenkin selkeästi nähtävissä. Strategian sisällön toistamisen ja sen uudistamisen esimerkiksi konkretisoimalla voidaan nähdä olevan eräänlaisen jatkumon kahdessa ääripäässä: jokaisessa vastauksessa on eri määrä toistamista ja strategian tavoitteiden kritiikitöntä hyväksymistä ja toisaalta myös eri määrä strategian sisällön eteenpäin muokkaamista.

3.4 Työntekijän ääni suhtautuu kriittisesti strategiatekstiin

Kehityskeskustelussa työntekijän on mahdollista tuoda esiin myös äänenpainoja, jotka ovat ristiriidassa strategiatekstin kanssa. Seuraavissa esimerkeissä tulevat esiin työntekijän esittämä kritiikki ja muutosehdotukset. Näissä tapauksissa on vaikeaa arvioida, ovatko työntekijän esille nostamat asiat olleet aiemmin esillä esimerkiksi työyhteisön kokouksissa. Näin on oletettavasti ollut, sillä asiat eivät selvästikään ole täysin uusia. Tarkastelen työntekijän nostamia ristiriita-aiheita kuitenkin suhteessa kehityskeskustelulomakkeessa esitettyihin strategisiin tavoitteisiin ja työnantajan esittämiin kysymyksiin.

Yhteisön strategiategistissä ongelmakohdat eivät tule esiin, vaan siinä korostuvat tavoitteet ja niihin pyrkiminen.

Esimerkissä (10) työntekijä esittää omasta mielestään vaikeimman esteen yhden tavoitteen toteutumiselle.

(10) *Strategia:*

Terveiset

Strategia näyttää meille suunnan tulevaisuuteen. Vaikka tuleva on korkeammassa käsissä, meistä työntekijöistä, Sinusta ja minusta sekä muista vastuunkantajista riippuu paljon se, miltä kirkko näyttää kotikaupungissamme v. 2015. Haastan Sinut rakentamaan yhteistä tulevaisuutta.

--

Visio

Vuonna 2015 olemme merkittävin x-läisten hengellinen yhteisö, joka on avoin ja läheinen. Annamme apua, tukea ja turvaa. Sanomamme on vahva, se tavoittaa x-läiset sekä kutsuu kirkon uskoon ja jäsenyyteen. Toteuttaesamme visiota ovat toimintamme suuntaviivat seuraavat:

Strategian suuntaviiva ja työntekijän vastaus:

1. Sitoudumme tukemaan uskon syntymistä ja siinä kasvamista

--

Tavoitteen toteuttaminen

Miten aiot toteuttaa tavoitteesi?

Suunnittelemme toimintamme niin, että seurakunta voisi olla lapsen ja nuoren elämässä mukana koko ajan sopivassa vuorovaikutuksessa nuoren kanssa. Huolehdiin siitä, että peruspalvelujen toimintaedellytykset säilyvät.

Olemme läsnä siellä, missä nuoretkin ovat.

Huolehdimme siitä, että jumalanpalveluselämä on nuoren seurakunnan yhteisöllisen toiminnan ytimessä.

Armollinen välittäminen on läsnä jokaisessa kohtaamisessamme!

Vaikein este näyttää muodostuvan talouden supistumisesta ja työvoiman vähentymisestä sekä määräaikaisprosessointi täyttölupineen.

Esimerkissä (10) on huomionarvoista, että varsinaisessa kysymyksessä, *Miten aiot toteuttaa tavoitteesi?*, ei pyydetä työntekijää kertomaan mahdollisista tavoitteen toteutuksen esteistä. Vastauksessa muodostuu intertekstuaalinen silta työntekijän äänestä strategiategistiin, mutta yhteys ei ole suoraviivainen. Intertekstuaalisuus rakentuu strategian suuntaviivan ja samojen teemojen kautta.

Työantajan esittämä strategiateksti ja puhetapa kokonaisuudessaan on sisällöltään ja kieleltään myönteinen. Strategiatekstissä keskitytään siihen, mitä kirkko-organisaatio on ja mitä sen halutaan olevan (*olemme merkittävien x-läisten hengellinen yhteisö, joka on avoin ja läheinen*) ja siihen, mikä tehtävä strategialla on (*strategia näyttää meille suunnan tulevaan*). Näihin kuvailuihin ja tavoitteisiin ei sisälly kieltomuotoja tai negatiivisesti arvottavia ja kuvailevia adjektiiveja, ja esimerkiksi strategian arvoihin kuuluu tavoite *taistellemme oikeudenmukaisuuden puolesta*. Tällainen tavoite voitaisiin ilmaista jossain muussa yhteydessä esimerkiksi sanomalla *taistellemme vääryyttä vastaan*. Strategiatekstissä ei siis ilmennetä kielteistä suhtautumista ja työntekijäkin haastetaan *rakentamaan yhteistä tulevaisuutta* – muutokseen ja tulevaisuuteen suhtaudutaan myönteisesti.

Työnantaja ja työntekijä sisällyttävät tavoitteiden toteuttamiseen erilaisia asioita. Työntekijä katsoo, että myös esteet ovat keskeisiä, kun mietitään tavoitteen toteuttamista, vaikka ne eivät varsinaisesti kerrokaan siitä, miten tavoite voidaan toteuttaa. Työntekijä käyttää vastauksessaan kielteisesti asioita kuvailevia sanoja. Vastauksessaan työntekijä sanoo, että este *näyttää muodostuvan* – esteen muodostuminen ei siis ole varmaa. Tämä pehmentää hiukan muuten arvioivaa kommenttia, mutta toisaalta sana *este* kuvaa tilannetta ongelmallisempänä kuin esimerkiksi sanat *haaste* tai *ongelma* kuvaisivat. Mielenkiintoista on myös kritiikin esittäminen itsestä etäännyttynä asiana. Vastauksen aiemmissa virkkeissä työntekijä on kuvaillut tavoitteen toteuttamista sekä yksikön että monikon 1. persoonassa (*suunnittelemme, olemme läsnä, huolehdiin*), mutta kritiikin hän esittääkin yleisenä asiointilana eikä esimerkiksi omana mielipiteenään.

Sama työntekijä palaa ensimmäisen tavoitteen kohdalla esille nostamaansa asiaan vielä uudelleen kehityskeskustelulomakkeen lopussa, *avoin keskustelu* -osiossa, jossa työntekijä saa nostaa esiin asioita, joista haluaa keskustella (esimerkki 11).

(11) *Avoin keskustelu:*

Mistä työhösi liittyvästä asiasta haluat itse keskustella kanssani?

Työntekijöiden määräaikaisprosessoinnin haitallisuudesta!

- Tilapäisyys leimaa työtä ja liian suuri vaihtuvuus tekee kasvatustyöstä

vaikeaa. Nuoriasotyö perustuu paljolti työntekijän tunnettuudelle ja siksi liian suuri vaihtuvuus on työlle myrkkyä.

--

- Pitkät prosessit (leirityö, koulutyö ja kerhotoiminta) kärsivät vaihtuvuudesta eniten

Esimerkissä (11) työntekijä nostaa kritiikin esiin kohdassa, jolla sille annetaan tilaa ja tuo kommenttinsa esiin painokkaasti (*työntekijöiden määräaikaisprosessoinnin haitallisuudesta!*). Kuten edellisessäkin esimerkissä työntekijä etäännyttää asian itsestään ja kuvaa sitä kielteisillä ilmaisuilla (*vaikea, liian suuri, myrkkyä, kärsivät*). Hän tuo ongelmakohdat esiin yleisinä totuuksina, eikä ilmaise omaa rooliaan suhteessa työsopimuksien määräaikaisuuteen. Työntekijä myös perustelee, miksi hänen esille nostamansa ongelmakohdat haittaavat työtä: *nuoriasotyö perustuu paljolti työntekijän tunnettuudella ja siksi liian suuri vaihtuvuus on työlle myrkkyä*. Hän myös nostaa esiin toiminnan osa-alueet (*leirityö, koulutyö ja kerhotoiminta*), jotka kärsivät vaihtuvuudesta eniten.

Työntekijä esittää kritiikkinsä vastauksena ”Mistä työhösi liittyvästä asiasta haluat itse keskustella kanssani?” -kysymykseen ja siksi vastaus ei ole suorassa intertekstuaalisessa suhteessa mihinkään yksittäiseen strategian suuntaviivaan, vaan pikemminkin koko strategiatekstiin ja myös kirkko-organisaatioon ja työnantajan toimintaan. Kuten muissakin tämän alaluvun esimerkeissä, ristiriitaisuus rakentuu erityisesti suhteessa lomakkeen kysymysten muotoiluun ja siihen, miten strategiatekstissä tai lomakkeessa ei tuoda esiin ongelmia eikä myöskään pyydetä työntekijää esittämään tavoitteen toteuttamista vaikeuttavia asioita. Työntekijä ja työnantaja puhuvat samoista asioista, mutta eri tavoin. Strategiatekstin kieli on tulevaisuuteen suuntaavaa ja myönteistä, työntekijä tuo äänellään esiin myös kielteisempiä sävyjä ja tavoitteiden esteitä.

Esimerkissä (12) työntekijä esittää kritiikkiä esimiehensä toimintaa kohtaan.

(12) *Strategia:*

Visio

Vuonna 2015 olemme merkittävin x-läisten hengellinen yhteisö, joka on avoin ja läheinen. Annamme apua, tukea ja turvaa. Sanomamme on vahva, se tavoittaa x-läiset sekä kutsuu kirkon uskoon ja jäsenyyteen.

Avoim keskustelu:

Asiat, joista vastaaja/työntekijä haluaa keskustella

Mistä työhösi liittyvästä asiasta haluat itse keskustella kanssani?

--

Millä tavoin rakennamme esimieheni kanssa yhteistyösuhdetta kuulevammaksi esimieheni kiireestä huolimatta? Onko se joku säännöllinen tapaaminen, vaikka 15 min kerrallaan esim. kolmen viikon välein?

Esimerkissä (12) kriittisyys nousee selvästi esiin, mutta työntekijä esittää kritiikin epäsuorasti: hän esittää selityksen esimiehensä toiminnalle itse (*esimieheni kiireestä huolimatta*) ja esittää kritiikin kysymysmuodossa (*millä tavoin rakennamme esimieheni kanssa yhteistyösuhdetta kuulevammaksi*). Hän myös ehdottaen samalla uudenlaista toimintatapaa (*olisiko se joku säännöllinen tapaaminen*). Työntekijä ei esimerkiksi kysy esimieheltään, miksi yhteistyösuhde ei ole ollut tarpeeksi kuuleva. Esimerkissä (12) työntekijä esittää kritiikin pehmeämmin kuin esimerkeissä (10) ja (11), sillä hän ei esitä kritisoidun asian olevan työnteolle haitallista, kuten edellisissä esimerkeissä, joissa työntekijä melko suorasanaisesti esittää ongelmien haittaavan työtä.

Esimerkissä (12) työntekijän äänen intertekstuaalisen suhteen strategiatekstiin voi nähdä kahdella eri tavalla. Ensinnäkin kritiikki on ristiriidassa strategiatekstin kanssa siten, että strategiatekstissä tai kehityskeskustelulomakkeessa ei pyydetä työntekijää tuomaan esiin ongelmakohtia, vaan tulevaisuuteen suunnataan myönteisesti ja muutoskeskeisesti. Strategiatekstissä keskitytään siihen, mitä organisaatio haluaa olla tulevaisuudessa, eikä ongelmia tuoda millään tavoin (esimerkiksi kielto- tai kielteisesti arvottavilla kuvailuilla) esiin. Toisaalta työntekijän esittämä kehitysehdotus (yhteistyösuhteen parantaminen) sinällään on samansuuntainen strategiatekstin kanssa, sillä yhteisöllisyys ja yhdessä tekeminen ovat keskeisiä strategian piirteitä. Strategiatekstissä seurakuntaa kuvataan *hengellisenä yhteisönä*, toimijoina ovat kaikki työntekijät yhdessä (*olemme, annamme*) ja myös sanoma on yhteinen (*sanomamme*). Tämän vuoksi voisi myös nähdä, että työntekijä pyrkii vastauksessaan edistämään strategian mukaista toimintaa. Tulkinnot voivat olla yhtä pitäviä ja voidaan katsoa, että sisällöllisesti työntekijä pyrkii toimimaan strategiatekstin arvojen mukaan, mutta tekstin tasolla työntekijän esittämä kritiikki on ristiriidassa strategiatekstin kanssa.

Esimerkissä (13) strategiatekstin yksi keskeisimmistä teemoista, muutos, asetetaan kyseenalaiseksi.

(13) *Strategia:*

Terveiset

Strategia näyttää meille suunnan tulevaisuuteen. Vaikka tuleva on korkeammassa käsissä, meistä työntekijöistä, Sinusta ja minusta sekä muista vastuunkantajista riippuu paljon se, miltä kirkko näyttää kotikaupungissamme v. 2015. Haastan Sinut rakentamaan yhteistä tulevaisuutta.

Avoin keskustelu:

Asioita joista työntekijä haluaisi keskustella:

Tällä hetkellä minä jaksan työni ja tehtäväni.

Huolestuneena seuraan, miten kolleegani jaksavat.

Miten jaksamisen ja jakamisen käy tulevaisuudessa?

Muutoksia tulee sekä yhtymässä että lapsityössä. Tuleeko muutoksia liikaa yhdellä kertaa, että me kaikki jaksaisimme?

Samoin kuin esimerkissä (12) myös esimerkissä (13) tuodaan kritiikki esiin kysymysmuodossa. Esimerkissä (13) työntekijä ei kuitenkaan kohdistaa kritiikkiä suoraan oman esimiehensä toimintaan, vaan puhuu ongelmista yleisinä asioina ja esittää kritiikkinsä oman tunteensa (*huolestuneisuus*) kautta. Hän myös esittää, että ongelmia jaksamisessa voi olla pikemminkin omilla työkavereilla kuin itsellä (*Tällä hetkellä minä jaksan työni ja tehtäväni. Huolestuneena seuraan miten kolleegani jaksavat.*). Kun muuttaa viimeisen kysymyslauseen väitemuotoon (muutoksia tulee liikaa yhdellä kertaa), voi nähdä kysymyksen taustalla olevan väitteen. Intertekstuaalinen silta muodostuu muutosteeman kautta: työnantaja suhtautuu asiaan myönteisesti ja työntekijä puolestaan kriittisesti. Kuten edellisissäkin esimerkeissä, myös tässä työntekijän ja työntekijän tavat puhua tulevaisuudesta ja muutoksista ovat selvästi erilaiset. Intertekstuaalinen silta rakentuu yhteisesti jaetusta asiasta, johon kummallakin puolella on erilainen näkökulma. Kielellisesti intertekstuaalinen silta rakentuu samankaltaisen sanaston varaan (*tulevaisuus, muutos*). Strategiatekstissä tulevaisuutta kuvaillaan myönteisenä ja neutraalina asiana, joka on edessäpäin ja johon myös työntekijällä on omalla työpanoksellaan valtaa vaikuttaa (*Haastan Sinut rakentamaan yhteistä tulevaisuutta.*) Työntekijä suhtautuu tulevaisuuteen epäillen ja kielteisemmässä valossa (*Miten jaksamisen ja jakamisen käy tulevai-*

suudessa?).

Esimerkissä (14) työntekijä arvioi strategiaa kokonaisuudessaan.

(14) *Strategia:*

Strategia näyttää meille suunnan tulevaisuuteen. -- Haastan Sinut rakentamaan yhteistä tulevaisuutta.

Avoin keskustelu:

Asiat, joista vastaaja/työntekijä haluaa keskustella

Mistä työhösi liittyvästä asiasta haluat itse keskustella kanssani?

strategian vaikutus (4) En usko sen vaikuttavan käytäntöön kovinkaan paljon.

Nykyiset henkilöstösopimukset vaikuttavat enemmän.

työhyvinvointi 4-5 ja 8-9

sisäinen yht.työ ei toimi riittäväst, suhteessa srk, hallinto myös oman työmuodon sisällä skarpattavaa.

Päällekkäisyyttä pois. Lapsityössä elastisempaa siirtymistä tehtävien sisällä.

Työilmapiirissä jotakin sellaista ennaltamäärättyä, joka ehkä sitoo työn luovuutta.

Vaikea sanoittaa

Kuten useissa edellisissäkin esimerkeissä myös esimerkissä (14) työntekijä esittää kritiikkinsä lomakkeen ”Asiat, joista vastaaja/työntekijä haluaa keskustella” -kohdassa. Tämä viitanee siihen, että kysymys on sellainen, joka antaa vastaajalle enemmän tilaa esittää myös kritiikkiä. Esimerkissä (14) työntekijä kyseenalaistaa koko strategian vaikutuksen (*strategian vaikutus (4) En usko sen vaikuttavan käytäntöön kovinkaan paljon.*), mikä on mielenkiintoista erityisesti siksi, että työntekijä on edeltävissä kysymyksissä joutunut konkretisoimaan strategian suuntaviivoja omaan työhönsä liittyen ja vastannut näin ollen strategian suuntaviivojen mukaisesti. Kehityskeskustelulomakkeen alussa työnantajan tervehdyksessä strategia on määritelty suunnannäyttäjäksi (*strategia näyttää meille suunnan tulevaisuuteen*) ja lomakkeen täyttäjää, tervehdyksen vastaanottajaa, kutsutaan mukaan strategian toteuttamiseen (*Haastan sinut rakentamaan yhteistä tulevaisuutta*). Sekä työnantaja että työntekijä viittaavat samaan tekstiin kokonaisuudessaan, mutta työnantaja puhuu tekstistä myönteisesti, korostaen strategian roolia suunnannäyttäjänä, kun taas työntekijä puhuu tekstistä kielteisesti, kieltäen tekstin merkityksen ja vaikutuksen.

Esimerkissä (14) työntekijä esittää kritiikkiä myös omaa työyhteisöään kohtaan (*työilmapiirissä jotain sellaista ennaltamäärättyä, joka ehkä sitoo työn luovuutta*) ja hänen vastauksensa on myös tältä osin ristiriidassa yhteisöllisyyttä korostavan strategian kanssa. Lisäksi työntekijä kritisoi samoja asioita kuin esimerkeissä (10) ja (11): hän arvostelee henkilöstövähennyksiä. Intertekstuaalinen silta tämän teeman osalta rakentuu melko samankaltaisesti kuin esimerkeissä (10) ja (11). Työntekijä esittää ongelmia ja haasteita ja kuvailee asioita kielteisesti arvottaen, toisin kuin työnantaja, joka keskittyy asioiden neutraaliin tai myönteiseen kuvailuun. Strategiatekstin yhteisöllisyys tulee esiin monikon 1. persoonan runsaassa käytössä, kun taas työntekijä käyttää kriittisissä vastauksissaan runsaasti yksikön 3. persoonaa ja etäännyttää näin kritisoimiaan asioita itsestään kauemmas.

Asettaessaan koko strategiatekstin ja sen sisällön kyseenalaiseksi työntekijä luo melko poikkeavan intertekstuaalisen suhteen oman äänensä ja yhteisön tekstin välille. Muissa tämän luvun esimerkeissä kritiikki kohdistuu johonkin yksittäiseen asiaan, ei strategiaan kokonaisuutena ja siksi yksilön ääntä ja yhteisön tekstiä yhdistää jokin tietty teema, jolloin intertekstuaalinen silta rakentuu vain yhden teeman pohjalta. Esimerkissä (14) silta rakentuu poikkeuksellisesti suhteessa koko strategiatekstiin mutta suhde tähän tekstiin ja sen sisällön tärkeyteen on torjuva.

Kuten Pietikäinen ja Dufva (2006: 11) toteavat, yksilöt saattavat antaa äänensä jollekin diskurssille, mutta he eivät toista diskursseja sanasta sanaan, vaan asemoivat itsensä suhteessa niihin. Yksilö voi siis suhtautua diskurssiin myös torjumalla sen esittämät representaatiot tai hän voi muokata diskurssia eteenpäin ja lisätä siihen uusia sävyjä. Edellä esittelemissäni ristiriitatilanteissa tämä käy mielenkiintoisesti ilmi. Työnantajan esittämä uskonnollinen strategiateksti on vahvasti eteenpäin suuntautuva, muutos- ja kehityspainotteinen, eikä siinä käy ilmi ongelmia. Ristiriita-kohdissa työntekijä asettaa itsensä kommentaattorin ja kriitikon rooliin ja suhtautuu tekstiin kriittisesti. Osittain työntekijä toistaa strategian sisältöjä, mutta hän voi esittää ne kielteinä tai vähätellen koko strategiatekstin merkitystä.

3.5 Yhteenveto

Luvun 3 esimerkeissä ilmenee, miten eri tavoin yksilö lähentää ja etäännyttää ääntään suhteessa uskonnolliseen strategiatekstiin ja diskursseihin. Puhuessaan henkilökohtaisista asioista työntekijä käyttää yksikön 1. persoona, oman pienemmän työyhteisönsä asioista puhuessaan yksikön 3. persoona tai monikon 1. persoona. Suhde työntekijän äänen ja työyhteisön strategiatekstin välillä vaihtelee erityisesti sen suhteen, ottaako työntekijä asian omalle vastuulleen (omat konkreettiset työtehtävät, yksikön 1. persoona) vai näkeekö hän tavoitteen olevan oman pienemmän työyhteisönsä vastuulla (monikon 1. persoona, passiivi). Erityisesti ristiriita-tapauksissa työntekijä näkee asiat itsestään riippumattomaksi.

Äänen suhdetta strategiatekstiin voi tarkastella myös siltä kannalta, miten työntekijät ottavat eri tavoin vastaan työnantajan esittämiä asioita. Joissain tapauksissa työntekijä vastaa suoraan annettuun tehtävään: hän konkretisoi strategian tavoitetta omien tavoitteidensa ja työtehtäviensä kuvailun kautta. Joissain tapauksissa työntekijä vain toistaa strategiatekstin sisältöä ja ottaa sen valmiiksi annettuna, puuttumatta siihen erityisemmin. Toisinaan työntekijä suhtautuu työnantajan esittämiin asioihin kritisoiden ja kehitys- ja muutosehdotuksia esittäen.

Työntekijä ja työnantaja puhuvat samoista asioista erilaisin tavoin. Yhteys rakentuu intertekstuaalisuuden avulla, kun työntekijä toistaa työnantajan esittämiä laajoja ja abstrakteja tavoitteita omalla äänellään. Työntekijä käyttää keinona myös suoraa sanojen toistamista, mutta enimmäkseen hän yhdistää oman äänensä strategiaan käyttämällä synonyymeja ja merkitykseltään lähimerkityksisiä sanoja. Esimerkiksi konkretisoidessaan abstraktia tavoitetta, hän liittää oman vastauksensa strategiaan täsmentämällä työnantajan käyttämiä toimintaa kuvaavia verbejä lisäämällä niihin toiminnan tavan tai paikan.

Erilaisten puhetapojen taustalla voivat olla monet erilaiset yksittäiset tekijät, mutta jos tarkastellaan työntekijän ääntä osana laajempaa kontekstia, voidaan nähdä, että yksi keskeinen syy erilaisille puhetavoille ovat taustalla vaikuttavat erilaiset diskurssit. Vaikka edellä olenkin tarkastellut työntekijän vastauksia juuri yksilön äänenä, ei työn-

tekijän äänen liittymistä laajempiin diskursseihin ja niiden myötä erilaisiin maailmankuviin, arvoihin ja ideologioihin voidaan kiistää. Erityisesti silloin, kun työntekijän vastaus ja strategiateksti vaikuttavat olevan erityisen etäällä toisistaan (työntekijän kriittiset vastaukset) voivat taustalla vaikuttaa eroavaisuudet siinä, millaisista diskursseista käsin asioita tarkastellaan. Vaikka kummatkin puhuvat samoista asioista, he voivat nähdä ne niin erilaisin silmin, että syntyy väistämättä eroavaisuuksia siinä, mitä yksityiskohtia he käsiteltävistä aiheista nostavat esiin ja miten he näistä samoista aiheista puhuvat. Edellä olen analysoinut työntekijän vastauksia pääasiassa suhteessa työyhteisön strategiatekstiin, koska se on selkein ja läheisin konteksti työntekijän vastauksilla. Työntekijän vastauksista ja strategiatekstistä näkee, että ne liittyvät myös laajoihin uskonnollisiin diskursseihin. Näin suppean aineiston perusteella on kuitenkin mahdotonta arvioida, mihin kapeampiin uskonnollisiin diskursseihin työntekijöiden vastaukset liittyvät tai onko työntekijöiden vastausten taustalla myös muita diskursseja, jotka saattavat olla ristiriidassa uskonnollisten diskurssien kanssa. Diskurssit risteävät ja limittyvät, joten tällaisia tulkintoja on melko vaikeaa tehdä yksittäisten esimerkkien perusteella. Työntekijän ja työyhteisön näkemykset strategiasta ovat ainakin osittain erilaiset ja he puhuvat strategian tavoitteista eri tasoilla: toinen omalla henkilökohtaisella tasollaan, konkreettiseen työntekoon liittyen ja toinen yhteisön tasolla, suunnitteluun ja laajoihin abstrakteihin kysymyksiin liittyen.

4 TYÖNTEKIJÄN IDENTITEETTI, INTERTEKSTUAALISET SILLAT JA TYÖYHTEISÖN TEKSTIT JA DISKURSSIT

Tässä luvussa keskityn tarkastelemaan, miten työntekijä ilmaisee omaa identiteettiään ja sen erilaisia puolia ja rakentaa niitä suhteessa työyhteisön uskonnolliseen strategiatekstiin intertekstuaalisten siltojen avulla. Omalla äänellään yksilö tuo samalla esiin omaa identiteettiään ja suhteuttaa sitä työyhteisöönsä ja sen teksteihin ja diskursseihin. Käsitelen identiteetin erilaisia puolia: millaisia rooleja työntekijä itselleen ottaa, miten hän arvottaa itseään työntekijänä ja miten usko liittyy työntekijän koko identiteettiin. Keskeinen tarkastelukohde on se, miten intertekstuaalinen silta yhdistää yksilön identiteetin ja työyhteisön.

Olen jakanut aineistossa esiintyvät identiteettiin liittyvät tapaukset ryhmiin siten, että kukin ryhmä muodostaa erilaisen näkökulman identiteettiin. Tämä luku koostuu seuraavista alaluvuista: Ensimmäisessä alaluvussa käsitelen aineistossa esiintyviä erilaisia työntekijän rooleja ja tarkastelen, miten työntekijä representoi oman roolinsa esimerkiksi esimiehenä tai toimeenpanijana. Toisessa alaluvussa tarkastelen, miten työntekijä arvottaa omaa työtään ja itseään työntekijänä. Kolmannessa alaluvussa tutkin tapauksia, joissa työntekijä liittyy uskon osaksi koko identiteettiään. Kaikissa alaluvuissa tarkastelen myös, miten työntekijä liittyy eri roolinsa työyhteisöönsä ja sen erilaisiin teksteihin intertekstuaalisten siltojen avulla.

4.1 Työntekijä esimiehen, toimeenpanijan ja arvioijan roolissa

Aineistoissa työntekijät tuovat toistuvasti esiin omaan työntekijäidentiteettiinsä kuuluvia rooleja. Erilaisia rooleja ovat mm. esimiehen, toimeenpanijan ja arvioijan roolit. Työntekijä tuo esiin nämä roolit esimerkissä (15).

(15) *Strategian suuntaviiva ja työntekijän vastaus:*

2. Mahdollistamme monimuotoisen seurakuntayhteyden

--

Tavoitteen toteuttaminen

Miten aiot toteuttaa tavoitteesi?

Käyn keskustelua koko työyhteisössämme vuoden 2011 toiminnan suunnitteluprosessissa, mutta erityisesti lapsityönohjaajien kanssa siitä, miten em. asiat tulee ottaa huomioon toiminnan paikallisessa suunnittelussa.

Onnistumiseni tässä asiassa nähdään vuoden 2011 toimintakertomuksen kokoamisvaiheessa eli miten lapsityöntekijät ovat olleet toteuttamassa em asioita.

Esimerkissä (15) oma työ ja oma rooli esimiehenä ja toimeenpanijana (*käyn keskustelua*) yhdistetään ensin tavoitteeseen (*miten em. asiat tulee ottaa huomioon*) ja sitten yhteen työyhteisön tekstilajiin, toimintakertomukseen. Intertekstuaalinen silta rakentuu omasta äänestä strategiaan ja sen yhteen tavoitteeseen siten, että työntekijä esittää tavan strategian toteuttamiselle omalla äänellään. Hän viittaa intertekstuaalisesti strategian suuntaviivaan yhtenä kokonaisuutena (*em. asiat*), joka tulee ottaa huomioon toiminnan paikallisessa suunnittelussa. Työntekijä ottaa tavoitteen omalle vastuulleen ja puhuu toimista yksikön 1. persoonassa (*käyn keskustelua, onnistumiseni tässä asiassa*). Työntekijän rooliin liittyy siten myös työn onnistumisen arviointi, ja hän tarkastelee omaa työtään arvioijan roolista.

Esimerkissä (16) työntekijä nostaa strategian esiin – hän viittaa suoraan strategiaan ja strategian tavoitteisiin.

(16) *Strategian suuntaviiva ja työntekijän vastaus:*

2. Mahdollistamme monimuotoisen seurakuntayhteyden

--

Tavoitteen toteuttaminen**Miten aiot toteuttaa tavoitteesi?**

Yksikköni strategian tarkistusneuvotteluissa muokkaamme yhdessä yksikön tavoitteet uuden strategian mukaisesti ja arvioimme samalla, mitä teemme ensin ja mitä sitten seuraavina vuosina. Käyn myös johtotiimissä ja kehityskeskusteluissa läpi strategian tavoitteiden toteutumista.

Esimerkissä (16) työntekijä ei vastaa kysymykseen tavoitteen toteuttamisesta suoraan, vaan käyttää ääntään oman roolinsa ja tehtävänsä ”esittelyyn” ja vahvistamiseen. Työntekijä tuo esiin oman roolinsa esimiehenä ja toimeenpanijana ja liittää samalla itsensä oman työyhteisönsä jäseneksi (*muokkaamme yhdessä, käyn myös johtotiimissä ja kehityskeskusteluissa läpi*). Tässä kontekstissa tämänkaltaisen esittelyn funktiona ei ole

niinkään oman työn esittely, koska esimies oletettavasti tietää melko hyvin alaisensa työtehtävät. Työntekijän vastaus on pikemminkin omaa roolia vahvistava: hän representoi omaa rooliaan ja osoittaa tietävänsä omat tehtävänsä – vastaus toimii vakuutteluna omien tehtävien hoitamisesta. Myös tässä esimerkissä työntekijä liittyy oman roolinsa intertekstuaalisesti työyhteisön teksteihin. Esimerkki (16) poikkeaa esimerkistä (15) siten, että esimerkissä (16) tavoitteen toteuttaminen ilmaistaan pikemminkin oman pienemmän työyhteisön äänellä monikon 1. persoonassa (*muokkaamme, arvioimme, teemme*), ei yksikön 1. persoonassa, kuten esimerkissä (15). Vaikka sekä strategian suunta- viivassa että työntekijän vastauksessa käytetään monikon 1. persoonaa, on kuitenkin selvää, että niissä viitataan kahteen erilaiseen ryhmään. Strategiassa puhutaan koko kirkon työyhteisössä ja esimerkissä omasta pienemmästä työyhteisöstä (*yksikköni*). Täten intertekstuaalisuus toteutuu tekstissä samoin kuin monissa muissakin esimerkeissä: osa strategiatekstistä siivilöityy työntekijän vastaukseen, mutta työntekijä muotoilee tavoitteen omalla äänellään. Hän ei toista sanasta sanaan tavoitetta, vaan muokkaa sen omalle pienemmälle työyhteisölleen sopivaksi tavoitteeksi.

Kummassakin esimerkissä (15) ja (16) työntekijät ilmentävät työntekijäidentiteettiinsä kuuluvia osia ja omia roolejaan ja vahvistavat näitä tuomalla esiin konkreettisia tekstejä, joihin heidän tehtävänsä liittyvät. Intertekstuaalinen silta kulkee omasta äänestä työyhteisön keskeisiin teksteihin. Oma rooli liittyy diskurssiyhteisössä käytettäviin tekstilajeihin. On mielenkiintoista, että näissä esimerkeissä tekstit otetaan annettuina kokonaisuuksina – ne ovat objekteja, joiden sisältöä ei näissä tapauksissa suoraan lainata. Koska tekstilajeihin viitataan kokonaisuuksina, ei esimerkeissä myöskään konkretisoida strategian sisältöä tai kritisoida sitä. Omat roolit liitetään täten intertekstuaalisuuden avulla koko strategiaan, mikä kertoo työntekijäidentiteetin laajuudesta. Strategia on vain yksi pieni osa työtehtäviä ja niiden kautta omaa työntekijäidentiteettiä ja siksi työntekijä ei liitä omaan identiteettiinsä esimerkiksi strategian toimeenpanemiseen liittyviä konkreettisia yksittäisiä työtehtäviä vaan pikemminkin strategian toimeenpanemisen kokonaisuudessaan.

Esimerkissä (17) työntekijä tuo esiin oman roolinsa esimiehenä: hän ottaa vastuun omista alaisistaan liittämällä omaan tavoitteeseensa huolehtimisen.

(17) *Strategian suuntaviiva ja työntekijän vastaus:*

1. Sitoudumme tukemaan uskon syntymistä ja siinä kasvamista

Seurakuntien lapsityön toteuttama kaste- ja ehtoolliskasvatus tähtää uskon syntymiseen ja siinä kasvamiseen.

Huolehdin

- 1) oman hengellisen elämän hoidosta.
- 2) siitä, että lapsityöntekijöiden hengellistä elämää ruokitaan myös työaikana.
- 3) erityisesti nuorista työntekijöistä, joiden koulutus ja/ tai työkokemus ei ole antanut tietoja eikä kokemusta kristillisestä uskosta eikä kastekasvatuksen toteuttamisesta lasten parissa.

Työntekijä määrittelee esimerkissä omaa rooliaan suhteessa alaisiinsa. Hän katsoo, että strategista suuntaviivaa toteutetaan lapsityöntekijöiden työssä ja siksi hänen on esimiehenä huolehdittava lapsityöntekijöiden *hengellisestä elämästä*. Tässäkin esimerkissä työntekijäidentiteettiä liitetään laaja tehtävä, omien alaisten hengellisestä elämästä huolehtiminen, mutta toisin kuin esimerkeissä (15) ja (16), esimerkissä (17) työntekijä liittyy oman roolinsa konkreettiseen työtehtävään, ei tiettyihin tekstilajeihin. Toimijuus esimiehenä on erilaista ja täten myös intertekstuaalinen silta rakentuu omasta roolista laajempaan uskonnolliseen diskurssiin, jonka yhtenä teemana työntekijä nostaa esiin *hengellisestä elämästä huolehtimisen*. Esimerkissä (17) tulevat esiin myös muut identiteetin puolet, oman työn arvostaminen ja usko osana koko identiteettiä, joita käsittelem seuraavissa luvuissa.

Esimerkissä (17) työntekijä toistaa strategian suuntaviivan sanoja (*uskon syntymistä ja siinä kasvamista*) ja tuo esiin, miten tavoite on keskeinen omassa työyhteisössä mainitsemalla keskeisiä työn osa-alueita (*seurakuntien lapsityön toteuttama kaste- ja ehtoolliskasvatus tähtää uskon syntymiseen ja siinä kasvamiseen*). Hän konkretisoi strategian suuntaviivan toteuttamista omassa työssään ja esittää samalla tärkeän kiinnostuksen omalle esimiesroolinsa kuvailulle. Työntekijä täten äänellään samanaikaisesti sekä tuo esiin omaa rooliaan että vastaa kysymykseen konkretisoimalla tavoitetta juuri oman työyhteisönsä työtehtävien kautta.

Esimerkissä (18) työntekijä liittyy omaan roolinsa esimiehenä alaisten *empaattisen kohtaamisen ja kuulemisen*.

(18) *Strategian suuntaviiva ja työntekijän vastaus:*

1. Sitoudumme tukemaan uskon syntymistä ja siinä kasvamista

--

Tavoitteen toteuttaminen

Miten aiot toteuttaa tavoitteesi?

--

lastenohjaajien empaattinen kohtaaminen ja kuuleminen sekä hyvän työskentelyn takaaminen yksilöt huomioiden

Myös esimerkissä (18) työntekijä määrittää omaa rooliaan esimiehenä suhteessa alaisiinsa, kuten myös muissa tämän luvun esimerkeissä, mutta hän liittyy rooliinsa myös tunnepuolen ja näkee itsensä vastuullisena siitä, että työskentelyolosuhteet ovat hyvät. Hän ei pelkästään kerro, mitä hänen työtehtäviinsä kuuluu, vaan hän täsmentää kuvailevilla sanoilla (*empaattinen, hyvän*) kysymystä siitä, miten hän hoitaa työtehtäviään. Työntekijä kuvailee omia työtehtäviään yksityiskohtaisemmin kuin esimerkissä (17) ja myös arvottaa erilaisia tapoja hoitaa työtehtäviä, vaikkei täsmennäkään, mitä *hyvä työskentely* tarkoittaa tai miten hän pystyy esimiehenä takaamaan tämän. Vaikka työntekijä määrittää työtehtäviään melko tarkasti, voidaan kuitenkin katsoa, että intertekstuaalinen silta rakentuu laajempaan työelämän diskurssiin. Työntekijä ei tuo vastauksessaan esiin uskonnollista diskurssia, vaan nostaa esiin asioita, jotka voidaan katsoa kuuluvan työelämään ja esimies-rooliin (*hyvän työskentelyn takaaminen*) sekä ylipäätään läheisten ihmisten kohtaamiseen (*empaattinen kohtaaminen*). Uskonnollinen diskurssi tulee esiin vain kysymyksessä, yhdessä strategisessa suuntaviivassa, johon työntekijä äänellään liittyy roolinsa.

Toisaalta strategia on kuitenkin läsnä myös esimerkeissä (17) ja (18), sillä esimerkit voidaan laskea luvun 3.2 tapauksiin, joissa työntekijä konkretisoi äänellään strategiatekstiä, mutta kun vaihdetaan näkökulmaa identiteetin tarkasteluun, niin huomataan, että identiteetti liitetään laajempiin diskursseihin. Vaikka esimerkissä konkretisoidaankin strategian tavoitetta, eivät työntekijän vastauksessa esittämät roolit ja työtehtävät liity pelkästään strategiaan, vaan ne ovat osa isompaa kokonaisuutta, työntekijän toimenkuvaa. Näissä esimerkeissä työntekijä ensisijaisesti liittyy strategiaan omia roolejaan ja työtehtäviään ja vasta toissijaisesti vastaa strategian pohjalta siihen, millä erilaisilla toimenpiteillä hän voi osallistua strategian toimeenpanoon.

Solin (2001: 36) määrittelee genret konkreettisemmiksi ja selvärajaisemmiksi kuin diskurssit. Genret ovat objekteja, joita käytetään ja tietoisesti kehitetään erilaisissa diskursiivisissa yhteyksissä. Edellä esitetyissä esimerkeissä (15) ja (16) genrejen objektimaisuus näkyy konkreettisesti kielen tasolla. Työntekijät viittaavat intertekstuaalisesti suoraan kokonaisuuteen teksteihin ja näkevät itsensä erilaisissa toimija-rooleissa: tekstilajit ovat objekteja, joita muokataan ja joihin tukeudutaan työyhteisössä. Esimerkiksi strategiasta puhutaan objektina, johon liitetään strategian toimeenpanemiseen liittyviä tehtäviä.

Diskurssit eivät puolestaan näy yhtä konkreettisesti ja objektimaisesti (esimerkit 17 ja 18), vaan ne tulevat esiin epäsuoremmin esimerkiksi sanaston ja erilaisten teemojen kautta. Esimerkit eroavat toisistaan siinä, millä abstraktius-tasolla työntekijä määrittelee omaa työtään. Vastauksen abstraktius-taso on myös kytköksissä diskurssiin, sillä kun työntekijät yhdistävät oman roolinsa hengellisiin ja abstrakteihin teemoihin, he myös liittävät oman työntekijäidentiteettinsä laajempaan hengelliseen ja uskonnolliseen diskurssiin.

4.2 Työntekijä työnsä asiantuntijana

Tässä luvussa tarkastelen aineiston tapauksia, joissa työntekijä arvottaa omaa työtään ja määrittelee itsensä työnsä asiantuntijaksi. Nämä tapaukset poikkeavat edellisen luvun erilaisista rooleista siinä, että arvottaminen koskee työntekijäidentiteettiä kokonaisuudessaan, ei vain työntekijäidentiteetin yhtä roolia. Lisäksi vastauksissa painottuu arvioiminen, ei pelkkä omien erilaisten roolien kuvailu.

Esimerkissä (19) työntekijä tuo esiin omaa osaamistaan lomakkeen avoin keskustelu -kohdassa. Arviointi koskee koko työntekijäidentiteettiä ja omaa työpanosta työyhteisössä.

(19) *Avoin keskustelu:*

--

Ja vaikka kuullostaisi kehumiselta: minulla on myös niin paljon erilaisia tehtäviä, että jos minä sairastun pitkäksi aikaa, kuka yksittäinen pystyy

tekemään sen kaiken? Minulla on takana pitkä ura ja teen monta asiaa ruutiinilla ja luonteenikin on joustava muutoksille lennosta. En myöskään stressaa paljoa. Olen yrittänyt tehdä töitäni näkyviksi, mutta on paljon mitä ei edes osaa kirjoittaa, koska ne ovat sisäänrakennettuja henkilökohtaisia ominaisuuksia (lastenohjaajien työpaikkojen logistinen muisti, joka auttaa nopeitten ratkaisujen tekemistä esim)

Olipa kehupaikka, huh!!!

Esimerkissä (19) työntekijä näkee monet taitonsa jo *sisäänrakennettuina henkilökohtaisina ominaisuuksina* ja hän myös mainitsee *pitkän uran*. Vastauksessa ei muodostu suoranaista intertekstuaalista siltaa strategiaan, vaan vastaus on suhteessa työyhteisöön ja sen toimintaan kokonaisuudessaan. Työntekijä arvottaa oman työpanoksensa tärkeäksi suhteessa työyhteisöön. Työntekijä kommentoi oman työnsä positiivista arvottamista sekä vastauksen alussa että lopussa: *ja vaikka kuulostaisi kehumiselta, olipa kehupaikka*. Kommentit toimivat ikään kuin itsensä kehumisen perusteluna: ne saattavat viestittää siitä, että työntekijä katsoo kehuskelun olevan tässä kontekstissa jotenkin epäsoviva tai liiallista ja siksi hän tuo esiin tiedostavansa vastauksessa olevan kehuskelun. Toisaalta työntekijä saattaa myös kokea kehityskeskustelun sopivaksi kontekstiksi tuoda omaa osaamistaan esille, mutta koska itsensä kehumista ei yleisesti ottaen pidetä sopivana, hän voi katsoa, että kehumista on erikseen perusteltava.

Esimerkissä (20) työntekijä arvottaa oman työpanoksensa keskeiseksi työyhteisössä meneillään olevassa muutosprosessissa.

(20) *Strategia:*

Strategia näyttää meille suunnan tulevaisuuteen. Vaikka tuleva on korkeammassa käsissä, meistä työntekijöistä, Sinusta ja minusta sekä muista vastuunkantajista riippuu paljon se, miltä kirkko näyttää kotikaupungissamme v. 2015.

Työntekijän oma tavoite:

Tavoite 5

--

Tavoitteen toteutuminen

Miten aiot toteuttaa tavoitteesi?

Käyn avointa keskustelua kaikkien tahojen kanssa (kollegat, alaiset, luottamushenkilöt) ja annan tietoni + kokemukseni käyttöön, jotta lopputulos muutoksen keskellä olisi paras mahdollinen.

Esimerkissä (20) työntekijä näkee omat tietonsa ja kokemuksensa keskeisessä roolissa muutosprosessin onnistumisessa (*jotta lopputulos muutoksen keskellä olisi paras mahdollinen*). Äänellään työntekijä siis yhdistää vastauksessaan intertekstuaalisen sillan avulla strategian muutos-teeman ja oman työnsä arvottamisen. Strategiassa puhutaan siitä, miten *strategia näyttää suunnan tulevaisuuteen* ja miten *työntekijöistä riippuu paljon se, miltä kirkko näyttää kotikaupungissamme v. 2015*. Työntekijä arvottaa itsensä tärkeäksi asiantuntijaksi ja arvottaminen tapahtuu suhteessa muutoksiin, joihin strategialla tähdätään.

Esimerkeissä (19) ja (20) työntekijät arvottavat omaa osaamistaan ja suhteuttavat sitä työyhteisön teksteihin. Työntekijät tuovat esiin oman työnsä ja siitä suoriutumisen positiivisessa valossa ja korostavat omaa rooliaan työnsä asiantuntijoina. Kummassakaan esimerkissä ei suorasanaisesti tuoda esiin strategiaa tai esimerkiksi uskonnollista diskurssia, vaan intertekstuaalinen silta rakentuu teemojen kautta. Yhteys identiteetin ja tekstien/diskurssien välillä ei ole suora, vaan se tulee ilmi välillisesti. Tämän luvun esimerkeissä ei myöskään suoranaisesti konkretisoida strategiaa tai viitata siihen tekstilajina, vaan strategiaa toimii yhtenä keskeisenä tekstinä taustalla ja intertekstuaalinen silta on täten myös monisyisempi.

Tämän alaluvun esimerkeissä tulee esiin hyvin se, miten työntekijällä itsellään on myös valtaa liittää strategiaan ja kehityskeskustelulomakkeeseen sellaisia asioita, joita ei varsinaisesti ole strategiassa kysytty. Avoin keskustelu ja työntekijän oma tavoite -kohdat mahdollistavat työntekijän äänelle enemmän omaa tilaa. Ne antavat mahdollisuuden liittää uusia asioita ja teemoja, mutta myös esimerkiksi laajempia uskonnollisia diskursseja tekstiin. Työntekijä tuo vastauksissaan omaa identiteettiään esiin erilaisin tavoin ja näin hän samalla liittää strategiatekstiin ja uskonnolliseen diskurssiin sellaisia asioita, jotka hän on itse valinnut. Vaikka kyse on tässä tapauksessa yksittäisistä maininnoista, voidaan miettiä, miten tällaiset valinnat toistuessaan vaikuttavat koko työyhteisön puheta-poihin, rooli-odotuksiin, oman työn arvioimiseen ja näiden kautta työyhteisön teksteihin ja edelleen laajempiin diskursseihin.

4.3 Usko osana omaa identiteettiä

Aineistossa toistuvat tapaukset, joissa usko nähdään osana omaa identiteettiä. Uskosta ei puhuta ainoastaan työhön liittyvänä asiana, vaan yhtenä osana koko omaa identiteettiä. Identiteettiä peilataan suhteessa omaan työhön ja työyhteisöön, mutta työtä ja uskoa ei nähdä muusta elämästä irrallisina asioina. Strategian arvoissa mainitaan totuudellisuus ja sen yhtenä alakohtana tavoite *uskomme ja elämme niin kuin opetamme* (ks. esimerkki 21). Vaikka strategiassa ei muuten viitatakaan työntekijän työn ulkopuoliseen elämään ja hengellisyyteen, niin usko osana omaa identiteettiä toistuu monissa vastauksissa ja se nähdään myös jonkinlaisena edellytyksenä työlle.

Esimerkissä (21) työntekijä näkee työnantajan esittämän strategisen tavoitteen henkilökohtaisesti.

(21) *Strategia:*

Totuudellisuus

- puhumme rohkeasti Jumalasta
- uskomme ja elämme niin kuin opetamme
- pidämme kirkon toiminnan avoimena ja hallinnon läpinäkyvänä

Strategian suuntaviiva ja työntekijän vastaus:

1. Sitoudumme tukemaan uskon syntymistä ja siinä kasvamista

Pyrin toimimaan niin, että sana ja sakramentit ovat läsnä sekä arjen että pyhän toiminnassa.

- a) omassa elämässä
- b) lastenohjaajien työn tukemisessa ja kehittämisessä.
- c) seurakuntalaisten kohtaamisessa

Tavoitteen toteuttaminen

Miten aiot toteuttaa tavoitteesi?

oman spiritualiteetin hoito erilaisin keinoin

Esimerkissä (21) työntekijä liittyy strategisen tavoitteen omaan elämäänsä ja näkee, ettei työnantajan esittämä tavoite koske vain työtä, vaan myös arkea ja muuta elämää. (*pyrin toimimaan niin, että sana ja sakramentit ovat läsnä sekä arjen että pyhän toiminnassa omassa elämässä*). Työntekijä käyttää uskonnollista kieltä (*sana ja sakramentit*) määritellensä tavoitetta. Oma identiteetti ja siihen kuuluva työntekijäidentiteetti liittyvät

kiinteästi toisiinsa ja oma elämä rinnastetaan työtehtävien kanssa yhtä tärkeänä osana tavoitteen toteuttamista. Työntekijä myös näkee, että tavoitteen toteuttamisessa hänen on hoidettava omaa *spiritualiteettiaan* erilaisin keinoin. Strategian yhteen arvoon, totuudellisuuteen, kuuluu tavoite ”uskomme ja elämme niin kuin opetamme”. On mahdotonta arvioida, viittaako työntekijä vastauksensa muotoilussa juuri tähän arvoon vai liittääkö hän siihen omaan identiteettiinsä kuuluvia asioita. Toisin sanoen on vaikea arvioida, kuuluuko vastauksessa enemmän työntekijän oma ääni vai työyhteisön strategiateksti ja uskonnolliset diskurssit. Olennaista kuitenkin on, että kaikissa näissä vastaukseen liittyvissä tekijöissä, usko nähdään keskeiseksi osaksi kirkon työntekijän elämää.

Esimerkin (21) intertekstuaalisen sillan strategiatekstiin voi nähdä kahtalaisesti. Toisaalta työntekijä konkretisoi tavoitetta (ks. luku 3.2), ja työntekijä vastaa kysymykseen, miten suuntaviivan tavoite näkyy omassa työssä. Näin työntekijä liittyy oman identiteettinsä ja uskonsuhteensa strategiaan, vaikka strategiassa puhutaankin uskosta pääasiassa vain työyhteisön ja sen jäsenten työtehtävien kannalta. Toisaalta voidaan katsoa, että identiteetti on kuitenkin melko laaja käsite ja voidaan nähdä, että työntekijä liittyy itsensä pikemminkin uskonnolliseen diskurssiin ja tämän myötä myös uskonnolliseen yhteisöön. Tällöin voidaan katsoa, että usko osana omaa identiteettiä liittyy laajaan uskonnolliseen yhteisöön, ei pelkästään omaan työyhteisöön.

Esimerkissä (22) uskon kokeminen osaksi identiteettiä ja omasta uskonsuhteesta huolehtiminen tulee esiin suorasanaisesti.

(22) *Strategian suuntaviiva ja työntekijän vastaus:*

1. Sitoudumme tukemaan uskon syntymistä ja siinä kasvamista

Henkilökohtaisesti huolehdin omasta hengellisestä elämästä niin työssä kuin kotona.

Esimerkissä (22) työntekijä näkee strategiatekstin tavoitteen oman henkilökohtaisen uskonsuhteensa kautta ja ilmaisee tavoitteen vahvasti omalla äänellään. Silta yksilön äänestä strategiatekstiin muotoutuu niin, että työntekijä näkee oman henkilökohtaisen uskonnollisen toimintansa olevan yksi edellytys ja tärkeä osa yhteisön tavoitteen toteuttamisessa. Intertekstuaalinen silta muodostuu laajan ja yhteisöllisen tavoitteen ja oman

henkilökohtaisen toiminnan välille. Esimerkissä oma uskonsuhde nähdään jo olemassa olevana asiana, josta on huolehdittava ja jota täytyy hoitaa ja vaalia erilaisin keinoin (*huolehdiin omasta hengellisestä elämästä niin työssä kuin kotona*). Usko osana omaa identiteettiä koetaan asiana, jota täytyy vaalia oman työn ja erityisesti siihen liittyvän tehtävän (uskon syntyminen ja siinä kasvamisen tukeminen) vuoksi. Strategian tavoite on yhteisöllinen, siinä tavoite ilmaistaan monikon 1. persoonassa, mutta työntekijä ilmaisee tavoitteen painokkaasti juuri omana tavoitteenaan yksikön 1. persoonassa, tarkentaen vielä, miten hän *henkilökohtaisesti* huolehtii tavoitteen toteuttamisesta.

Esimerkissä (23) työntekijä liittyy omaan työssäjaksamiseensa hengellisyyden sekä katsoo tavoitteeseen lähimmäisenä elämisen.

(23) *Strategian suuntaviiva ja työntekijän vastaus:*

1. Sitoudumme tukemaan uskon syntymistä ja siinä kasvamista

--

Toteutus:

1. Yritän tsemputa etten itse jäisi taipaleelle. En jättäisi yhteistä jumalanpalvelusta enkä uupuisi taistelussa käytännön esteiden poistamisessa lapsilähtöisyyden mahdollistamisessa.

--

3. Pysin elämään lähimmäisenä, joka ei itse olisi uskon syntymisen esteenä kenellekään.

Usko osana omaa identiteettiä tulee esimerkissä (23) esiin hieman eri tavalla kuin edellisissä esimerkeissä. Työntekijä ei tuo suoraan esiin uskon liittymistä työn ulkopuoliseen elämään, vaan esittää asian koko elämänsä liittyvän roolin, lähimmäisyyden, kautta (*pyrin elämään lähimmäisenä*). Mainitsemalla lähimmäisyyden työntekijä käyttää uskonnolliseen kieleen kuuluvaa keskeistä sanastoa ja liittyy itsensä laajoihin uskonnollisiin diskursseihin. Hän myös liittyy aktiivisen jumalanpalveluksissa käymisen omaan identiteettiinsä ja toimimiseen omassa työssä (*en jättäisi yhteistä jumalanpalvelusta*). Työntekijä rakentaa myös tässä esimerkissä omaa identiteettiään suhteessa laajaan ja yhteisölliseen strategian suuntaviivaan siten, että hän konkretisoi tavoitetta tuomalla esiin oman henkilökohtaisen roolinsa lähimmäisenä. Työntekijä myös käyttää uskonnollista kieltä tuodessaan esiin uskon osana identiteettiään. Hän puhuu *taipaleelle jäämisestä*, mikä on lainaus Raamatun uuden testamentin heprealaiskirjeiden neljännen luvun

ensimmäisestä jakeesta. (*Olkaamme siis varuillamme. Jumalan lupaus, että pääsemme hänen lepopaikkaansa, on vielä täyttymättä, eikä yksikään teistä saa jäädä taipaleelle.*)

Esimerkeissä (21) ja (22) työntekijä tuo uskon osana omaa identiteettiä esiin pelkän toiminnan kautta, mutta esimerkissä (23) työntekijä liittyy tavoitteen toteuttamiseen myös yhden roolinsa. Intertekstuaalinen silta muodostuu myös tässä keskeisen teeman, uskon, kautta. Työntekijä tuo äänellään esiin identiteettiinsä liittyviä asioita (usko, lähimmäisyys) ja liittyy ne intertekstuaalisesti strategian tavoitteeseen, jota hän samalla myös konkretisoi. Työntekijä liittyy strategian tavoitteen toteuttamiseen oman henkilökohtaisen roolinsa lähimmäisenä, vaikka itse strategiassa ei näin laajoista rooleista puhutakaan.

Tämän alaluvun esimerkeissä työntekijä yhdistää omalla äänellään uskon osaksi koko identiteettiään ja näkee tämän puolen identiteetistään olevan keskeinen asia tavoitteen toteuttamisessa. Työntekijä yhdistää äänensä avulla oman identiteettiinsä ja siihen liittyvän henkilökohtaisen elämänsä intertekstuaalisesti strategiatekstin laajaan ja abstraktiin tavoitteeseen. Toisaalta kaikissa esimerkeissä näkyy myös uskon liittyminen laajempaan uskonnolliseen diskurssiin, ei pelkästään strategiakontekstiin. Kaikissa esimerkeissä oma uskonsuhde tuodaan esiin juuri strategian ensimmäisen suuntaviivan kohdalla (*Sitoudumme tukeemaan uskon syntymistä ja siinä kasvamista*). Tämä voidaan tulkita merkiksi siitä, että työntekijät kokevat oman uskonsa keskeisenä voimavarana ja taustatekijänä työtehtävässä, jossa vaikutetaan muiden ihmisten uskon syntymiseen ja siinä kasvamiseen.

Edellisissä esimerkeissä ilmenevät myös luvussa 3.2 käsittelemäni asiat, tavoitteiden konkretisoiminen ja muuntaminen omaan työhön sopiviksi. Toisaalta tämän alaluvun esimerkeissä myös laajennetaan tavoitetta ja liitetään se omaan henkilökohtaiseen uskonsuhteeseen, vaikka strategiassa puhutaankin tavoitteista pääosin työntekemiseen ja työntekijän erilaisiin rooleihin liittyen.

4.4 Yhteenveto

Kielellisesti työntekijä ilmentää identiteettiään samoin kielellisin keinoin kuin hän käyttää omaa ääntään (ks. luku 3). Verrattuna edelliseen lukuun, tämän luvun esimerkeissä korostuu erityisesti yksikön 1. persoonan käyttö, sillä identiteetti on osa minuutta. Koska tässä luvussa päähuomio kiinnittyy työntekijään yksilönä, työyhteisö ja siihen liittyvät tekstit ovat vain identiteettiin liittyviä asioita, eivät sen suurin osa ja siksi monikon 1. persoonaa ilmenee tämän luvun esimerkeissä vain vähän. Intertekstuaalisuuden avulla työntekijä liittyy identiteettiinsä asioita, jotka hän katsoo itsensä ulkopuolisessa maailmassa olevan jollain tapaa omaa identiteettiään lähellä.

Intersubjektiivisuuden käsite kuvaa luvun 4 esimerkkejä osuvasti. Intertekstuaalisten siltojen avulla työntekijä liittyy omaan työhönsä tekstejä ja erilaisia merkityksiä, jotka osittain ovat työyhteisön yhteisiä, osittain yksilön itsensä itselleen ottamia ja muokkamia. Tekstit ja merkitykset rakentuvat yksilön ja yhteisön vuoropuhelussa. Työntekijä käyttää intertekstuaalisuutta keinona oman intersubjektiivisuutensa rakentamiseen. Eittekstuaalisen maailman asiat (identiteetti, intersubjektiivisuus, diskurssi yhteisö) konkretisoidaan tekstissä ja tekstin keinoin yksilö rakentaa ja sanallistaa näitä asioita. Työntekijä rakentaa myös omaa identiteettiään suhteessa työyhteisöönsä ja liittyy siihen asioita, joita työnantaja ei ole työntekijään liittänyt.

Koska identiteetti on laaja käsite, voi monissa tämän luvun esimerkeissä huomata, että työntekijä pikemminkin liittyy strategiaan omia erilaisia roolejaan, työtehtäviään ja oman identiteettinsä osia kuin että hän lähtisi vastaamaan kysymyksiin strategian ja sen suuntaviivojen pohjalta. Ei voida sanoa, että työntekijän identiteetti olisi jotenkin kiinteästi sidoksissa yhteen strategiatekstiin. Yksi yhteisön tekstilaji voi olla keskeinen keino hahmottaa omia työtehtäviään ja suunnitella tulevaisuutta, mutta identiteetin näkökulmasta strategiateksti ei ole erityisen merkittävä asia. Uskonnolliset diskurssit ja henkisyys puolestaan ovat laajempia asioita ja tämän vuoksi työntekijät rakentavat intertekstuaalisia siltoja usein pikemminkin laajempiin diskursseihin kuin yksittäiseen tekstiin. Identiteetti liittyy ensisijaisesti laajempiin yhteyksiin ja siksi on luontevaa, että työntekijät tuovat vastauksissaan esiin itselleen läheisiä asioita, jotka ilmentävät samal-

la myös identiteettiä. Kun työntekijä on miettinyt vastauksia strategian suuntaviivoihin ja niiden toteuttamiseen, hän on joutunut miettimään omia työtehtäviään ja itseään työntekijänä. Näin vastaukset eivät muodostu ainoastaan siitä, miten työntekijä voisi tavoitteita toteuttaa työssään vaan myös siitä, mitä tavoitteita työntekijällä on jo ennestään ollut ja millaisena hän kokee oman työntekijäidentiteettinsä.

5 TULOKSET JA PÄÄTELMÄT

Tämän pro gradu -tutkielman avulla on saatu lisää tietoa intertekstuaalisuuden luonteesta. Intertekstuaalisuus näyttäytyy moniulotteisena kielellisenä ilmiönä yksilön äänen ja yhteisön tekstien ja diskurssien välisessä vuoropuhelussa. Intertekstuaalisuus ei ole pelkkää toisten tekstien lainaamista, vaan se ilmenee tekstin eri tasoilla erilaisiin ääniin sekoittuneena ja tekstien perustavanlaatuisena ilmiönä, ja siksi sitä ei ole aina helppo huomata. Tässä tutkielmassa olen pyrkinyt tuomaan esiin näitä usein näkymättömiä sidoksia tekstien ja diskurssien välillä.

Analyysilukujen tuloksien perusteella voidaan sanoa intertekstuaalisuuden olevan yksi keino, jolla yksilö lainaa teemoja, sanoja, arvoja ja yksittäisiä kielellisiä ilmauksia työyhteisön teksteistä, mutta myös laajemmista diskursseista. Yksilön äänen ja yhteisön tekstin intertekstuaalinen suhde voi rakentua eri tavoin. Yksilö voi konkretisoida, toistaa tai kritisoida yhteisön tekstejä. Intertekstuaalisuus on myös väline, jolla yksilö voi ilmentää omaa intersubjektiivisuuttaan ja liittyy omaan identiteettiinsä erilaisia asioita. Identiteettiinsä erilaisia puolia yksilö yhdistää työyhteisön teksteihin ja diskursseihin äänensä avulla.

Yksilö muodostaa omalla äänellään intertekstuaalisuuden avulla tekstin, jonka voi nähdä olevan yksilön ja yhteisön, äänen ja diskurssin välissä – kummankin painopisteen risteydessä. Yksilö ottaa aineksia diskurssista, mutta ei pelkästään toista niitä vaan yhdistää niihin jotain omaa ja muokkaa diskurssin tarjoamia aineksia eteenpäin. Yksilön kirjoittaman tekstin voi myös nähdä vuoropuhelun aloituksena, sillä yksilöiden äänet ovat osa diskursseja ja ne myös muokkaavat diskursseja ja synnyttävät uusia.

Intertekstuaalisuus muodostaa erilaisia siltoja ääripäiden välille: yhteys voi olla suora, ristiriitainen ja viedä tasolta toiselle, abstraktista konkreettiseen. Merkitykset, teemat ja tapa määritellä asioita siivilöityvät tekstistä toiseen ja äänestä toiseen. Intertekstuaalisuudella on rooli keinona ja työvälineenä ääripäiden välillä. Se ei ole ainoastaan yksinkertainen suoran lainaamisen keino, vaan siihen liittyvät monien eri tasojen repertuaarit, jotka ulottavat laajoista diskursseista aina yksittäisiin kielenpiirteisiin. Näitä erilaisia

resursseja yksilö käyttää teksteissään hyväksi joko tietoisesti tai tiedostamattaan.

Erityisesti luvussa 3 tulee mielenkiintoisesti esiin erilaiset tavat esittää jokin asia vanhana tietona, josta sitten työntekijä voi sanoa jotain uutta. Tämä teema-reema-rakenne on yksi keino, jolla on paljon merkitystä sen suhteen, mitä asioita yleensä nostetaan keskustelun aiheeksi ja mitä niistä sanotaan. Yksilö voi tällaisella esittämisen tavalla vahvistaa joitakin asioita, mutta hän voi myös nostaa joitain asioita uudestaan keskusteluun kohteeksi ja esittää kritiikkiä.

Prince (1992: 309) on tarkastellut uuden ja vanhan informaation esittämisen tapoja diskurssianalyysin keinoin. Hän jakaa informaation uuteen ja vanhaan diskurssissa (discourse-new, discourse-old) sekä uuteen ja vanhaan kuulijan näkökulmasta (hearer-new, hearer-old). Tutkimusaineistossani on melko selvää, että strategian sisältö on sekä työntekijälle että hänen esimiehelleen tuttu, joten siksi onkin mielenkiintoista tarkastella sitä, mitkä asiat työntekijä katsoo vanhaksi tiedoksi ja mitä uutta hän sanoo tästä vanhasta tiedosta. On melko vaikeaa arvioida, mitkä strategian sisällöt ovat diskurssissa uusia ja mitkä vanhoja, mutta uskonnollisuuden ja hengellisyyden kokonaisuudessaan voidaan katsoa olevan uskonnollisen diskurssin pohja. Strategia ja siihen liittyvä käsitteistä (strategiset suuntaviivat, strategian toimeenpano) liittyvät erilaisiin taloudellisiin diskursseihin ja ovat pikemminkin tyypillisiä erilaisille yritysorganisaatioille kuin kirkkoorganisaatioille.

Luvun 3 esimerkeissä tulevat esiin myös erilaiset tavat vastaanottaa työnantajan esittämiä asioita. Olen luokitellut nämä tavat kolmeen ryhmään: työnantajan esittämien asioiden vahvistaminen, eteenpäin muokkaaminen hyväksyvästi konkretisoiden ja eteenpäin muokkaaminen kritisoiden. Näillä tavoilla työntekijä on omalta osaltaan rakentamassa myös tulevia tekstejä ja osallistuu vuoropuheluun, joissa myös yksilön äänellä on voimaa. Intertekstuaalisuuden avulla työntekijä ja työnantaja kohtaavat teksteissä ja kriittisen tekstintutkijan näkökulmasta voisi todeta, että äänet myös kamppailevat vallastaan uudelleen määritellä ja muokata eteenpäin työnantajan esittämiä ajatuksia. Kaksisuuntainen liike työntekijän ja työnantajan välillä tuottaa myös uutta ja nähdäkseni tuolla liikkeellä on mahdollisuus myös vaikuttaa sekä työntekijän ääneen että työnantajan dis-

kursseihin.

Näen intertekstuaalisuuden keskeisenä keinona yhdistää erilaisia tekstejä ja diskursseja. Intertekstuaalisuus voi toteutua teksteissä monin eri tavoin, mutta keskeistä on yhdistävien tekijöiden samankaltaisuus ja erilaisuus. Intertekstuaalisuus on harvemmin suoraa avointa viittausta toisiin teksteihin, vaan useammin se ilmenee erilaisten asioiden, äänenpainojen suodattumisena ja siivilöitymisenä toisiin teksteihin. Tässä prosessissa siirtyneet piirteet eivät koskaan siirry ”puhtaina” toiseen tekstiin, vaan ne värittyvät ja muotoutuvat aina kulloisenkin puhujan ääneen. Toisaalta ne eivät myöskään kokonaan hävitä alkuperäänsä ja kantavat monia merkityksiä mukanaan.

Luvun 4 esimerkeissä yksilö määrittelee identiteettiään ja siihen kuuluvia rooleja ja samalla liittää itsensä erilaisiin teksteihin, tekstilajeihin, diskursseihin ja diskurssiyhteisöihin. Nämä erilaiset intertekstuaaliset suhteet määrittävät myös sitä, millaisia asioita yksilö liittää omaan identiteettiinsä. Vuorovaikutuksellisuus näkyy myös yksilön identiteetin ja diskurssiyhteisön välisessä suhteessa. Diskurssiyhteisö, tässä tapauksessa yksi kirkko-organisaatio, voi esimerkiksi strategiatekstissä tarjota erilaisia rooleja, joihin se olettaa työntekijän toimenkuvan liittyvän, mutta työntekijä voi oman äänensä kautta liittää identiteettiinsä myös muita rooleja tai esimerkiksi liittää uskon osaksi koko identiteettiään, vaikkei työnantaja ole tällaista vaatimusta viestittänytkään.

Työntekijä ilmaisee itseään omalla äänellään kummankin analyysiluvun esimerkeissä. Näkökulmani on luvussa 4 keskittynyt kuitenkin enemmän juuri siihen, miten työntekijä omalla äänellään tuo esiin identiteettiään ja sen erilaisia puolia. Ääni on yksilön puhuntaa tai kirjoitusta ja intertekstuaalisuuden avulla yksilö puolestaan liittää äänensä ja identiteettinsä erilaisiin teksteihin ja diskursseihin ja siten myös erilaisiin teemoihin ja merkityksiin, jotka näkyvät eri tavoin teksteissä ja diskursseissa.

Kaksisuuntaisen vuorovaikutuksen prosessi kuvaa monia analyysissä esittelemiäni tapauksia ja myös intertekstuaalisuuden toimintaa kokonaisuudessaan. Analyysissä olen tarkastellut limittäin näitä mikro- ja makrotason ilmiöitä, joihin oma näkökulmani on lähtenyt intertekstuaalisuuden käsitteestä. Analyysissä tulee keskeisesti esiin juuri ryhmän

jäsenen ja ryhmän välinen vuorovaikutteinen prosessi. Myös yksilön toimien ja laajempien prosessien välinen vuorovaikutus näkyy tässä työssä keskeisesti. Katson, että työntekijät omilla toimillaan, vastaamalla työnantajan esittämiin kysymyksiin, ovat rakentamassa vuoropuhelua, jossa keskeisenä osana on laaja, koko yhteisöön vaikuttava prosessi, strategian toimeenpano. Vastauksissaan työntekijät myös liittävät itsensä eri konteksteihin, joista osa on pienempiä ja osa laajempia. Kaikki erilaiset kontekstit kuitenkin liittyvät suurempaan sosiaaliseen rakenteeseen, tässä tapauksessa kirkon työyhteisöön ja uskonnollisiin diskursseihin. Myös henkilökohtaisten ja sosiaalisten kognitioiden välinen vuorovaikutus näkyy aineistossani mielenkiintoisesti, sillä juuri se on yksi kehityskeskustelulomakkeen funktioista. Työntekijän on liitettävä omat kognitionsa yhteisön sosiaalisiin kognitioihin liittämällä vastauksensa kysymykseen. Hän ei voi ainakaan tekstissä ohittaa työnantajan tarjoamia käsityksiä strategisista tavoitteista, jotka on jo työyhteisössä yhteisesti sovittu.

Mikro- ja makrotason välisellä vuorovaikutuksella on yhteys myös valtaan. Kenellä on yhteisössä valta päättää asioista ja ohjata muita yhteisön jäseniä? Tämän tutkielman aineistossa valta näkyy työnantajan valtana luoda kehityskeskustelulomakkeen rakenne ja ohjata näin myös työntekijöiden vastauksia lomakkeen kysymyksiin.

Kun tarkastellaan kehityskeskustelulomaketta intertekstuaalisuuden ja hegemonian suhteen näkökulmasta, ilmenee siinä monia mielenkiintoisia piirteitä. Intertekstuaalisuuden käsite yhdistyy tekstien tuottavuuteen, sillä sen avulla tuotetaan uusia tekstejä viittamalla vanhoihin ja usein myös tuotetaan konventioita uudestaan. Luvun 3.4 tapaukset ovat yksi konkreettinen esimerkki siitä, millä tavoin tekstilajin konventiota voidaan uudistaa. Vaikka työnantaja onkin antanut työntekijälle raamin, joiden sisällä vastata, voi työntekijä kuitenkin laajentaa vastauksiaan. Luonnollisesti on työnantajan päätöksistä ja toimista kiinni, vaikuttaako toistuva kritiikki esimerkiksi seuraavan strategian sisältöön tai kehityskeskustelulomakkeen kehittämiseen jatkossa, mutta kritiikkiä sisältävät vastaukset voidaan nähdä ainakin jonkinlaisina, kenties tiedostamattomina, pyrkimyksinä ottaa lisää tilaa omalle äänelle.

Vaikka aineiston strategiateksti onkin vain yksi teksti työyhteisön muiden tekstien jou-

kossa, on sillä merkitystä ja valtaa työyhteisössä. Strategiategistillä on myös selvät yhteydet laajempiin diskursseihin, kuten esimerkiksi taloudellisiin ja uskonnollisiin diskursseihin. Strategiategisti voi olla vahvistamassa näitä olemassa olevia diskursseja tai sitten se voidaan nähdä omana kokonaisuutenaan, yrityksenä rakentaa uutta diskurssia yhdistämällä vanhoja diskursseja.

Tutkielmani ja aiempien tutkimusten pohjalta voi löytää monenlaisia tutkimuksellisia aukkoja. Intertekstuaalisuutta voisi tutkia lisää esimerkiksi genre-tietouden käsitteen avulla. Miten työntekijät osoittavat omaa genretietouttaan intertekstuaalisuuden avulla? Miten eri tavoin genre-tietouden laajuus ja syvyys poikkeaa ammattilaisten ja aloittelijoiden välillä? Myös teema-reema-rakenteen tutkimiseen voisi yhdistää intertekstuaalisuuden näkökulman. Yksi erilainen näkökulma tämän työn tutkimusaiheeseen tulisi, jos mukaan ottaisi enemmän kriittistä diskurssianalyysia ja tarkastelisi intertekstuaalisuutta vallankäytön näkökulmasta.

Intertekstuaalisuus on monisyinen ilmiö ja kuten jo edellä olevasta analyysistä näkee, siihen voi luoda useita erilaisia tutkimuksellisia näkökulmia. Tarkastelussa voi intertekstuaalisuuden lisäksi keskittyä esimerkiksi vastaanoton tutkimukseen: miten työntekijä ottaa vastaan työnantajan tarjoamia merkityksiä? Samaa aineistoa olisi voinut tutkia myös keskittyen pelkästään joko äänen tai diskurssin käsitteiden ilmenemiseen tekstissä. Tässä työssä kiinnostukseni kohdistui kuitenkin juuri näiden kahden käsitteen tarkoitteiden väliseen vuorovaikutukseen. Omasta näkökulmastani työni keskeisin merkitys on intertekstuaalisuuden nostaminen keskeisimmäksi tarkasteltavaksi käsitteeksi. Intertekstuaalisuuden tutkimisella on annettavaa diskurssianalyysille, sillä sen avulla voidaan katsoa diskursseja ja tekstejä hieman erilaisesta näkökulmasta.

LÄHTEET

- Bakhtin, Mihail (1981). Discourse in the novel. Teoksessa: Michael Holquist (toim.). *The dialogic Imagination: Four Essays by M. M. Bakhtin*. Austin, Texas: University of Texas Press. 259–422.
- Bakhtin, Mihail (1986). The Problem of Speech Genres. Teoksessa: Caryl Emerson & Michael Holquist (toim.). *Speech genres & other late essays*. Austin: University of Texas Press. 60–102.
- Brandist, Craig (2002). *The Bakhtin Circle. Philosophy, Culture and Politics*. Lontoo: Pluto Press.
- Devitt, Amy (1991). Intertextuality in tax accounting: generic, referential and functional. Teoksessa: Charles Bazerman & James Paradis (toim.). *Textual Dynamics of the Professions. Historical and Contemporary Studies of Writing in Professional Communities*. Wisconsin: University of Wisconsin Press. 336–357.
- Dijk, Teun A. van (2001). Critical Discourse Analysis. Teoksessa: Deborah Schiffrin, Deborah Tannen & Heidi E. Hamilton (toim.). *The Handbook of discourse analysis*. Oxford: Blackwell Publishers. 352–371.
- Fairclough, Norman (1995a). *Critical discourse analysis: the critical study of language*. Lontoo: Longman Group Limited.
- Fairclough, Norman (1995b). *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, Norman (1997). *Miten media puhuu*. (Media discourse, kääntäneet Virpi Blom & Kaarina Hazard). Tampere: Vastapaino.
- Hall, Stuart (2005). Kulttuurisen identiteetin kysymyksiä. Teoksessa: Mikko Lehtonen & Juha Herkman (toim.). *Identiteetti*. (kääntäneet Mikko Lehtonen & Juha Herkman). 5. painos. Tampere: Vastapaino. 19–76.
- Heikkinen, Vesa, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiililä (2000). *Teksti työnä, virka kielenä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Holquist, Michael (1990). *Dialogism. Bakhtin and his world*. Lontoo: Routledge.
- Iso suomen kielioppi (2005) [online]. [Lainattu 8.10.2012]. Saatavilla: <http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php>
- Jokinen, Arja, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (2000). *Diskurssianalyysin aakkoset*. 2. painos. Tampere: Vastapaino.
- Kalliokoski, Jyrki (2005). Referointi ja moniäänisyys kielenkäytön ilmiönä. Teoksessa Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.). *Referointi ja moniäänisyys*. Tie-

- tolipas 206. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 9–42.
- Kristeva, Julia (1993). Sana, dialogi ja romaani. Teoksessa: Julia Kristeva. *Puhuva subjekti. Tekstejä 1967–1993*. (kääntäneet Pia Sivenius, Tiina Arppe, Kirsi Saarikangas, Helena Sinervo & Riikka Stewen). Tampere: Gaudeamus. 21–50.
- Lehtonen, Mikko (2000). *Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia*. Tampere: Vastapaino.
- Leppänen, Sirpa (1996). Subjekti ja intertekstuaalisuus seminaarikeskustelussa. Teoksessa: Leena Laurinen, Minna-Riitta Luukka & Kari Sajavaara (toim.). *Seminaaridiskurssi – diskursseja seminaarista*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto / Soveltavan kielentutkimuksen keskus. 127–162.
- Li, Juan (2009). Intertextuality and national identity: discourse of national conflicts in daily newspapers in the United States and China. *Discourse & Society* 20: 1, 85–121.
- Linell, Per (1998). *Approaching dialogue. Talk, interaction and contexts in dialogical perspectives*. Amsterdam: John Benjamins Publishing company.
- Luukka, Minna-Riitta (2000). Näkökulma luo kohteen: diskurssintutkimuksen taustaoleutukset. Teoksessa: Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.). *Kieli, diskurssi ja yhteisö*. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus. 133–160.
- Makkonen, Anna (1991). Onko intertekstuaalisuudella mitään rajaa? Teoksessa: Auli Viikari (toim.). *Intertekstuaalisuus. Suuntia ja sovelluksia*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 9–30.
- Nieminen, Lea & Hannele Dufva (2009). Esipuhe: Dialogeja dialogisuudesta. *Puhe ja kieli* 29: 2, 45–47.
- Paltridge, Brian. (2006). *Discourse analysis*. Lontoo: Continuum International Publishing Group.
- Pietikäinen, Sari (2000). Kriittinen diskurssintutkimus Teoksessa: Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.). *Kieli, diskurssi ja yhteisö*. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus. 191–217.
- Pietikäinen, Sari & Hannele Dufva (2006). Voices in discourses: Dialogism, Critical Discourse Analysis and ethnic identity. *Journal of Sociolinguistics* 10: 2, 205–224.
- Pietikäinen, Sari & Anne Mäntynen (2009). *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- Prince, Ellen F. (1992). The ZPG letter: subjects, definiteness, and information-status.

Teoksessa: Sandra A. Thompson ja William C. Mann (toim.). *Discourse Description: Diverse Analyses of a Fundraising Text*. 295–325. Amsterdam ja Philadelphia: Benjamins.

Pälli, Pekka (2004). Tekstien jäljillä. *Virittäjä* 108: 1, 137–140.

Raamattu. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos.

Schiffrin, Deborah (1994). *Approaches to Discourse*. Oxford: Blackwell Publishers.

Schiffrin, Deborah, Deborah Tannen & Heidi E. Hamilton (2001). Introduction. Teoksessa: Deborah Schiffrin, Deborah Tannen & Heidi E. Hamilton (toim.). *The Handbook of discourse analysis*. Oxford: Blackwell Publishers. 1–10.

Scollon, Ron & Suzanne Wong Scollon (2001). Discourse and Intercultural Communication. Teoksessa: Deborah Schiffrin, Deborah Tannen & Heidi E. Hamilton (toim.). *The Handbook of discourse analysis*. Oxford: Blackwell Publishers. 538–547.

Sivenius, Pia (1993). Esipuhe. Teoksessa: Julia Kristeva. *Puhuva subjekti. Tekstejä 1967–1993*. (kääntäneet Pia Sivenius, Tiina Arppe, Kirsi Saarikangas, Helena Sinervo & Riikka Stewen). Tampere: Gaudeamus. 7–20.

Solin, Anna (2001). *Tracing texts: Intertextuality in environmental discourse*. Pragmatics, ideology and contacts monographs 2. Helsinki: Department of English, University of Helsinki.

Solin, Anna (2006). *Genre ja intertekstuaalisuus*. Teoksessa: Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin (toim.). *Genre – tekstilaji*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 72–95.

Swales, John M. (1990). *Genre Analysis. English in academic and research settings*. Cambridge: Cambridge University Press.

Vološinov, Valentin (1990). *Kielen dialogisuus: marxismi ja kielifilosofia*. (*Marksizm i filosofija jazyka*, kääntänyt Tapani Laine). Tampere: Vastapaino.